ДЗВОНИ

DZWONY
Nr. 1—2 LWÓW 1939

ЛІТЕРАТУРНО
НАУКОВИЙ
ЖУРНАЛ

Ч. 1-2
1939
ЛЬВІВ

В. ДЯДИНЮК

ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ МІСЯЧНИК

9-ий РІК ВИДАННЯ

DZWONY, literacko-naukowy miesięcznik, Nr. 1-2 za styczeń-luty r. 1939.

ЗМІСТ

1—2 (94—95)-го числа за січень і лютень 1939. р.:

ПЕРЕДПЛАТА НА ДЗВОНИ ВИНОСИТЬ: Річно 15 зл. в передплаті, 18 зол. в післяплаті.
ЗА КОРДОНОМ: Річно 20 зол., або їх рівновартість у чужій валюті.
ПООДИНОКЕ ЧИСЛО коштує 1.80 зол., подвійне 2.50 зол.

WYDAJE WYDAWN. KOOP. „META“. LWÓW, UL. JAPOŃSKA 7/II. REDAKTOR PETRO ISAJIW. DRUKARNIA NAUK. TOW. IM. SZEWCZENKI WE LWOWIE, CZARNIECKIEGO 27. TEL. 253-57.

ВИДАЄ ВИДАВН. КООП. „МЕТА“. РЕДАКТОР ПЕТРО ІСАЇВ. ДРУКАРНЯ НАУК. Т-ВА ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ, ЧАРНЕЦЬКОГО 26. ТЕЛ. 253-57.

АДР. РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА Ч. 7/II. ТЕЛ. 294-56.
ЧЕКОВЕ КОНТО П. К. О. ч. 505.041. — ЧИСЛО ПОЧТ. РОЗРАХУНКУ 117.

✝

ВСЕЛЕНСЬКИЙ АРХИЄРЕЙ

СВ. ВЕРХОВНОГО АПОСТОЛА ПЕТРА
261-ий НАСЛІДНИК,

НАМІСНИК ІСУСА ХРИСТА

ПАПА ПІЙ XI

Патріярх Заходу, Примас Італії, Архиєпископ і Митрополит Римської Провінції, Єпископ Риму і Суверенний Володар Держави Чітта дель Ватікано, передтим Ахіль Ратті, помер у пятницю 10. лютня 1939. року в год. 5.30 вранці, в 82-ім році життя.

ПАПА ПІЙ XI. І ЙОГО ПОПЕРЕДНИКИ

Сьогоднішнє людство дуже цікавиться Ватиканом. Немає майже ні одного більшого щоденника, який, без уваги на свій напрямок, не подавав би точних вісток, що говорить Ватикан про події, які так хвилюють нинішню Европу. Навіть і ті, що залюбки глузують з релігії й духовенства або їх переслідують, і ті звертають часто свої очі на той Престіл, над яким розпнялось склепіння вічности, і ті з тривогою й підсвідомою тугою споглядають на живе джерело, що з нього спливають життєдайні води в річища наших долин. Коли сьогодні у світі усе таке змінне, метушливе, короткотривале, швидко проминальне, бурхливе і хитке, щораз частіше линемо духом до Петрової Скали, до тієї незрушної Правди, об яку розбиваються всі погубні хвилі сучасних течій. Коли теперішня культура все більше старіється, її представники щораз тужливіше згадують джерело вічної молодости, щораз із більшою жагою й цікавістю вертаються думкою до тієї колиски Европи.

Тож нічого дивного, що увесь світ здригнувся і сповився щирою жалобою й смутком, коли вранці 10. лютня с. р. радієві хвилі рознесли по цілій земній кулі сумну вістку про смерть 261. наслідника св. верховного Апостола Петра — Пія XI., що помер на стійці як Христовий воїн, як герой обовязку і праці.

Недаремне учить нас катехизм, що є три Церкви: торжествуюча в небі, терпляча в чистилищі і воююча на землі. Останніх пять Папів це справді воююча Церква. Їх життя проминає в боротьбі. Ведуть вони війну за ідеї, війну моральну, і то в двох напрямах: з одного боку боряться з деякими державними урядами, з режимами, в звязку з тодішніми подіями, державними законами, а з другого боку привертають християнські світоглядові поняття та поглиблюють християнські правди в якійсь ділянці.

Пій IX. бореться з Італією, Лев XIII. — з Німеччиною і Бісмарком, Пій X. — з Францією, Венедикт XV. змагається за скорий і справедливий мир без рішальної переваги жадної сторони, Пій XI. веде боротьбу з більшовиками і — знову з Німеччиною. Взагалі понтифікати останніх 60 літ надзвичайно цікаві і повчальні та багаті у великі здобутки й осяги — вони творять окрему добу в історії католицької Церкви, яку започатковує ватиканський собор (1869—70).

Пій IX. це спершу прихильник народницької доктрини, а „Eviva Papo Pio Nono“ було навіть якийсь час гаслом італійського націоналізму, що намагався обєднати цілий півострів. Одначе незабаром Пій IX. замикається в Ватикані, рішає, що не покине тієї палати, доки не переможе справедливість. Самохіть стає вязнем ватиканським і вигнанцем, кличучи зо святою неугнутістю: non possumus, не можемо згодитися на ніякий компроміс. Одночасно всупереч усім натуралістичним течіям того

часу, що тоді так тріюмфують, оповіщає нові доґми на соборі ватиканськім.

І ось сиплються закиди, що Рим не розуміє духа часу, що засклеплюється в темноті віків інквізиції, що тужить за передкоперниківським світом, що замикається у власній твердині, щоб звідтіля, зза її мурів, свобідно кидати прокляття на поступ та культуру, що навмисне свому світоглядові творить канонічну клявзуру. Сьогодні ж усі переконані, що така клявзура була конечна, щоб внутрішньо зміцнити християнство. Конечно треба було відкинути усі фальшиві фільософічні теорії в голоснім „силлябусі", щоб вернутись до старохристіянських традицій та провести внутрішню еволюцію Церкви.

Лев XIII. продовжує „non possumus" Пія IX. супроти Італії, а водночас веде боротьбу з найбільшим політичним ґенієм XIX. в., з наймогутнішим політиком, Оттоном Бісмарком. З усією рішучістю вдаряє по Бісмаркових „майових законах", що хотіли піддати Церкву в Німеччині під зверхність держави і приневолює Бісмарка врешті таки „піти до Каносси" всупереч усім його попереднім погрозам. Лев XIII. — одинока потуга, що з нею програв Бісмарк свою гру.

За Пія X. точка тяготи боротьби пересувається до Франції. Радикально-соціялістичні уряди щораз більше переслідують Церкву. Ватикан зриває всякі звязки з французькою республікою (1904), а врешті доходить до розділу Церкви від держави. Пій X. показується напрочуд неугнутий. Здавалося б, що Церква на французькім терені програла, що її боротьба скінчилася врешті невдачею. А тим часом її сила не у злуці з державою. „Царство Моє не з цього світу!" Якраз навпаки! Переслідування і важкі обставини зміцнили французьке католицтво до небувалої сили. Динамічний зріст католицтва у Франції привертає їй на наших очах давню історичну ролю „першої дочки католицької Церкви". Французькі католики, розєднані з державою, вже незабаром поєднаються з нею, спільно відправляючи богослужби у воєнних окопах, та мішаючи свою кров на верденських і амієнських полях. Уряд того самого напряму, що доконав церковного розділу, вже по 30 літах повітає на паризькому двірці папського представника — кардинала Пачеллі — з монаршою почестю.

Пій XI. кінчає врешті переможно боротьбу з Італією, започатковану Пієм IX. — першим ватиканським вязнем. Підписуючи перед двадцятьма роками лятеранський договір (11. II. 1929.), доконує події з переломовим значенням — розвязує з великою сміливістю т. зв. „квестію римську", запевнюючи повну суверенність Голові Церкви й одночасно беручи під увагу слушні права італійського народу до державної єдности. Дуже складну й важку проблему вирішує справедливо, „привертаючи Бога Італії, а Італію Богові".

Можна б було думати, що недавно померлий Папа, признаючи слушні права італійського народу, буде взагалі уступчивий супроти новітніх націоналістичних рухів і схилятиметься до ком-

промісу з ними в релігійних справах. Хто так думав, того скоро переконало про помилковість свого здогаду осудження французької націоналістичної доктрини Мораса та згодом протигітлерівська енцикліка, гостро безкомпромісова у справах Божих.

Що слід найбільше подивляти у відважнім протигітлерівськім виступі Пія XI., пише про те один визначний польський журналіст таке: „Під кінець життя Пія XI. виникла концепція протибільшовицької солідарности. Націоналістичні держави: Німеччина, Італія мали б стати на чолі того руху, в чому гарні докази дали, поборюючи більшовицьку допомогу для червоної Еспанії. Всіх націоналістів Европи, а нас особливо, концепція та менш чи більш переконувала. Папа Пій XI. *боровся* з більшовизмом, вказував на небезпеку тієї доктрини. Церква його зазнала якнайбільше шкоди від держави, що її можна назвати Антихристовою, що її краї, над якими колись звисали золочені церковні бані, треба було вже поділити на місійні території. Але Папа Пій XI., *і це подивляймо в нім і в Церкві* найбільше — заохочуючи далі до боротьби з більшовизмом і з його атеїстичною доктриною, — боронив *чистоти* католицької науки також і серед тих, що хочуть з більшовизмом боротися. Бо не справи утилітарні, а справи вічні, справи випливальні з духа науки кермують поступованням Церкви — і Папа Пій XI. у своїх заявах дав тому вислів. Пій XI. осуджував більшовизм, але протиставився і гітлеризмові, не дбаючи про конюнктурні послідовності, що могли з того вийти. Бо Церква боронить ціле людство...“. (Цат, „Слово“, 11. II. 1939 р.).

Пять останніх понтифікатів — це справді Ecclesia militans, що відважно боронить Христової Правди і рішена якнайбільше витерпіти в її обороні. Для всіх католиків опортуністів згадані кроки останніх Папів — це велика наука. Опортунізм мусить кінчатися там, де зачинаються справи засадничі. Якщо дехто пробує робити закиди Ватиканові, що він „іде за сильними міра цього“, то гострі виступи останніх ватиканських володарів проти найбільших політичних потуг свого часу хіба якнайбільше заперечують тому. Не перечимо — у справах чисто політичних, світських, Ватикан може робити помилки, — непомильність не обіймає тих ділянок, одначе їх спричинює не опортунізм, не огляди на сильних, а хіба недостача орієнтації, відсутність докладних інформацій про фактичний стан, завелике довіря до своїх інформаторів, тощо. Зрештою, деякі ватиканські потягнення, що нам, цілковито затопленим у чисто практичних справах свого часу, видаються помилками, взяті sub specie aeternitatis, можуть у майбутності вийти на користь Божій справі і помогти затріюмфувати справедливості, як це вже нераз бувало.

Одначе боротьба із політичними силами — тільки другорядна справа в діяльності останніх Папів, тільки конечність, принесена на хвилях часу, тільки необхідна оборона. Наступ же, ядро їх діяльности в іншій площині, в іншій ділянці. Поглибити християнське життя, очистити християнські поняття від налетів

фальшивих світоглядів, видобути пригаслу релігійну іскру з душ вірних та розпалити її у великий християнський огонь, довести до того, щоб християнські правди були не тільки теорією для своїх визнавців, але живою, спасенною, творчою практикою — ось головна мета змагань останніх Святіших Отців. Кожний із них, прямуючи до тієї самої цілі, вибирає інші засоби, доповняючи своїх попередників, кожному присвічує інше гасло, що проте прямує до того самого спільного річища.

Лев XIII. вибрав собі за гасло Христові слова: Ego sum veritas — і був фільософом та письменником на папськім престолі, що кидав у світ нові великі і глибокі думки. Пієві XI. присвічували інші слова: Ego sum vita, через що став він реформатором життя катол. душі. Венедикт XV., що кермував церковним кораблем серед бурхливої воєнної хуртовини, зусильно працював для слів любови: Pax vobiscum і став милосердним самарянином для соток тисяч людей. Пій XI. розширяє гасло свого попередника і виписує на своїм прапорі: Pax Christi in regno Christi а доповнює його подібним: Instaurare omnia in Christo

Лев XIII. розширює поняття католицької науки, втягаючи до неї суспільне питання у своїх енцикліках „Rerum novarum" та „Aeterni Patris".

Промощує він дорогу для справедливости супроти робітників, супроти праці.

Спершу сучасники не розуміли великого Папи, називаючи його: le pape des grandes concessions — Папою великих уступок.

„Але ж той Папа — масон" — закликав молодий роялістичний офіцерик по авдієнції у Льва XIII. — пізніший міністр і маршалок Франції Губерт Lyautey.

В дійсності ж Лев XIII. шукав порозуміння в ділянці духа між зматеріялізованою Европою і евангельською метафізикою та бачив, що і в помилках міститься якась частина правди. Аж тепер, по десятках літ всяких соціяльних спроб, переконується наглядно людство про велику правдивість думок соціяльних енциклік.

Пій X., пройнятий, як св. Павло й Августин, вірою в конечність споїти нашу природу з надприродним первнем, проповідував першенство Божого чинника як в душі так і в історії Церкви та окружив католицтво авреолею святости, привертаючи йому блиск першого християнства. Завдав він останній удар янзенізмові, створив релігійність просту, здорову й природну та започаткував небувалий розцвіт внутрішнього життя, що пригадував часи катакомб*).

Три згадані понтифікати приготовили терен до великих змін, що довершились за Пія XI. По Пію IX. і Пію X. дістала в спадку Церква непохитну внутрішню силу, а по Льві XIII. одідичила любов до широких і далеких горизонтів.

*) Пор. оцінку діяльности останніх Папів в статті ks. Al. Klawka.

На приготованім своїми попередниками ґрунті міг Пій XI.*) розпочати велику католицьку офензиву у двох напрямах.

З одного боку намагався він допровадити життєдайні соки Христової науки аж до найдальших клітин церковного орґанізму — відновити всі ділянки приватного, родинного, суспільного й державного життя у Христі, і то за поміччю апостоляту світських людей. В тій цілі оповіщує новітній, так сказати б, внутрішній хрестоносний похід на пекло людських пристрастей — кидає гасло Католицької Акції у своїй першій програмовій енцикліці „Ubi arcano Dei consilio“ (1922).

З другого ж боку розвивав помітну й успішну експанзію Церкви на поганський світ, орґанізуючи численні місії серед поганських народів. В тій ділянці вводить дуже корисну новість: „Chiero indigeno per le missioni!“. „Місцевий клир для місій!“ — ось нове місійне гасло Папи, що висвятив перших єпископів китайців, японців і ін. та зорґанізував теольоґічні студії для питомців місцевого походження.

Кинувши раз голосно гасло Католицької Акції у світ, реалізує його невтомно цілий час свого понтифікату, привязуючи до нього велику вагу. Програму тієї акції широко розвинув особливо в листі до кард. Бертрама у Вроцлаві (1928) та в численних листах до інших єпископів світу, де щораз докладніше, аж до подробиць, зясовував свій великий плян. Порушити і зорґанізувати як слід співучасть усіх вірних у душпастирській праці Церкви і священиків — це велике завдання того католицького руху. Світські люди, на думку Папи, покликані до такої участи в праці Церкви, бо можуть в багатьох випадках зробити більше, ніж самі єпископи та священики. В тій цілі основує Пій XI. Інститут Католицької Акції в Римі, що розвинув свою сітку до найдальших закутин католицьких країв. Разом із нею звязав комітети харитативної праці, без якої властиво нема правдивої католицької акції (Енц. „Caritate Christi“, 1939).

---

*) Коротка біоґрафія Папи Пія XI., Ахілля Ратті, така: Народився 31. V. 1857. в льомб. містечку Дезіо к. Медіоляну як син директора фабрики шовкових тканин. Вчився в семінарі і колеґії в Медіоляні. Заохочений архиєпископом Медіоляну, що пізнав його високу культуру й інтеліґенцію, студіює теольоґію. Докторат фільософії, богословії та канонічного права осягає в Римі. 1882. р. стає душпастирем в Барні, опісля 5 літ був префектом духовного семінаря в Медіоляні. Науково працював у ділянці лат. палеоґрафії, через що став бібліотекарем спершу в Медіоляні, опісля в Ватикані, а 1912. р. іменовано його віцепрефектом Ватиканської Бібліотеки та каноніком Ватиканської Капітули. 1918. р. поручено йому дипльоматичну місію до Литви і Польщі, а в 1919. р. став він Апостольським Нунцієм для Польщі. Того ж року з доручення Папи висвятив його в Варшаві польський кардинал Каковський на єпископа, а два роки згодом іменовано його архиєпископом Медіоляну та надано кардинальську гідність. 6. II. 1922. Конкляве кардиналів вибрало кардинала Ахілля Ратті Папою. Помер він 10. II. 1939.

Усі дальші великі почини Пія XI. розбудовують ту основну провідну думку: instaurare omnia in Christo. Щоб царство Христове успішно росло на землі, вводить енциклікою „Quas Primas“ (1925) величне свято Христа Царя, пригадуючи, що всі — піддані Того, який обняв цілу вселенну раменами хреста та зєднав із Богом, Царя, що тріюмфує над хрестом, Царя, що між Його хрестом і хрестами людськими лежить цілий світ.

Водночас не щадить Св. Отець практичних вказівок для щоденного життя, що сягають духових царин. Поучає він, (енц. „Divini illius Magistri“, 1929), як виховувати молодь, тих майбутніх громадян Христового Царства, вказуючи виховникам християнський ідеал та поборюючи розповсюднені помилки в педаґоґіці. Пригадує значення, святість та високі цілі християнського подружжя, щоб поборювати неомальтузіянізм, подружу зраду й розводи (Casti connubii“, 1930).

Розвій здорової родини потребує добрих і справедливих суспільних відносин. Тож Вселенський Архиєрей в „Quadragesimo anno“ (1931) пригадує пробоєву енцикліку Папи Льва XIII. „Rerum novarum“ в сороклітні роковини її оповіщення, повторяючи її майже в цілості і докидаючи деякі думки, потрібні для сучасности. Тут якраз піддає думку перебудувати сучасний суспільно-господарський устрій у корпоративну систему. Коли 40 літ тому Папа Лев XIII. оповістив, що душність і температура соціяльної гарячки зникне тільки тоді, коли на господарськім світі витисне своє знамя хрест, — кпинами й насміхом привітали такі погляди модерні солові соціяльних реформ і потентати капіталу. Проминуло ледве сорокліття, а світ поважно почав прислухатись до повторених тих самих думок, а навіть тут і там почали їх успішно реалізувати. Треба було аж 40 років і бездонної кризи, щоб світ повірив в непомильність Папи.

Для обнови світу в Христі треба добрих священиків. В тій цілі пише Св. Отець окрему енцикліку до духовних (1935), зарисовуючи зразок християнського священика та пригадуючи, що духовні мають бути сіллю землі, яка не вітріє. Щоб виховати добрих священиків, вже давніше зреформував основно теольоґічні студії (енц. „Stientiarum Deus“), створив окремі комісії для студій майже на правах конґреґацій та поставив до професорів і до студентів великі наукові вимоги, двигнувши їх на вищий рівень. Зокрема будує він та вивіновує багато семінарів у місійних теренах, а передовсім у Римі. Модерні гарні колеґії на „Джанікулюм“, у стіп базиліки св. Петра, як „Де Пропаґанда Фіде“, величава Українська Колеґія св. Йосафата, Румунська Колеґія і т. ін. свідчать, як дуже дбав Папа Пій XI. про виховання клиру.

Інставруючи світ в правдивім християнстві, не можна було поминути найбільшого ворога Христа — більшовизм. Протибільшовицька енцикліка з 1937. р. гостро пятнує безбожність та топтання людських прав, вказуючи людям і народам властивий шлях — так само як і в тім же самім році виступив Св. Отець проти тих елементів у гітлеризмі, що незгідні з християнством, про що була

мова вище. Обидві енцикліки викликали в світі велике враження та мали свій відгомін. Довкруги принципів, поставлених там, ще довго кристалізуватимуться людські погляди та оборона християнських ідеалів і культури.

Велике значення мають і матимуть конкордати, заключені за його понтифікату побіч згаданого вже Лятеранського пакту, із Францією, Польщею, Югославією, Литвою, Австрією і Німеччиною та ін. — ці великі осяги його дипльоматичного хисту, що довго хоронитимуть католицьку Церкву перед різними політичними наступами.

Окремі заслуги має Папа Пій XI. і для нашої Церкви та для справи зєдинення Сходу з Апостольським Престолом. Про те пише Митрополит Андрей у своїм пастирськім листі з приводу смерти Папи таке:

„Його коштом поставлена в Римі велика Колеґія, в якій виховуються священики для наших Єпархій, розбитих у всіх краях світу. Це був дар над дарами, дар дійсно княжий, немалого значення для будучности наших Єпархій.

„Для справи зєдинення Сходу з Апостольським Престолом бажав бл. п. Папа Пій XI. того зєдинення більше, ніж усі Його попередники. Усе робив, що тільки міг, щоб довести Церкву до радісної хвилини, в якій закінчилися б нещасні роздори поміж Сходом і Заходом.

„Не пора сьогодні вичисляти поодиноких елементів тієї праці, поодиноких висказів того бажання. Можна загалом сказати, що не було досі Вселенського Архиєрея, який так розумів би потреби наших Церков та який про ті потреби мав би суди такі близькі з судами наших найкращих провідників. Справа зєдинення Церков це справа така незвичайно тяжка в Церкві, що навіть і поміж католиками находить стільки або противників, або людей, які того діла не розуміють. Тому не можна дивуватися, що багато не розуміло або не добре виконувало наміри бл. п. Папи Пія. Не треба дивуватися, що бл. п. Папа Пій не міг нараз осягнути того, чого бажав, та що мав такі великі труднощі та перепони, що переходили усі Його спроможності. Але невдач, або слабих результатів не можна так пояснювати, що великі наміри Римського Архиєрея не принесли ніяких овочів, навпаки, справа перед Богом може так стояти, що якраз ті наміри й великі змагання Покійного Папи принесуть ще повню благословенних і святих наслідків“.

Крім того Папа Пій XI. створив два нові єпископства для українців в Америці, побудував у Римі величаву колеґію-семінар для українських питомців, оснував окрему кодифікаційну комісію для Східньої Церкви, комісію для видання наших літурґічних книг, іменував багато наших єпископів, а вкінці, недавно, іменував Апостольським Адміністратором Карпатської України Преосв. Діонісія Нярадія, і то вже в перших днях існування тієї молодої держави.

Дуже цікаві ті моменти з життя Папи, що характеризують його як людину великого обовязку, солідности, дбайливости, навіть в найдрібніших справах.

В одній розмові Папа Пій XI. сказав: „Ні, немає малих обовязків“. Згідно з тією засадою поступав у житті. Коли довідався, що його вибрано Папою, щиро заплакав, відчуваючи великий тягар обовязку. Від хвилини елекції наложив сам на себе тверду дисципліну через цілий рік і не хотів обняти повної влади, залишаючи більшість справ в руках досвідчених кардиналів. Сам же тим часом, співпрацюючи з ними, приготовлявся до сповнювання майбутніх обовязків. По році підготови міцно взяв керму в свої руки і сам тримав її вже до кінця життя.

Сам особисто провірював усі справи перед важним рішенням. Один амбасадор, ввійшовши раз до працівні Папи, побачив цілі стоси часописів, що залягали столи, консолі, навіть підлогу. Завваживши здивовання гостя, Св. Отець сказав: „Від тижня переглядаю цей часопис з червоним олівцем в руці, а ось ряд книжок, що його редакція, ніби католицька, роздає як премію своїм абонентам. Дивна премія і дивна редакція“. В кілька днів потім появилось рішення, що осуджувало паризьку „Action Française“, яка поза змістом, незгідним з наукою Церкви, обдаровувала своїх читачів також повним виданням творів Вольтера*).

У своїй молодості, як відомо, був померлий Папа, Ахіль Ратті, визначним туристом-альпіністом великого формату. Минулого року в грудні, при нагоді одного свята в понтифікальній Академії Наук, говорив Папа між іншим і про туристичні враження. На гірські верхи спинався він не тільки тому, щоб вдихати там свіже високогірське повітря. „Я любив — говорив він — ходити по горах, бо там почував я себе ближче Бога, а дальше від землі. З гірських висот мусимо дивитися на людей і їх метушню згори. Як же малими видаються опісля саме ті, що привикли бути великими і знатними. Вони думають, що вони домінують та визначують долю людства. А проте вони — ніщо інше, як тільки знаряддя долі...“.

Бути туристом — значить мати велику відвагу, сміливість рішучість та хотіти й уміти іти вперед і осягати ціль. Саме таким туристом в духовій царині залишився він і на Папськім Престолі. Ті якраз прикмети його вдачі, получені із визначною вченістю, досвідом, працьовитістю і обовязковістю це елемент великости, що одинока могла вивести зовсім переможно Церкву з усіх хуртовин і буревіїв повоєних часів та піднести престіл і повагу Апостольської Столиці на високий рівень. З великих духових висот, з верхів вічности умів він як же правильніше оцінити події часу, ніж оцінюють їх знизу задивлені в землю сини цього світу — умів оцінити і зайняти до них відповідне становище. Його заслуги як слід можна буде оцінити аж з історичної перспективи. А тоді історія назве його мабуть Пієм XI. Великим.

---

*) Із статті-спомину Й. Перловського, „Слово“, 12. II. 1939.

Питання, хто буде наступним Папою, сильно ворушать тепер римлян. Ніяке інше питання для них не мов більше не існує. Громадянська війна в Еспанії, протифашизм Рузвельта, події на далекому Сході — це все немов відійшло на задній плян. Чому? Чи це тільки захоплива цікавість до льокальної події? Мабуть щось більше, це мабуть підсвідоме почуття, що їм судилось бути свідками події, звязаної з вічністю...

261-ий наслідник Верховного Апостола помер. Його 262-го наслідника мусять вибрати. Високодостойний мерлець, як і його 260 попередників та його безчисленні наслідники — це символ непроминальности Католицької Церкви. Мимохіть нагадується єгипетська казка про піраміди. Мав їх збудувати король піскових пустинних хуртовин і вони тільки одні з усіх творів людських рук мають виходити все ціло з пустинних буревіїв та простояти до кінця землі. Така якраз, не казкова, а правдива доля Папства. Впродовж тисячоліть пройшли численні великі історичні хуртовини, а проте основи Апостольського Престола залишились незрушені. І коли пройшла й недавня велика воєнна хуртовина, Церква знову заясніла сама — посеред руїн того світу, що проминув на завжди.

Петро Ісаїв

Ґуґо фон Гофмансталь

ПЕРЕЖИТЕ

В сріблясто-сивій млі долина мріла,
Немов би світло місячне крізь хмари
Струмилося. Та не була це ніч.
В сріблясто-сивих сутінках долини
Мої думки пригаслі розпливались,
І тихо поринув я у хвилясте
Прозоре море і життя покинув.
Там келихами квіти дивовижні
Палали пурпурово, і крізь хащі
Жовтаве світло, ніби від топазів,
Лилось струмками теплими й лисніло.
І владно хвилями все пройняла
Смутна музика. І одне я знав,
Не розумію як, та добре знав:
То смерть перетворилася в музику,
Потужну, пурпурову і солодку,
Споріднену з глибоким сумом. Дивно!
В мені ридала туга безіменна,
Беззвучно плакала за тим життям,
Як плаче хтось, що плине кораблем
З великим жовтим і чудним вітрилом
І проминає рідне місто. Там він
Завулки бачить, чує, як шумлять

Джерела, і кущі бузкові пахнуть;
На березі себе самого бачить
Дитиною з дитячими очима,
Що, затаївши жах, ладні заплакать.
Він баче крізь відчинене вікно
В своїм покої світло. А тим часом
Його відносить далі корабель,
Беззвучно лине по стемнілих водах
З великим жовтим і чудним вітрилом.

Переклав *Ю. Клен*

Роман Дурбак

АРХІВАЛЬНЕ

З рукóписних грамот, метри́к, дипльомів,
Діяріїв, анналів та едиктів —
Зранена правда простягнула кигті
Та повіває порохом прокльонів.

Це міль сточив беріжжя пергаменів,
Та ще цілком не зжер пожовклих літер.
Над ними різно віяв долі вітер
І довгі ночі тратили учені.

Не три очей, це — ява, це — не сон! Це —
З полиць архіву сходять предків тіні,
Владика, гетьман, писарі курінні
У корогвах, у бунчуках, у сонці.

В історика із дива — піт на чолі,
Та раптом никнуть тіні ці в анналах.
: Записуй це, що око прочитало,
Що ще не зжерли пажерливі молі.

СМЕРТЬ КОМПОЗИТОРА

Вечірні тіні стіни вкрили чорно,
А в хаті гасне муза, наче свіча.
Десь близько крикнув неспокійно ворон,
А місяць крізь вікно клявіші лічить.

Останком сил зійшов до піяніна
І грав несписаний псалом, як чудо,
Останній марш. Вгиналися коліна
І, як органи, заспівали груди.

Співали груди пісню найгарнішу
Творцеві найчистішої гармонії,

В останнє розгримілися клявіші
І — нагло звисли в діл мертві долоні.

При піяніні з книгою на ноти
Стояв один з небесних срібних ликів,
Білявий янгол, що пером зо злота
Записував останній твір музики.

Золочів, 10. II. 1939.

Р. Кедро

НІЧ

Як згасне день і спопеліє вечір,
З небес спливає сиве море тиші,
Вечірній легіт соснами колише
І срібні мовкнуть ген дзвінки овечі.

Нечутні лилики, її предтечі,
Кружляють вже; земля імлою дише, —
І сходить ніч безмовна нижче, нижче,
Й шепоче вітер їй таємні речі.

І тоне світ в безоднях неістніння.
Дарма у неї закидать якори! —
Пливуть, хвилюють пітьми океани.

Лише в горі сріблясте мерехтіння;
Се в висотах сіяють білі зорі
І стелять шлях в далеке і незнане.

Наталена Королева

MADONNA POMPEЇANA*

(З памятної книжки).

...Доброчинних громадських інституцій? — знизав раменами дон Сальваторе, управитель музею при церкві Сан-Мартіно. — Ні, пане професоре. Мабуть в Неаполі їх не треба. Ось осудіть самі: коли в нас умре мати, лишивши немовлятко, — то враз десять матерів зголосяться, дарма, що вони не мають разом ні одного сольді за душею, а натомість кожна має з пів десятка власних bambini, — й заберуть сирітку, щоб прогодувати. Году-

*) Фраґмент спогадів з циклю „Suol ridente“ („Усміхнена земля“) — враження з Італії і Еспанії.

затимуть його довше, як своїх, власним молоком. Його ж бо не купується і нічого не коштує...

Професор ван-Гаарен недовірливо блиснув склом круглих окулярів:

— Але... На світі все має свою ціну. І матірнє молоко. Прошу!.. От саме у нас .Моя власна племінниця вигодувала доньку своєї хорої сестри, а потім докладно вирахувала, скільки дитина спожила її молока. Оцінила. Навіть дуже дешево почислила: як найліпше козяче, від заанентальських кіз... — Професор побачив наші погляди й поважно додав: — І це, панове мої, цілком слушно: „добрі рахунки роблять добрих приятелів".

Парох церкви Сан-Мартіно помахав рукою:

— У нас, сіньоре, таких чеснот не шукайте.

— То ж... мораль, а з нею й культура, як я помічаю, у вашого народу мусить стояти ще на досить низькому рівні! — устійнював професор Гебауер рівень італійської культури, як ляктометром скількість тавщу в молоці. — Я цілком солідаризуюсь з товаришем ван-Гаареном.

— Культура... — ясно всміхнувся археольоґ-ботанік Джіянеллі. (Він задумав з відлитих із ґіпсу корінців загинулих рослин відтворити всю давновікову рістню Помпеїв.) — Культура! — усміхнувся вже так виразно, що навмисне закрив димом своє обличчя й, витягши з уст цигару, продовжував:

— У нас, сіньори, культура — в крові. Вона розлита в самому повітрі, що ним дихаємо. Тільки ж вона інша, як ваші, панове з Півночі. Зрештою, ось вона — кругом нас. — І він показав на широкий двір „albergo di Luna" — скромного готелю археольоґів у самому переддвері давновічної „і в труні вишмінкованої небіжки" — Помпеї.

На двір, обсаджений запорошеними деревами, са́ме висипали льняно-волосі, рожево-лиці скандинавці. „Вестготи" метушились і квапились зазнати якнайбільше барвистих вражінь: сфотоґрафувати, змалювати, закреслити, записати що тільки можна. Щоб потім у своїй льодовій казці далекої батьківщини довго-довго з пієтизмом зберігати засушені квіти-згадки з „suol ridente" — „усміхненої землі". Гомінкі голоси й тупіт міцних гірських черевиків згубились в розімлілій пообідній тиші, коли по вулицях Помпеїв блукають „лише туристи і пси", — як говорять робітники на розкопах.

В гостинниці залишились тільки ми і — „девотті ді Помпеї", за крилатим висловом патера Сальваторе, що називав так маняків археольоґів, які жили Помпеями й для Помпеїв. До їх родини належав і він сам, сточений однаковим хробаком „археольофаґусом". Але в цих „годинах сієсти" не хотілося говорити і нам. Тиша обгорнула притульну веранду. Тільки, коли-не-коли замерехкотить товчений лід, як його досипають у склянку з кіянті, цокне шийка пляшки по краю склянки, черкне сірничок по коробці та сухо кланцне зубами портсигара.

— Дон Сальваторе! Я вже давно хотіла вас запитати про Сантуцу. Як їй ведеться у „Білих Сестер“?

Це Вер, моя приятелька, піднесла свою, проткану срібними нитками, мудру голову.

— Пригадую: ви почали розповідати про неї... перед шістьома роками, й досі не було нагоди закінчити. Може ви вже й забули про неї?

Значно старша за мене, шотляндка з походження, вдова по „малоросі“, як казало догадуватись прізвище — Вер писала двома чужими їй мовами здебільша про давно-минуле життя. В Помпеях почувалася, як „вдома“, ніби була відсіль родом ще з часів, коли тут буяло життя, а тепер приїздила щороку дозбирувати потрібний для праці матеріял. Збирала так, ніби сама поклала його десь у далеких попередніх століттях на певні місця, тільки не мала часу досі його взяти. І взагалі минуле людства знала так досконало, що могла, коли не пророкувати, то ж цілком певно „передбачати“ фази прийдешнього життя, що — очевидно — все обертається в однім крузі. Її кілька романів, писаних перед півстоліттям, рішуче точно змальовують дійсність, яку ми переживаємо нині. Ми дуже приятелювали, дарма, що була вона куди старша за мене.

— А... Сантуца!... — озвався парох і додав поважно: — Ні, сіньоро, не стала вона черницею. Але її життя... Зрештою, як вернемось до Неаполю, можемо її відвідати. Вона живе нині недалеко біля „Ґроти Сибілі“...

Я не чула про Сантуцу, але ж мене зацікавила така собі „Сибілина сусідка“.

— Дивно, — посміхнувся дон Сальваторе, — що ви її ще не знаєте! Таж від Санта-Лючії аж до Пуцуолі всі знають Сантуцу. Спробую ще раз вам про неї оповісти.

Від часу, як дурник Нелло — „il innocente“ виріс на юнака, Сантуці не стало життя. Що не робила б, куди не йшла б Санта, дурник за нею у пятах, невідлучно, як тінь. Річ ясна, поки ще були дітьми, сирітка Санта дуже жаліла нерозумного Нелла. Таки на когось мусіла ж вилитись сирітчина ніжність: бо ж від юности проходила вона тяжкий іспит — жила без любови. А з Нелла-дурника що вже ті хлопчаки наглузувались, як уже над ним не знущались! Та й дівчатка — ніжні душі! — і ті від хлопців не відставали. Причепурять дурника всяким лахміттям і, видзвонюючи в старі горщики, женуть його передмістям, як ошалілого кота. Вся вулиця гуде:

— Beffana! Страховище!

І тільки сама Сантуца, бувало, оступиться за нерозумним, увільнить „безневинного“ від дикунських прикрас, витре йому заплакані очі, запінені уста, помаранчу „малинову“, як жар червону, зо шкірки обберe й голосом ласкавим, мов ненька рідна, припрошує.

— Їж, їж, Нелло, душечко Божа. Не зважай на них — нерозумних!

Дурник звичайно крізь сльози всміхається:

— „Mamma bella“ — на Санту говорить.

І ріс Нелло здоровий, міцний та раменатий. Вже ніхто й зачіпати його не посміє, бо ж, щоб ще й здачі не дістати! Аж усім довкола було дивно, бо ж здебільша такі gli innocenti кволі та слабосилі бувають, а цей росте, як пальма дужий, як вода здоровий, як шірокко рвучкий...

А все ж таки мало було з того потіхи Нелловим батькам. Навіщо його те широке плече, непереможний мяз, коли „запізнився їх синок, як Господь хрещеним дітям розум роздавав“.. А в Налла ж тільки й вистачало розуму на дві речі: принести до церкви квітки, та, де не була б Сантуца, відшукати її. Доказав би це не ліпше за ловецького пса.

За перше хвалив його дон Сальваторе (тоді ще був парохом в передмісті, за Верґілієвою гробницею). Але ж, коли спробував нерозумному сказати, щоб не докучав дівчині, Нелло так зубами заскреготав, що й не всяке вовченя голодне зуміло б. А очі так свічками спалахнули, що аж парохові стало моторошно.

А з Санти ціле передмістя сміється, глузує, аж за животи беруться:

— „Йолопова наречена“!...

Що вже наплакалося дівча! І до Сан-Дженаро новенни відправляла, і до Мадонни Помпеяни на прощу нераз ходила. Нераз і до пароха по раду приходила, й до баби-корінярки Роз'-Анни по „добре зілля“ навідувалась. Таж все було на марне: спокуса при ній була невідлучна, хоч і до всіх святих дівчина по черзі руки спинала. Аж Патер Сальваторе напоминав:

— Ой, дівчино! Ліпше б вже ти одного Святого трималась, а то скакаєш сюди-туди, все міцнішого шукаючи! Дивись, щоб не підвів тебе лукавий!

І таки підвів!...

— Вирішила Санта, що єдина їй рада: піти до новіціяту і замкнутись у манастирі. Добре! Сказав і я за неї слово у Білих Сестер: восени мала вступити. Вже ані „до зір“ з дівчатами ввечері не виходила на вулиці пісень світських співати. Тільки про речі Божі роздумувала та працю свою конала: за служницю жила у донни Фелічети. Тоді вже старенька була Фелічета, ледве совалась, та й глуха була, „як доля“...

Прийшла весна. Нелло, як „не сповна розуму“ чи купався, чи так по березі півдня бродив, — занедужав. Гадалося, що не встане. Полегшало й Санті: перестав до неї чіплятись, ніби спокуса від неї відступилась. Але ж за те, коли не сам Нелло, то його мати, тітка Анджелля на кожному місці Сантуцу здибує. Привітає дівчину словом ласковим, а потім враз починає нарікати:

— Навіщо їм те майно велике, що вони зо старим тяжкою працею надбали? І кому вони лишити його мають? Одним одного, як душа в тілі, мають Нелла, та й того за гріхи...

І сльозу махне зо щоки, і рукою себе в груди вдарить тітка Анджелля. А однієї неділі, коли Сантуца увечері з церкви верталась, знову тітка Анджелля до неї приєдналась. Місяць молоденький срібним човником над морем виплив. Сіти срібні — по людські серця, — на землю закинув. Стежечку вузеньку з землі через море до неба зазначив...

— Чи не отсе ж мій шлях? — міркує Сантуца. І серцем, в якому ще звучать пісні Марійські, линє до неба.

А тітка Анджелля за рукав сіпає:

— І не чуєш, горличко, що я до тебе говорю?... Таж хіба тобі в манастирі буде ліпше? Убогому, доне моя, скрізь хтось розказувати буде, скрізь хтось — „посунься“ — скаже, скрізь хтось на нагнітку наступить. В кожній чужій хаті гострі ріжки столи мають... Тяжко вбогому чужим людям служити...

— Не людям служити, а Господеві, тіточко, йду. З доброї волі слугою Божою бути хочу, — тихо відповідає, не підносячи очей, Сантуца. А в самої на душі — тихо, як на морі в осінні Альціонові дні.

А стара посміхається поблажливо, головою хитає:

— Слугою... Таж навіщо конче слугою бути, коли ж можна й панею стати. У власній хаті господарити, добра заживати! От, якби взяла Сантуца їхнього доброго Нелла за чоловіка, то й добро все, що...

Аж спинилась у ході Санта. Руки, як на молитву зложила. А думка, немов молотом у скроні стукає... Таж, як: твір упослідженний — Нелло дурник... і його до вибору ставлять, коли вона Господа в думці й серці має?! Чи ж є міра зухвальству людському?

Одначе отямилась вчас і, немов би вже рясу чернечу на собі мала, промовила стримано:

— Дона Андже! Я — невістка Христова, то ж годі мені про інші шлюби думати. Прошу вас про це зо мною більше не говорити.

Не звалила Нелла хвороба: з першими літніми днями звівся з ліжка, а за короткий час знову, як дуб, міцний і сильний, появився на вулиці. Та Сантуца про те й не знала. За працею й молитвою проминали її дні непомітно, як стрілка на годиннику пересувались. І от, якось увечері виїхала з возиком дівчина на леваду — трави корові на ніч нажати. Срібним місяцем то поринає, то знов із зелених запашних травяних хмар виринає її серп. Сюрчить, немов до співу польовим коникам приграє. А серце дівчини й собі радісно співає: — „ось, тільки жнива скінчаться, заспіває й вона за стінами манастирськими хвалу Господеві“... Аж раптово залізні обійми вхопили її під плечі, притиснули руки! Ледве-ледве серпа не випустила. Оглянулась — аж заточилась: у вічі — звір-не-звір заглядає. Червоне, потворне обличчя схилилось над нею. З рота, піною залитого, палюче дихання пашить. А язик белькоче, загикується, незрозумілі слова з піною викидаючи.

Напружилась Сантуца з усіх сил. Крутнулась молодим, сильним тілом. Вирвалась, а в руці міцно затисла серп. Але з переляку й голос втратила. Душа від огиди тремтить, серце аж в скронях болісно відбиває, перед очима — кола червоні... А Нелло руки наставляє, неначе курку ловить. Коливається, мов пяний, та все ближче до неї підступає.

— Одступись, Нелло! — ледве вимовила Санта.

Та, де там! Знов ухопив її за стан. Перехиляє. Немов і силу з Сантуциних мязів витяг. Чує дівчина — сила її покидає! Ще раз напружилась, махнула в нестямі серпом... І аж тоді опритомніла, як серп з руки вирвався. Так глибоко застряг у Неллову горлянку, що там і лишився, коли дурник в поклоні перед Сантуцою простягся...

Сховався місяшний серпок на небі. Впала тиша на луки. Впала пітьма на землю. Закрила людську драму, затулила й двері до раю для Сантуци...

Даремне чекала до глупої ночі дона Фелічета своєї служниці. І вранці не прийшла додому Сантуца. Коли ж сполошений парох почав уранці по Службі Божій людей розпитувати, то виявилось, що вчора востаннє бачив Санту Джіно — пастух громадський:

— Затемна вже з поля з візком трави їхала. Ба-а-гато трави наложила. Аж мотузом хрест-навхрест перевязала. Їхала помаленьку...

І тітка Імаколятя — крамарка, також дівчину бачила:

— Аякжеж!... Аж дві великі свічки-восковиці... знаєте, вівтарні... купувала... Казала — по гроші піти сьогодні до дони Фелічети. З заслуженого пані заплатить... Бо ж, звісно: хто ж на поле гроші бере... Та ще й такі великі!.. Аякже!.. Та й руку мала Сантуца скалічену. Чисто всю закрівавлену! І — видко, що дуже їй боліло, бо ж тільки я спитала, вона мерщій попередницею обмотала!...

Вранці ж, у Неаполі, коли берсальєр відчинив браму, аж двічі протер собі очі. Щоправда, вчора до пізна „чергував“ у „траторії“ чорне й рожеве, бо хотів напевне переконатись, яке ліпше, але ж адже мабуть це якась мара!?

Серед провулка, що вів до поліційної брами, лежало закрівавлене мертве тіло. Руки на грудях хрестом зложені, в головах і в ногах, як годиться, свічки розпалені стоять, немов огненні лілеї із землі виростають. Іскряться вогники, кидають бризки на ясне срібло серпа, що не в траву — обіч на возику в порядку зложену, — але в горлянку мерця встромлений. Біля трупа клячить дівчина й закостенілими пальцями перебирає зерна вервиці. Сама біла, як алябастрова Мадонна...

Покірлива й тиха була убивниця на суді. Приймала смирно наперед свою кару. Була певна, що пошлють її на смерть, — і не підводила на суддів очей: таж хіба вона не розуміє, що ту ганебну смерть заслужила?!..

— „А я вам говорю: не нерозумного, не ідіота, але диявола серпом дівчина вдарила... приходив втретє до слова берсальєр, бо ж...“

Тупіт босих і вбутих ніг, вигуки й голосна мова в бовдурах куряви увірвали оповідання дон Сальваторе. І — в одну мить — до всього іншого на світі зникла цікавість у археольоґів. До гостинниці бо гнав гурт копачів та босонога армія хлопчаків, що їх наймають виносити коші з пересіяним грузом.

— Знайшли!... Щось викопали знову!... Що?.. Що?...

Огрядний німецький професор вирвався зза стола, і, перевернувши довгогорлу пляшку — „крапку“ з кіянті, — підстрибуючи на коротких ногах, перший вискочив назустріч:

— Не пошкоджено?...

Гурток копачів враз всмоктав у себе Гебауера й покрив криками його запити:

— Та хто ж може знати?

— Chi lo sa?

— Напевне зламав ногу!... La gamba!..

— Ногу?.. Цілу ногу?.. Кому, якій статуї? — Вже сипали ми всі питання, повні жалю й досади.

— Таж відповідь усіх розчарувала:

— Беппо, кустод від „Порта де Нола“! Присипало стіною... Боїмось витягати. Доктора!

Саме професор Гебауер був „трохи лікарем“. Взявши, що можна було мати при руці, в супроводі юрби робітників подався до „Вулиці Гойности“, де тоді копали.

Та не всі копачі пішли назад з доктором Гебауером. Дехто, спершись на заступи та джаґани, обступили дон Сальваторе.

— Що — лікар?... Та ще й tedesco — німець!

— Не в дохторів слід помочі шукати. Ні! Годилося б таки вже посвятити образ „Мадонни Помпеяни нової“, тієї що на „Вулиці Гойности“ відкопано!

— Таж скільки вже часу, прости Господи, стоїть, як мальовило поганське, — „неохрещений“! Ані свічки поставити! Ані тобі клякнути!...

— Не інакше й той бідаха Беппо... Щоб „нагадати“!...

Парокко споважнів:

— Добре. Прийду ввечері зо свяченою водою. Дійсно, час був уже про це подумати. За пять бо днів уже травень почнеться...

— Evviva don Tore!... Brava!

— Evviva la Madonna Pompeïana!...

Зірвались, як вогненні язики з багаття, вигуки й брилі. Заплескали захоплено долоні...

На веранді альберґа сиділи нерухомі тільки ван-Гаарен та Вер: першого ж цікавила тільки реконструкція помпейських крамниць і таберн, Вер — записувала вислови й рухи живих людей, роблючи в памяті „нариси колишнього довкілля“.

— Невжеж, падре, таки посвятите фреску Венус Помпеїана на Вулиці Гойности? — аж розводив руками ван-Гаарен.

В моїй уяві яскраво зарисувалась прегарна фреска. Одягнена в блакитний плащ із золотими зорями — жіноча постать на престолі. У неї на колінах — голенька дитинка. Жінка тримає в одній руці яблучко, в другій — берло. Під ногами звивається гад. А над головою, увінчаною німбом з сімох зір, ширяє білий птах під вогненним язиком.

— Ще як тільки показалась на денне світло, всі копачі привітали її молитвою, — згадує професор Джіянеллі.

— Це ж просто неможливо! — обурився знову ван-Гаарен. Таж усім нам відомо, і що це зображення Венери, й що гад — „аґато-демон Помпеї", той самий, що біля ніг Афродити Уранії, з яблуком Париса в руці... От, так культура!..

Але вже не витримав падре Сальваторе:

— Таж ви чули, професоре, як копачі казали: не посвячений образ, як поганське мальовило!... А ви — християнин! Peccato! Таж не чули ви самі у вотивній месі Святої Діви: „Перед початком віків була вже Я"? Чи може не читаємо в день Непорочного Зачаття: „Не було ще ані безодні, ані джерел водних, як я вже існувала"?..

Лагідні очі-зорі на небесному обличчі, ясному, як віра, що не знає сумніву. А на землі кружляли роями, збірались ґрупами живих сузір і падали в траву одинокими краплинами світла — зеленкаві лючіолі. Хто не бачив Помпеїв в таких хвилинах (а таких щасливців дійсно небагато!), той не знає правдивого чару цього міста, що в смерті знайшло вічне життя. Але в тих хвилинах Помпеї належать тільки своїм „девотті",кустодам та лючіолям. Для інших земних творів, будь вони хоча б і короновані голови, чи американські мультімільярдери, Помпеї — замкнений світ, зачарована принцеса, яку стереже незломний дракон — Lex! А він наказує кожного, хто не належить до „побожних Помпеїв", кого піймає на території міста кустод вночі, передати поліції, „як злодія, зловленого на місці злочину". Це був закон „мертвих Помпеїв", що складались із залізничої стації, двохтрьох готелів та крамничок біля „Місяшної Брами"... Але той, хто бачив мертві Помпеї вночі, хто прожив кілька нічних хвилин у „Вулиці Гробниць", той чув голос, що ним промовляє Вічність до Невмирущого в людській істоті! Дійсно: Вулиця Гробниць — міст, що споює незмінну Вічність з мінливою Дійсністю. Це — єдиний в цілому світі цвинтар ожилих мерців, що не прохають ні сліз, ні жалів. Безболісний і ясний спокій, що його бажаємо душам, увільненим від поземних пут, здійснюється тут вповні. На цім „Місті Безсмертя".

Так, у цім „Місті Безсмертя" — тоді проминула моя остання зустріч, моя остання з е м н а зустріч з любою Вер.. В постійних мандрівках, як і я за тих часів, Вер цього разу не могла затриматись в Помпеях. Завтра відїздила до Шотляндії.

— Як рідко, і як мало бачимось ми, Вер! Як мало! А стільки хотілося б сказати. Ще більше — вислухахти. Здається, що й до смерти не могли б ви...

Приятелька спинила мене:

— Не турбуйтесь смертю, darling: вона — не перешкода. Навпаки: „тоді“, коли ще ви лишитесь по тім боці, а я буду там, не перешкоджатиме мені ані недостача часу, ані віддаль і тисячі інших дрібниць, що „тоді“ не матимуть жадного значення.

Пахло каприфоліями, жасмином, трояндами. Бальзамічне ж дихання кипарисів вносило нотку святкового співу в солодкі пахощі „suol ridente“. Легенький вітрець кинув нам пригорщу пелюстків.

— Привіт мертвих — живим?...

Це ж мабуть їхні кроки шелестять в опалому листі і в пелюстках квітів. Може й усі наші короткі бажання, нетривкі прямування й туга, навіть і біль — тільки ота пригорща пелюстків, ще не зівялих, але готових впасти? Таж тут такі думки не зроджують суму. Тут — безсила смерть, а не життя. Чи ж не з неї — беззубої і переможеної сміється ота жартівлива помпеянка Вірґуля — красуня, що накреслила своєю ручкою на стіні:

— „Virgula Tertio suo: indecens es“ „Вірґуля — свойому Терцієві; Ти — непристойно поганий!“...

Ні, ні лява, ні смерть тут не вгасили невмирущого сміху юности!... Смерть...

— І ми тут будемо говорити про смерть? — обняла мене Вер...

Було вже пізно. Потягло свіжим вітерцем. Зорі порозцвітали цілком, ось-ось вже почнуть обсипатись пелюстки небесних квітів. Ми підвелись, щоб іти до готелю. Обернулись — і спинились. Між деревами, на Вулиці Гробниць, блиснули вогники. Чи не впали це квітки з неба?... Якась процесія тіней несе їх на стеблинах. Пливуть достойно, урочисто. Мабуть так і личить ходити тіням в правічному Елізіюмі: повільно і мовчки... Хто ж може собі уявити, які містерії відбуваються ночами в „Поганських Помпеях“, коли довкола пянить везувіянська весна, солодка й опійна, як пугар нектару зо столу богів?...

Так задивились ми на „похід тіней“, аж не вчули й живих голосів, що наблизились до нас:

— Мир вам, душі, живі чи мертві! — звучить звернена до нас дзвінка латина дон Сальваторе.

— Чи ж можуть бути мертві безсмертні?

— А! Пізнаю вас, сіньоро, по вимові й по словах!

Дон Торе — бадьорий і веселий:

— Таж подумайте самі: Беппо ні зламав, ні вивихнув ноги. Тільки перелякався. Вже ходить.

— А чом би й не ходив, як його захоронила Мадонна Помпеяна? — озивається голос з „походу“. Аджеж не нехрист же я: як на мене падало, молився я чи ні?

— А що це за похід, падре?

— Це кустоди, крім вартових, йдуть вклонитись посвяченому образові.

— Нашим побожним людям ніколи не досить ні нових святих, ні нових чудес — сказав професор Джіянеллі, прилучуючись до нас.

— До речі, згадали ви про чудо, промовила Вер. — Розкажіть же, падре, яке чудо врятувало Сантуцу від вязниці чи й гіршого? Може вже цього разу почую все до кінця.

— А певне, сіньоро. Правду ви сказали, — відповів зворушеним голосом дон Торе: — було це чудо. І кінець вже короткий. Коли Санта чекала присуду смерти, а державний прокуратор каменував її словами законів, його очі „стали стовпом". Та й не він сам, і берсальєр, і багато свідків побачили на власні очі, як раптово Мадонна Помпеяна, та — з Валлє де Помпеї — накрила Сантуцу своїм плащем. Тоді мати Неллова, тітка Анджелля вирвалась з юрби й упала перед судом навколішки, „цілуючи землю" на знак покути:

— Не вона, а я грішниця. Це я зарізала Нелла. Не ножем, не серпом, а сватанням до „Невісти Христової"...

Санту увільнили від вини й кари...

*

Вер вранці відїхала. А ввечері другого дня побачила я й живу Сантуцу.

Про недобру людину неапольці говорять: — „Тягне за собою холод". Але від блідого обличчя немолодої вже жінки промінювало тепло й сяйво. Недалеко від печер, де перед століттями дійсно жила Сибіля, що пророкувала народження Христове, тулився до скелі Сантуцин домок, увесь в ревню та пнучких трояндах.

— Маленький, як гніздечко пташки! Таж живе в ньому любов, ширша за небо! — сказав дон Торе, що проводив мене. — В цім дімку Санта доглядає, як найдорожчих батьків, — бездомних, позбавлених розуму, „торкнених" самітніх, старих людей.

— Чи ж не тяжко з ними?

— З ними? — засяло Сантуцине обличчя. — Таж вони — прості і покірні. Їм не треба розуму, щоб приймати хліб...

— Щоденної ніжности" — додав дон Торе.

„Нерахованої, як те сестерське молоко взірцевої голяндської господині" — стрибнула, мов правдиве „каприччіо" — козенячий збиток, згадка.

— Таж, як їх не жаліти й не бути з ними ніжною: вони ж не можуть ні любити, ні молитись! — сказала Сантуца.

*

Давно було це. Димом розвіялись, димом затягло блакитні видіння „усміхненої землі". Стали тінями вже й Сантуца, і па-

рокко Торе, і люба Вер. Не залишилась і між речами жадна памятка про перших двох. Але про Вер...

„Вмерла доброю католичкою“ — писав мені з Царгороду чернець-місіонер. Тільки забув дописати, де саме перейшла в інший світ моя приятелька, де залишила свою тілесну оболонку. Однак відмітив маленький деталь: „до смерти зберігала акварелю „Мадонни Помпеяни“, не тієї „офіціяльної“ з Валлє де Помпеї, але з „Вулиці Гойности“,... яку встигла нашкіцувати я ще тоді, перед її відїздом...

А обіцянки Вер про зустрічі „потім“?...

Про те — десь інде...

Ірина Гузар-Монцібовичева

ЗАБУТІ ДНІ

(Докінчення)

Другого дня ввечері сидів Моронович на нужденнім возі, що його винаймив на стації, і їхав додому. Подорож залізницею трохи втомила його і він з полекшою відітхнув свіжим повітрям. Довкруги лежали піскові поля, а на них росли низенькі картопельки, рідкі вівси. Очі не мали де спочити, хіба на деревляних небілених хатах, що були криті соломою або очеретом. Краєвид видавався йому якийсь інакший, як давніше. Журавлі при криницях неначе вказували на небо, бо на землі людям ні звідки рятунку. В духу він посміхнувся над своїми почуваннями. „Люди ці ніде не пішли б звідсіля, вони люблять свою землю, таку, яка вона є, і не проміняли б її ні за що“. І в його душі заворушилася радість, що він вдома, в рідній стороні.

Тепер зачалася так добре знана йому дорога, вимощена колодами з необтесаними кантами, що з них обсипався часто пісок. Їхати нею, це штука! Он, ще переїхати ліс і буде вдома.

Над мочарами вже піднялася мряка. В сітниках закумкали жаби. Наставав вечір.

„Все однаково привітно здоровить тебе батьківська земля і спасен той, що вертається з однаково чистим серцем до неї“ — подумав, обкинувши пестливим оком обсипану білим квітом орябину. Все, що він пережив в місті, запалося кудись в підсвідомість, неначе з'ява. Йому здавалося, що він пробудився і звязує життєву нитку, яку саме тут прорвав йому якийсь дивний сон. Ліс чорнів вже за ним. Здалеку вітали його берізки, збиті в купку, немов свавільні дівчата, що проти когось змовляються. Там заблимали перші світелка по хатах села. Трохи оподалік села, біля беріз на пісковім горбку, стояла твердо його хата. На роздоріжжі могутньо відбивав від погасального неба хрест. Бог приносив в жертві свойого сина для краю, що пишався зеленню і гомонів радісним чичирканням пташні. У стіп хреста розпро-

стерся рябо обсипаний квіттям килим левади. За ним напружували слух поля, дерева й ліси, що парували запахом... Пташки сідали на Його голову, схилену терпінням. „Що робите ближньому, мені чините“ — почув голос, що тягарем ліг на його душу. Безвільно перехрестився і глянув на Його обличчя; воно, урочисте, ясне, замирювало всю країну та єднало глибоко й широко.

Над хатою лежав рожевий відблиск сонця.

Як билося йому серце, коли ще студентом вертався додому й минав це місце, бачив перед собою свій родинний дім і нетерпеливо кидався в обняття своїх батьків. Тепер неначе віджили в ньому почування молодечих літ. Він заплатив візникові і сам рушив навпростець до цілі. Перейшов кладку над потоком, що ледве ворушився. Поспіх його ні на що не здався, бо мусів пристанути, коли западався трохи в мочаруватий ґрунт. Він хотів дістатися до хати через город, несподівано. Даремне шукав розлогої трепети, що неначе підпирала давніше куток парку. Її зрубали і тільки пеньок остався по ній. На подвірї побачив пастушку, що заганяла корови до стайні. Він скрутив на право, щоб увійти через рундук до хати. Там в глибині парку стояла альтанка і лавка, де він колись говорив з Маркою, як рішився одружитися з нею. Вона на його запит відповіла з проханням в очах: „Ні, ні!“ — „Чому?“ — запитався майже грізно, бо не любив спротиву. Вона сперлася на дерево, безпомічна в тій хвилині, мов дитина. Її уста задрижали, але відповіла сильно: „Не будемо щасливі, якщо мене не полюбиш“.

„Вона говорила правду. Бідна Марка!“

Рішуче переступив поріг хати. Розглянувся по світлиці і кинувся до зігнутої над столом постаті, що її обіймав вже сутінок.

— Мамо! — крикнув Моронович. Вона обернулася; її обличчя заясніло сяєвом безмежного захвату. Без слова простягнула до нього руки і притиснула до своїх грудей.

—Тут ще хтось є — промовила нарешті. Коло вікна, на стільчику сидів хлопчик та дивився здивовано і з острахом на чужинця, обіймаючи свого коника блідими ручками.

З поворотом сина вступила в стару Мороновичеву свіжа сила. Вона вешталася то тут, то там і не було ніякої сили наказати їй, щоб себе шанувала, не перетомлювала. Ніякі напімнення сина не помогли і він зрезиґновано подумав: „Що робити? Такі вже мами!“.

При вечері, що її подано в кімнаті, призначеній тільки для урочистостей, промовила вона:

— Ми тут нічого не рушаємо, все є так, як за небіжки... — доповіла; її голос заломився.

„Як мама постарілися“ — подумав. „Він безсердешний лишив її тут самітну з дитиною. Чи він журився тим, чи бабунина любов вистачить дитині?“.

Поглянув крадьки на маму. Вона сиділа за столом, з усміхом на устах, неначе з іскоркою погаслого вогню, і зо слізьми в очах.

Між ними настала мовчанка. Лямпа горіла примерклим світлом. Її відблиск ще більше підкреслював життєву втому, що чаїлася на старім обличчі. Вона, не призвичаєна роками до радости, була втомлена несподіванкою. Нарешті вона його бачить, але не має сили тішитися ним. Він не сподівався, що побачить маму таку змінену.

Нараз пригадалася йому Реня, модна, життєрадісна. Чи вона відповідає цій атмосфері старости й посвяти? А він думав, що вона буде з ним тут жити! Вона напевно сказала б трохи здивовано, трохи згори: „Мій коханий, це життя не для мене...“ Кров ударила йому в обличчя і він похнюпив голову над тарелем. Мама перервала тишину.

— Сину, добре, що ти приїхав. Пора мені відпочити, але вже не на цім світі. Журюся тільки дитиною. Я за стара, не маю сили ним займатися. Воно дичіє. Треба б подумати незабаром про школу.

„Так, про дитину, про її виховання досі не подумав“. — Поглянув напроти себе. Місце, де сиділа звичайно Марка, було порожнє. Ця порожнеча вперше впялилася йому болюче в свідомість. — „Як радо подивився б в очі глибокі і вірні!“

Дитина заснула. Маринка забрала її, щоб положити до ліжечка.

— Мамо, мусимо подумати над тим, як уладимо на майбутнє життя. А поки що йди відпочити. Завтра також ще день.

Сонце гостило в його кімнаті, коли він вранці пробудився. Каплини роси звисали з листків дерев. Трави і квіти блистіли перлами. Свіжий подув раннього повітря залетів і у його світлицю. „Буде гаряча весна“ — подумав — „то ж і все високо виросте“. Скоро одягнувся і вийшов із сонного ще дому. На подвірї повітали його собаки, давні приятелі. Помахали ліниво хвостами, кланцнули зубами позіхаючи і поволіклися назад на своє леговище. Вони не думали його провести, бо надто потовстіли. Тільки зрезиґновано дивились за ним, як він ішов в село, що гомоніло вже радістю праці. Громадський пастух гнав худобу на пасовище. Жінки у червоно тканих фартушках майоріли сорокато біля криниці, наповняючи ведра водою. Плугаторі йшли до своєї праці на поле. Всі його пізнавали й здоровили зацікавлено.

Недалеко кооперативи пишалася чиста велика сільська хата. Перед домом розлігся травник, обгороджений штахетами. З хати вийшов малий кремезний чоловік у ясносірій свицті, підперезаній червоним поясом. З-під плетеного капелюха виглядало на перший погляд лагідне обличчя, але коли було придивитися, рисувалася в нім немов камінна впертість. На ногах мав ликові постоли, власноручно плетені. По одягу було пізнати, що виби-

рався до містечка. Самопевність його була слушна. Він власною працею в торгівлі доробився майна; його вважали за наймудрішого в селі. За його старанням заложили кооперативу. Він перший підхопив Марчину думку — будувати читальню. Кожний його почин вінчався успіхом. Давно казали б люди, що він має певно „щасливця" і від нього ті успіхи. Тепер молоді з такого говорення сміються. Вони знають: що тверда праця власних рук вдіє, того не втне ніякий „лихий" із нетрів.

Старий Микола поспішно приступив до Мороновича.

— Як гарно, що ви нарешті показалися у нас! — Моронович додав: „У вас і у себе".

Розмова жваво поплила і він незабаром довідався від старого про події в селі за час його відсутности.

Говорив старий Микола про темноту людей, але й про їх добру волю і спрагу освіти, нарікав на відсутність своїх добрих учителів та розумних ідейних людей. Свою мову кінчав:

— Якби то жила ще ваша пані!.. Інакше село виглядало б. Було б кому провадити гутірки в читальні, було б кому гуртувати дітей в дитячих садках... Люди потребують авторитету і любови. Нема тут на жаль тої світляної точки, що єднала б усіх. Нема її... А ви... — Тут усміхнувся старий якби з презирством — ви маєте за багато праці.

Мама очікувала його нетерпляче зо сніданням. Сіра суkенка зливалася з її сивим волоссям, яке гладко зачесане відбивало від темних очей, що гляділи ще досить бистро на своє довкілля. Вона стояла при вікні і думала: „Чи на довго він приїхав? Не можу мріяти, щоб тут залишився на все. За мале тут поле для його здібнощів. Зрештою, він ожениться..."

Непомітно ввійшов Моронович до кімнати і втішився, що мама виглядала нині ліпше, здоровіше.

— Цьому всьому винен твій побут, сину. Я стала аж моторніша.

— Я мушу довше побути, ніж два дні, щоб мама прийшли зовсім до себе — промовив з усміхом.

— Ти остався б довше, ніж два дні?!

Вона погладила сина по руці. Старій жінці було так на душі, неначе б якесь чудо сталося, ніби святий, що до нього вона молилася, промовив до неї. По сніданні пішов Моронович до своєї кімнати, щоб написати до Рені. Цей короткий час, що він її не бачив, видався йому довгий і змістовний. Він пережив тепер більше, ніж довгими роками. Про що він їй напише? Чи писати звичайний любовний лист: „Цей короткий час, що Вас не бачу, видається мені вічністю, я тужу..." Чогось не міг так зачати. Він вже знає! Напише про синка, та ж вона мусітиме ним колись піклуватись. Та що напише про нього? Аджеж він сам його мало знає. Глянув через вікно. Там недалеко альтанки бавилася дитина камінчиками. Собака лежала біля нього і терпеливо зносила його пестощі. Він вийшов з хати і попрямував до ди-

тини, що трохи засоромлено дивилася на батька і не приближалася.

— Ходи, ходи до мене, мій сину! — промовив і хотів його взяти за руку. Хлопчик стояв непорушно.

— Ходи до мене — повторив лагідно і взяв його на руки та заніс до альтанки. Малий схилив смутне личко додолу і нічого не відповів. „Бідна, ти, засмучена дитино!“ — подумав. — „Виростаєш в сумнім домі при старій жінці, що хилиться вже в могилу; тебе, що пнешся до сонця, зморозила доля з ранку“. Його серце забилося милосердною любовю до своєї дитини.

Хлопчик стояв перестрашено серед кімнати, немов зловлена пташка, що не знає, як втекти.

— Чому боїшся? Чому не прийдеш до мене, до свого батька? — Хлопчик зробив рух, як до втечі.

— Стій! — крикнув, але син розплакався і вибіг з альтанки. Йому стало жаль дитини, яка з лиця нагадувала небіжку. Як він міг так крикнути? Чи в нічім не змінився? Якщо Реня не полюбить цієї дитини, то він не сміє дивуватися, аджеж він сам такий шорсткий.

Глянув крізь двері. Хлопчик вже давно забув свій смуток і бігав весело по травнику.

Моронович сів на лавочку. На столі стояла ваза, а в ній пишався вітаник і щербець. Нераз ходили вони ще як діти збирати зілля. Тоді вони йшли цією доріжкою, що дише тепер соняшним теплом. Минули листковий ліс, що при кінці мішався з сосновим у субір. Там зачиналися мочарі. Ліворуч ховалися потайки озерця під осоками й очеретами. Безліч струмочків крутилося серед кущиків лозини. Він знав брід, що провадив до плеса річки. Діти скрутили на право і минули чорні вільхи, що від них сріблясто відбивало небо. В сітниках скривалося човно, довге і вузьке. Серед рибацьких мереж лежали кобілки і кошелики. Зі зрадливого морогу зручно зіштовхнули човен на воду. Коли вже діти опинилися в човні, аж тоді Марка отямилася. „Що скаже тато? Ти знаєш, що заборонив нам сюди ходити“. „Не бійся, нам нічого не станеться!“. Зручно веслуючи, виминав шуварі і лози. „А що нам скаже старий дядько Степан, що ми забрали його човно?“ Ще раз завагалася дівчинка. „Не журися, он бачиш, там він косить!“ Хлопець показав рукою перед себе. На тратві стояв дядько Степан і косив траву. Далеко за ним уставлена в кізли очеретина сушилася на сонці. „Дядьку!“ — гукнув Олесь — „дозвольте нам поїздити трохи на вашім човні“. „Їдьте, але скоро вертайтеся та вважайте, щоб ви часом не впали у вікно*! Щоб мені ваш батько сказав?“ Діти вже й не чули остороги. Їхня чайка була вже далеко. „Марко! — промовив Олесь — зробимо собі зільник! Збираймо тепер різні зела і квіти! Я засушу їх у тих грубих книгах, знаєш, в тих, що стоять в татовій шафі“. „Я буду їх накле-

*) Безодня.

ювати в зшитки!“ — плеснула в долоні Марка і в своїм захваті забула про страх, що чаїться в воді.

Незабаром лежали на дні човна кошелики, а в них татарське зілля, що росте на мочарах, вітаник, щербець і блекота. Олесь вихилився з човна і воно грізно колихнулося, бо він стинав ненуфари. „Лиши їх“ — просила Марка — „русалка готова стягнути у безвість“. Але хлопець засміявся зневажливо: „Хай спробує!“

У сітниках почули крик журавлів. Човно причалило до берега, продираючи собі дорогу крізь очерет. За пів години були у лісі. Кругом потапало все в яснозеленім світлі, де-не-де перебивав соняшний промінь листя дерев. Трощі, грубі, мов бамбуси, затріщали і ціла хмара чайок, плесок, чапель і качок знялася диким клекотом в гору. Діти минули моклакуватий ґрунт і опинилися в середині лісу. Вивірки скакали над їх головами з гілки на гілку. Марка шукала ягід і крикнула: „Де ягоди, тут остало тільки листя з ягід!“ „Мабуть лісовик зїв, або може мара, та, що враз із вовками сидить у болотяних нетрях“ — відповів Олесь. „Вертаймося додому“ — просила Марка. „Ні, ходім глибше в ліс, то знайдемо ягоди“ — сказав рішуче хлопець. Діти йшли далі, тиша обкутала ліс і їм стало трохи моторошно. Марка не могла дігнати Олеся. „Зачекай, зачекай“ — просила. Він оглянувся, вона ледве видобувалася з моху і з величезних папоротей. Він випровадив її з тущавини зел і кущів на вируб, де між квітами літали метелики. Марка була втомлена і з її личка спливав піт. Діти посідали під деревом. Кругом них мінився соняшний простір, аж ловив за очі. Щоб собі додати відваги, почали діти вигукувати і тішилися, коли їм ліс відповідав гомоном. Сонце стояло якраз майже над ними і розсипувало свій полудневий жар. Бджоли бреніли коло вулика, що високо висів на дереві. Мушня блищала синою сталлю і майже не ворушилась у спеці. „Тихо“ — сказала Марка і підвела руку. „Це цвіркуни стрекочуть“ — усміхнувся Олесь.

Діти зголодніли. „Певно вже полуденок, ходім додому“.

Образ, що його поскладав собі Миронович із споминів, наче з мозаїки, заколотив тупіт коней і гуркіт воза. Коли вийшов з альтанки, почув голос отця Духовича. Мама вітала його радісним тоном. Моронович привітався.

— І ти таки приїхав — розпочав вдоволено розмову священик. Вітальна загомоніла веселою гутіркою.

— Отець не трудилися даремне, я прибув.

При обіді отець Духович їв з апетитом і жартував. Всі були вдоволені. Малий хлопчина не відступав від душпастиря і дивився йому захоплено в очі, коли йому почав оповідати по обіді байку про зачаровану королівну.

— Правда, що зачарована королівна казала, як тільки пробудилася зо столітього сну, відшукати чарівницю і запитала

її, чому вона така недобра? — питався хлопчик. Бабуня погладила його ніжно по головці і промовила:

— Добра дитина! Таке ніжне серце мала твоя мама.

Отець Духович випитувався Мороновича, що він задумує зробити з дитиною, що так дико тут виростала.

— Щоб ти вернувся на село, — про це не мрію. Хто охоче сходить з поверха до сутерин? Лікарем бути тут на селі, це вимагає праці і ще раз праці, а передовсім самовідречення. Праця тут тяжка, незамітна, тиха. По смерті ніхто не скаже: Дивіть! Що він виконав! Однак кожна тиха праця, якщо вона чесна, не йде ніколи на марне і поволі, поволі видає овочі. Ти як лікар міг би тут багато зробити для народнього здоровля, однак не побачиш зараз вислідів. Треба твердо працювати й закусити зуби, як серце заболить.

— Отче, ваша праця така! Хто засіяв добрим словом і відважним вчинком чесноти серед селян? Хто їх утвердив у добрім? Ви невпинно працювали довгі літа і довершили свого. Є серед ваших парохіян ремісники, що додержують слова, чесні купці, проворні селяни.

— Це не моя заслуга — відповів душпастир — ще мої попередники працювали над тим. Вони були звичайними, невибагливими людми, що мозолилися чесно для повіреного собі стада в темряві пониження, куди не доходить промінчик слави; як тихо працювали, так тихо відійшли — їх імена забуті... росте тільки їх чин.

— Кого манить тепер така нагорода? — відізвалася стара Мороновичева.

— Таких людей нам тепер треба. Що більше їх буде, то певніше наше світляне завтра.

При тих словах глянув отець Духович допитливо на Мороновича, що спершу мовчав, а опісля відповів:

— Найбільше нещастя, що люди уважають себе за великими до таких „малих“ справ. Однак посвятити себе із самозабуттям — це геройство.

— Коли б дійшла така думка до свідомости загалу! — зідхнув отець Духович.

Незабаром попрощався, бо його плебанія на другім селі, далека дорога, а він мусить ще залагодити багато справ.

Моронович відпровадив трохи отця Духовича. Вертався пішки стежкою, що провадила попри кладовища. Якась сила тягнула його до того клаптика землі, що він її перед літами покинув із болем, з думкою сюди не вернутися вже ніколи. Серед зелені тихого городу смерти стремів хрест на дорогій могилі, яку упорядкувала його мати. Могила зовсім не забута, — як він думав — незаросла травами. Цей найважчий хрест на дорозі його життя золотило вечірнє сонце. Літній подув гладив гарно плекані квіти і порушав легко звисальне гілля берізки. „Все промайнуло, — лопотіло галуззя — нема повороту“. „Коли б хоч на одну, однуську годинку могла вона вернутися у життя, щоб він

їй міг сказати: »Я тепер знаю, що ти терпіла; моє терпіння зробило мене видющим, що розуміє терпіння ближнього«. Та дарма! Вона спочиває в спокою, що його ніщо не забурить, ні його думка про неї, ні його жаль: »Прости«".

Його серце прошило болюче пізнання і потряс ним жаль, який годі втишити: „Він посідав душу та серце людини і відштовхнув від себе". Терня в його рані сиділо глибоко, не в силі він його витягнути. Нагадав собі її оповідання про малу пташину. Жаль стало пташині Богочоловіка, що висів прибитий цвяхами на хресті. Шийку пружила, слабеньким дзюбочком тягнула, та не могла вирвати цвяха з крівавої рани Ісуса. Сумно хилила головку та витривало силкувалась далі. Цвях залищився в рані, а пташка скривила собі дзюбочок. Сумно споглядала на небо, що вкривалось грізними хмарами. Нараз почула слова Спасителя і тиха благодать увійшла в її серце: „Не даремне проливаю кров, коли мала пташка милосердиться. Не даремний твій жаль і труд".

По деревах пройшов легкий шум. Соняшний кружок западав вже за обрій.

Мовчазний, але зміцнений ішов Моронович додому. Відчував втому. По вечері відпочивав. Сів при бюрку і спер голову на долоні. З усіх кутиків повзла до нього тиша й самота. Ніч заглядала шафіровими очима у вікна. Несамохіть відчинив малу шуфлядку. На паперах лежала тонка верства пороху. З пієтизму до померлої ніхто не рухав її паперів. Рука його дрижала, коли відчиняв Марчин записник. Почав читати.

„Великий спокій мене огорнув, якась віра, що все буде добре. Я певна, Ти мене полюбиш! Через дитину, що ми її пригорнемо, полюбиш мене. Ця віра найшла на мене раптово і наповнює моє серце радісною силою. Мій Коханий, я неначе вже переживаю цю благословенну годину нашого поєднання". Він зідхнув і читав далі: „Тижні, що ділять мене від тяжкої години, коли має настати для нас нова радість, присвячу на те, щоб з Тобою поговорити. Ти такий зайнятий, перепрацьований, де ж я сміла б мучити Тебе своїми думками. Я така рада, що Ти працюєш для села, для людей, що з них пливе в народ все нова, сильна стихія.

Я вже не почуваю себе мов заблукана мева серед пташні цих лісів. Я така рада, що можу тут працювати. Не кидай ніколи цього кутика землі".

Вона оповідала раз йому спомин із дитячих літ. „Батько йшов зомн ою золотим ланом пшениці. „Це Поділля, дитино, багата наша земля" — говорив до мене, розкладаючи полотно і фарби, бо забирався малювати золотий лан і безкрає небо".

Марка говорила йому нераз: „Тут на Поліссі нема такого золотого, безкрайого багатства. Та проте яка своєрідна краса і тут! Краса єднає цілу нашу землю, багату і бідну".

„Будь щасливий" — читав далі. „Ми дітьми були такі щасливі. Чи памятаєш, як ми ходили лісами і ти оповідав мені про далекі країни? Або як будували ми хатку з мурогу, щоб там опо-

відати байки? Ми сиділи в хатці, а ти оповідав: Один старий король мав сина та дочку з зорею на чолі. Перед смертю промовив король до сина: „Передаю Тобі королівство, пануй над ним. Коли схочеш одружитися, мусиш собі пошукати подруги, що була б подібна до твоєї сестри і мала на чолі зорю. Король помер. Син шукав в цілім краю за дівчиною з зорею на чолі". Моронович положив записник перед себе. Перед його уявою виринула картина. Марка слухала його з блискучими очима і перервала йому нараз. „Я знаю далі! Ти мені вже оповідав раз цю байку. Він знайшов собі таку королівну з зорею на чолі, а викрав її з підземелля від чарівниці. Зблизька не міг він доглянути зорі, тільки здалека бачив її сяєво. Скільки разів зближалася до нього, зоря неначе меркнула. Вкінці не вірив він собі, чи вона для нього призначена. Тоді королівна мусіла вернутися назад у підземелля, царство чарівниці". „Королівна певно плакала, відходячи. Чи йому було сумно?" — запиталася Марка по хвилевій мовчанці. Він тоді відповів: „Не знаю, про це байка не говорить".

Тепер він знає: Сумно йому було, нещасному!

Крізь вікно впав місячний промінь на образ, що висів над бюрком. Із рами образу вихилилася усміхнена дівчинка. З-під темного волосся, сплетеного в дві кіски, дивилися напів радісно, напів наївно-запитливо великі чорні очі. Це мала Марка, така, з якою її батько скитався по світу — і таку він намалював.

Читав далі: „Яка гарна була байка. Вона мені все в памяті". „Бідна Марка, я Тебе не вмів зрозуміти. Моїм щастям була ти" — прошепотів.

Наступного дня написав Моронович листа до Рені. Просто і ясно зясував їй враження і почування, що їх викресав поворот додому. „Знаючи Вашу гомінку й веселу вдачу, сумніваюся, чи Ви могли б серед сірих обставин на селі жити зо мною здалека від міста, бо я хочу працювати у родинному селі. Не пора на святкове безділля. Розгорівся усюди святий вогонь. Його підсилити, щоб розгорівся на хвалу Господню й народню, йдуть тихо, невпинно лицарі сірого будня. Їх чин не загине, він воскресне могутнім, потужним чином в серцях великих синів народу".

На цього листа відповіді не діждався.

21. XI. 1938. р.

Юрій Липа

ЧАКЛУН ІЗ ХУТОРА

(Докінчення)

Така пристрасть була на дні сірої особистости Гоголя. Вона давала йому силу переносити кпини ґімназійних товаришів, невдачі перших і дальших років в Петербурзі, вона врешті збудила в нім нову дійсність, вона трансформувала його в десятки, сотні постатей, що вийшли з нього і ввійшли на міцно (ось уже століття!) до мізків оточення.

То страшна потужна пристрасть. Насліджена від прадідів. І не від прадідів з батьківської, дячківської крови, а від прадідів матері, з гетьманських і маґнатських родів України. „А, не добре бути малим!“ — казав Гоголь. Ні, як жити на світі, то тільки паном, тільки панувати! Ця риса, ця мораль була на його дні. Люди, що дуже добре знали його, підкреслювали, що „зосереджений, трохи спритний характер і нахил до опановування та кермування людьми ніколи його не покидали. „Воля до кермування, воля до опановування не була в блакитній далині Петербургу, — вона була в нім, та в о л я д о в л а д и, та спрага провадити. Жадна із створених ним постатей не була повним паном, тільки він сам їх проводир. Всі його постаті відтінювали тільки його постать володаря, його власну найглибшу рису.

Зненавидівши свою хуторянську дійсність, як володар виходить він із самого серця Хутора і гнівною силою своєї пристрасті створює у вічних постатях наново цей Хутір, але вже зоднаковілий, бо ним самим о б е з г о л о в л е н и й.

VI

„Моя гордість не в сучасному, не в моїх особистих прикметах, гордість б у д у ч ч и н и хвилюється в моїх грудях“ — сказав Гоголь, і від 1834. року важка велика тінь його впала на Україну, на Землю Києва, Вічного Міста, на Землю Когорт Козацьких, на землю Архипеляґу Хуторів.

Здавалося б, що про його вплив на еліту XIX. і XX. століття нема що говорити. Вузол сьогоднішніх часів в Шевченкові, навіть у Куліші, але Гоголь це завузлення минулого, це завузлена душа еліти Гетьманщини, що походила ще від правдивої еліти, від Дорошенка, від Хмельницького, а скінчила погноєм Петербургу.

Доля Гоголя теж мала багато подібного до долі одного гетьманича. Щось із згорбленої, хоровитої і безжалісної постаті володаря-ченця, Юрася Хмельницького, князя Сарматії, наслідника великих часів, а однак того, що підтинав власний край, що привів земляків своїх під чужу турецьку владу-віру, і дістав від тієї віри шовковий шнур смерти в дарунок. Чи не привів великий мистець, Микола Гоголь, своїх земляків під чужу владу-віру і чи не задушився сам у тій абсолютно чужій вірі несподівано й жалісно? Чи не подібні один до одного злочин державний і злочин духовий?

Але з його смертю не скінчився його шлях. Правда, впливи його на російську літературу не такі великі, як це загально прийнято; і *Л. Толстой,* і *Турґенєв* пішли відразу своїм окремим шляхом, декілька ґримас від Гоголя перейняв на початку *Достоєвський* („Вбогі люди“), та й тільки. Трохи взяв з фантастичної патетики — *Данилевський, Мачтет* і інші. Найбільший формальний вплив можна знайти в „Петербурзі“ *Бєлого,* дещо в „Дрібному Бісі“ *Ф. Сологуба,* в „Місяцю з лівого боку“ *Малашкина* в *Ремізові;* цілу свою „творчість“ на кількох спритних Гоголівських засобах збудували лоскотачі-гумористи *Аверченко, Зощенко* і ін.

Деякі сльозливі речі *П. Куліша* („Яків Яковин") вийшли з петербурзьких новель Гоголя, дещо дав Гребінка, Квітка, але на загал він мало защепився в українській літературі. Мало помітні повісті („Славгород") гумориста-фейлєтоніста *Гордієнка,* до деякої міри патетика *Хвильового,* але цього небагато. Найбільш гоголівський в способі писання *А. Крижанівський,* що з таким трудом і пристрастю шукає в своїх творах повновартісного українця („Очі в труні") і, здається, вже відходить від Гоголя. Мало досліджені гоголівські „штампи" і фантастика в віршах *Є. Маланюка.*

Переклади Гоголя чужими мовами викликали найбільш відгуків у Франції, заслужили похвали навіть *Сент-Бева.* Німецькі переклади не збудили ентузіязму, англійці з деяким презирством і холодно потрактували переклад „Мертвих Душ" під заголовком „Внутрішнє життя Росії".

Остаточно це все — його літературні впливи й успіхи. Куди важніші його впливи як духового вождя! На терені України він став духовою силою.

Передовсім це — виховник душ. За своїх петербурзьких часів (1834—1916) Гоголь, пропаґований офіціяльно в школі і поза школою, накидався цілий зо своєю творчістю українцеві мистецькою панорамою своєї Гоголівської України.

Не одна дитина (не маючи здорової української книжки під рукою) пізнавала свій край крізь імлу хуторянського чаклуна. Хто знає, може, коли ввечері замикалася книжка „Миргороду", чи „Мертвих Душ", коли гасла лямпа, Гоголь приходив, будив сонну дитину і провадив її крізь своє королівство...

...Ось він іде гостроногий, згорблений і хорий із страхом смерти в очах, у шинелі, з піднесеним обома руками ковніром, іде довгим коридором, відмикаючи то одні, то другі двері обіруч, — а там застигли прецизійно зроблені, розмальовані „аль фреско" постаті. Важких Довгочхунів, коротконогих Бобчинських-Добчинських, тупих Коробочок, широкозадих Бульб, заспаних Ноздрьових, примильних Манилових, постаті, як знаки запиту, і постаті, як криві усмішки, в мундурах, в шараварах і в шляфроках.

І монотонним, протяжним своїм голосом говорить Гоголь, що то — постаті українців, що в середині кожного з них нема великої віри, нема окремого світу, нема прапочатку усіх людських речей, ані вільної душі особистої, ані вільної душі раси. Монотонно повторює це Гоголь, валашить своїми слівцями кожний відрух живої людини, кожне просте, щире почування самостійности людини, народу.

І відходить до кінця темного коридора, і підносить палець до гори та каже: „Влада!", як на диявольській відправі. При слові „влада" блакитно спалахує полумя і таємниче зловісно починають фосфоризувати воскові постаті гоголівські та, здається, стежать за ним скляними, тужливими очима, слідкують за його паль-

цем, що показує аж до кінця темного коридора, де в темряві не розбереш ніяк, чи то татарська лайка, чи німецька шпіцрута, чи китайське богдиханство?

Гоголь залишив важку спадщину. Не знати, коли вмовкнуть його „киги, киги“ проклятої душі, що літає над головами людей живих і не може висловити цілої своєї муки. Одначе його особиста траґедія маліє перед тим глибоким нещастям, що доконують автомати й декорації його творів.

Його твори в часах передвоєнних масово поневолювали духово українців. Вражлива українська душа, що зайшла до його отруйного музею воскових фіґур, інколи вже до кінця життя з того музею не вийшла, беручи розмальований віск за відвічну душу раси. Ці вимодельовані фіґури не одному здавались чимсь раз на завжди скінченим, а цілий народ — без будуччини. Безсилість Гоголівських постатей не один переносив на себе й на оточення, і забив в собі зародки людської великости. Із школи Гоголя могли вийти тільки бездушні урядовці або матеріял послушний бездушним урядовцям. Ґрупи таких людей, то не суспільство, вони лише мало цікаві підніжки „Великости“. Бо величність і сяєво повної людини є там угорі, в якомусь царі, в якихось ґенерал-ґубернаторах, в якомусь „бальконі велетенського палацу“, — але не серед них і не з них.

Він, Гоголь, відщеплює їх, своїх учнів, від роду. Хто перейшов Гоголівську школу, той легко покине Україну і піде служити комусь, що його вважатиме може й за чужого, але за більшого. Піде і тільки з кривим Гоголівським усміхом озирнеться на свій власний край і расу, як на великого товстого євнуха, скопця, раба, що безжурно розлігся серед своєї багатої природи. Такий відщепленець в своїм краї сприймав і розумів лише одне: тишу і сон, і нічого більше. І буде ставити себе самого, хоч нижче від признаної чужої влади, зате вище понад цей сон і тишу.

Пекельна гордість чаклуна з хутора в тому, що він обезкровлювати хотів Україну, що спрямовувати хотів кров з її тіла в чуже серце. Відпихав українську гордість в українців, пхав їх до чужинного й чужого. Україна для нього „завмерла і невідповідна до дійсности форма життя“, як сухо зауважив Бєлий.

Не дарма дослідники глибше дивляться на баґателізовану досі гоголівську леґенду (одну з перших) — „Страшну Помсту“, не дарма знаходять щось із Гоголя в чаклуні з тої леґенди, що то хотів „ввесь світ витоптати конем своїм, взяти усю землю від Києва до Галича з людьми, з усім і потопити її в Чорнім морі“. Не дарма в „Страшній Помсті“ Україна вкінці — то вигаслий вулькан, земля повна мерців.

„Хто ті мерці? — питається дослідник. За текстом — „предки“. Чи не забагато їх: від Карпат, Києва, Галицької землі: чи ж то не цілий український народ?.. Великий мерлець, що стрясає землею, це — рід, поширений на цілу Україну“.

Гоголь-творець, сам відірваний від того Роду, і інших українців відриває своїми писаннями від нього.

Як казковий чарівник-щуролов грає він на флейті солодкі і потішні хуторянські мельодії, щоб вивести наївні, прості душі на службу чужому й невідомому. Своїм мистецьким світоглядом до теперішніх ще часів обовязує він тих, що для себе прийняли назву „малоросіян", а свій світогляд назвали „Малоросією". Здається, що тільки від часів Гоголя, від його творчости „Малоросійського Анекдота" слово „Малоросія" стала програмою апатії і самоліквідації. Бо ж ціла українська історія XVIII-го століття дзвенить і грає боротьбою „за права і вольности стародавні народу Малоросійського". Тодішні патріоти відкидали часами термін „Україна" як за вузький, за мало вольовий. Але після Гоголя слово „Малоросія" уже до нині значить тільки — с к а с у в а н н я прав і вольностей прадідівської землі нашої. Своєю творчістю він обєднав духовий архипеляґ хуторів, що повставав, коли занепадала Гетьманщини, він — виховник хутора, але сліпого, темного, і ворожого відродженню України. Не даром же Євген Маланюк, один із тих сотень тисяч обуджених сімнадцятим роком, скрикує перед „Мертвими Душами": Це найфатальніша і найглибша у к р а ї н с ь к а книга!" (Гоголь в „Ми"). Бо він дав духовий Хутір як цілість у своїм світогляді, і сповив цю цілість у безнадійність. На Гоголю виховувались в школі і вдома сотки тисяч. Нема сумнівів, що він був для небагатьох етапом до національної свідомости п о в н о ї. Але їх було небагато, як небагато було свідомих українців на тлі малоросійщини. Він бо не тільки своєрідно виховує, він дає українцям п р а в о (по-мистецьки обосноване) б у т и н и ж ч и м і б е з в е л и к и х п р я м у в а н ь. Якщо б Україна могла вмерти, вона мусіла б згинути, коли поширився б світогляд Гоголя. Так, як у окремої людини буває проба крови на сифиліс, так була це проба крови народу на п р о в а н с а л і з м, провінціялізм.

І тому Гоголь, як духове зявище в еліті, не належить тільки до України, це зявище яскравіло не так давно і в народах т. зв. Східньої Европи (Ельба-Дон): серед німців, серед поляків. Гоголя знайдемо в еліті, там у тій Европі, де переважали маєтки панщинного характеру, а не чиншового, де на початку XIX. століття переважало хліборобство, а не ремесло, торговля, промисел. Там, де залишився панщинний хутір-двір, що давав задовільне вижилення, трохи побутових рис, а де відібрано змогу впливати на владу, — там панували Г о г о л і в с ь к і т и п и і Г о г о л і в с ь к і л ю д и. Це там — де ситий побут сантиментальний, це — смішні риски, де — благі душечки, і далеко, далеко від них добровільно відчужена влада. Це рід життя — спеціяльний усміхнений летарґ. Серед німецьких бюрґерів знайдемо Афанасія Івановича і Пульхерію Іванівну, в польських дворах — повно Ноздрьових і Хлестакових. Прекраснодушною маниловщиною попахує поведінка пана радника Ґете, що захоплено вітає французів, носителів загальнолюдських ідеалів і одночасно переможців його скривавленої німецької землі. Недарма молодонімець Берне (Boer-

пе) так гаряче ненавидів сервілізм Ґете. Щось з Гоголя є в урядовця права, галицького ґрафчука Фредра, що йому ані екзекуції земляків поляків (де він був присутній урядово), ані нещасливе повстання 1831. року не перешкоджує писати свої хихотливі комедії.

Гоголь — це зявище окастровання волі до влади в еліті на тлі матеріяльного добробуту. В кожнім разі це — не гордість, не Англія, не Франція, не Італія, ані навіть не сучасна Німеччина.

Але вернімось до Гоголя. До 1917. року вдавалось йому виховувати цілі когорти людей, що називали себе „малоросами", „москофілами", і т. ін., не вірили і не дозволяли вірити у власні сили раси й краю, засновували цілі орґанізації від Кавказу до Сяну, щоб нищити усі прямування власного народу до свободи. Деякі з них були тільки пасивними глядачами гноблення України, ці всякі Лаппо-Данилевські, Короленки, Немировичі-Данченки, Овсянико-Куликовскі і т. ін. Але й вони несвідомо багато попрацювали над виробленням в українців поняття про дефетизм України. Вони давали окуляри Гоголя передовсім росіянам. Уже Пушкин бачив в Україні не лише препишного Мазепу, але й край „галушок і молодушок". А такий О. Толстой цілком свідомо пише про Україну, як про завмерлий край „хуторів у вишневих гаях". І так аж до нині, чи більшовик (Бражньов), чи інтеліґент („Дні Турбіних" Булґакова) — скрізь Україна це „Сорочинський Ярмарок", а не крівавий і новий закон для себе й для інших націй. (Вийнятки — хіба може шляхетний Рилеєв). Деякі з найзапекліших, як педаґоґ *Юзефович,* жандарм *Новицький, Пихно* останньо редактор „Києвлянина", *Шульгин* навіть увійшли в тій непочесній ролі до історії України останнього століття. Всі вони вірили (ще менш задумуючись над тим, як Гоголь), у блакитний, таємничий символ влади — „далекий Петербург". І здавалось, що там у Петербурзі також пробуває і виховник малоросів — Гоголь.

Наївність їх була велика, вони навіть часто не уявляли собі, що вони сини покореного народу. Це в 1908. році під час святкувань 200-ліття мілітарної перемоги Московії над Україною, коли царська родина прибула до Полтави на урочистості роковин Мазепиного бою, від імені полтавської шляхти склав один маґнат подарунок царевичеві. Сам подарунок був за символічний, це була вишита гетьманськими взорами українська сорочка Однак маґнат-малорос, що складав подарунок, був прикро здивований, — царі прийняли його дуже холодно і не дали йому (як усім іншим) жадного ордену. Подивилися на справу глибше від нього, з історичної перспективи.

А цю перспективу (що її мав усе ж Гоголь) учні його згубили цілковито. Вони згубили навіть свою мову, не вживаючи її вже між собою по більших містах і в Петербурзі всупереч тому, що було за часів Гоголя. Пішли далі від нього. Бо, коли зненавиджений Гоголем Шевченко видавався Чаклунові „поетом майданів", то вже його учень малорос, митрополит Антоній Храпо-

вицький, як харківський архиєпископ, дійшов до того, що заборонив в церкві, в Землі Українській, вживати української мови, називаючи її вже цілу „мовою майданів“. Це було недовго перед 1917. роком.

Але ось у році 1917. мова майданів несподівано заблищала баґнетами. В Петербурзі ті баґнети пішли на „білого царя“, а слова Поета Українських Майданів стали дійсністю. Почалось відродження, сперте на тому, що кожний український селянин може бути Вашинґтоном, що ідеали людські можуть бути убрані в селянську свиту, — і Чалкун Хуторянський виступив проти Селянського Короля. В глибині ж бо всіх його образів і постатей лежить одне прагнення, „щоб мужики слухались доглядача, і вміли б слухатись незалежно від того, хто їм наказує“. І ось вихованці Гоголя, „люди Гоголівські“, як колись „люди татарські“, підводять голови по перших ударах від рідної влади. Шукають опертя, сціпивши зуби.

І знаходять його в випадковій політичній констеляції в Україні. Петербург уже замучений: страхом і більшовицькими баґнетами. Петербург перестав бути овіяним духом карєри. Чаклун покидає Петербург для Києва.

Можемо говорити про поворот Гоголя в 1917. році. Це — важна сторінка історії української духовости, коли раптово місцеві Собакевичі, Городничі, Ляпкини-Тяпкини, Довгочхуни радісно вітали поворот, хоч частинний, Росії — блакитної влади. То не була „частинна Росія“ — вони помилялись. То по невдалому експерименті (1722—1917) Петра Першого із Санктпітербурхом (у цій дивачній назві вся синтеза експерименту) повертались додому канцлєри Безбородьки, міністри Трощинські, ґубернатори Завадовські, полковожді Паскевичі, єпископи Теофани Прокоповичі. Може звались вони тепер інакше: Лизогуби, Гербелі, Терещенки, чи як там іще: Короленки, Немировичі-Данченки, Аверченки, чи там Івани Федоровичі Шпоньки чи не шпоньки, в шинелях і без шинелів, з носом і без носа, з совістю і без совісти, — але вертались. Прийшли до Києва із столичними манірами, із пером за вухом, із Держимордами до карательних відділів, і з глухим, зовсім глухим вухом до історії, до власної української історії, що саме зачервоніла Крутами, блискучим здобуттям арсеналу і крівавою київською різнею Муравйова та Антонова. Приїхали по нову карєру. — Будьте спокійні, все тепер заспокоїться! — говорили приїздні петербурзькі шпоньки до місцевих незграбно врадуваних шпоньок, — „Україна, це тільки — непорозуміння, що скінчилось“. Проф. І. Огієнко має цікаві досліди про мову паперів гетьманських українців. На підставі тих дослідів можна знайти велику подібність її до мови персонажів Гоголя.

І тоді ж повстав дотеп Гоголівських людей: „Ви ето ґаваріте сєрйозно, ілі па украінскі?“. І тоді православний, вищий клир, що добре завжди орієнтується, в чиїх руках влада в державі, в травні 1918. року вибрав на Митрополита Київського і Га-

лицького... Антонія Храповицького, людину гоголівську, малороса. Як радісно скасувала ця людина українську автокефалію, відразу ж, коли гоголівські люди оповістили федерацію з блакитним привидом блакитного чеснотливого ґенерал-ґубернатора, з янгольськими крилами, будучої Росії.

Українські баґнети викинули Гоголя і його людей з Києва. Він утік, як завжди, мовчки, ганебно покинувши своїх, не встигнувши докінчити власних словесних заспокоєнь.

Пізніш ми його знайдемо вже в мішанім товаристві, в таборі, де нагорі повіває украдений російським Петром від голяндців біло-синьо-червоний прапор, де гремить на мельодію краденої*) голяндської великодньої пісні „Боже царя хрань"*), де більшість ґенералів має німецькі прізвища, як Вранґель і т. ін. Востаннє ще зявляється він уже без людського обличчя, як якийсь „басаврюк" у Києві. Палить на вогнищі разом із Шульгином, людиною гоголівською, українські політичні книжки, вчить, що українські селяни поділяються на спокійних і неспокійних, що треба вигубить неспокійних, роздирає і грабує разом з денікінцями українські села. І раптово його прапор, чорний прапор „Мертвих Душ", нахиляється нижче, все нижче і — зникає.

Уже Гоголя, як зявища, — нема. Що більше волі до влади, що більше почуття своєї гідности серед українців, — то малішає він, Чаклун із Хутора, апостол карєри. Може ще будемо читати його казочки й анекдоти та всміхатимемось і дивуватимемось, що хтось міг їх уважати за відбитки України. Почуття національної гідноти — це визвіл від Гоголя. Поняття повної л ю д и н и, що принесла Україна, нищить п і в г о л о в к і в Гоголя.

Правда, ще де-не-де остались Гоголівські люди. Ще десь на Лемківщині чи на Волині моляться злякані постаті Довгочхунів за здравіє блакитних Петербургів і „о приспішення биття державного пульса". Дехто з людей Гоголівських уже поставив замість блакитного Петербурга сучасну низьку Москву, чи іншу карєру — і вона їм здається здалеку блакитною. Вони радіють, що їм не треба випростовуватись, що можуть бути ще далі похилі. Це вже не так люди, вихованці Гоголя, як Гоголівські типи з душею-попелом.

Ось сільський дячок із Ужгородської України, що тішиться і вірить в якусь далеку і дивну владу червоної Моски. Він, як оповідає Еренбург, видає потайки леґітимації членам комуністичного гуртка, уважно тримає печатку з серпом і молотом, побожно проказує „Во імя Отця, і Сина, і святого Духа!", і —врочисто припечатує леґітимацію безбожників.

Курйозно виглядають тепер Гоголівські люди і в політичній ідеольоґії. Такі ідеольоґи „Евразії", українці з походження (Савицький, Сувчинський) це явні повторники „собирателей словянських", як Т. Прокопович. Той збирав під берло Петра землі словянські, а передовсім свою Україну, „Евразійці" ж — під біль-

*) Див. „Історическій Вєстник" за 1911. рік.

шовицькі канчуки землі европейські, а передовсім свою Україну. Характеристичне для їх „розмаху“ те, що далі поза Україну вони не пішли, хоч Польща, Чехи, Болгари, Угри цілком підпадають під їх опреділення „евразійських країн“.

Ще блукають люди Гоголівські і Гоголівські типи, всякі певні і непевні людці. Ще десь у Беоґраді, на еміґрації, виростає, як пурхавка, якийсь денікінсько-український уряд Гриня (1936), і ще десь є якісь комісарі Гриньки. Але найважніше: чи вони, люди Гоголівські ще мають батьківщину?...

Тут нагадується спомин про одну дуже коротку зустріч.

Восени Девятнадцятого, вже по Ризькім мирі, в останнім Камянецькім наступі, в розпачливій боротьбі за кавалок української державної території з Москвою і її голодними дебошу та хліба людьми, — трапилось це.

Через село переїздили вози в дощі і передосінній мрячці, вози з українським вояцтвом. Власне в тому селі розташувались рештки якоїсь розтріпаної і потріпаної денікінської частини, що перейшла до української армії.

Перейшла, бо мусіла.

Проїздив, скриплючи, останній віз. Раптово молодий денікінський офіцер, що досі, вагаючись, обсервував його з дверей хати, зважився і побіг за возом, не відриваючи очей від гербу св. Володимира на шапках вояків.

Порівнявся з возом, очікуючи, мов шукаючи розвязки, ждучи привітання.

Порівнявся з возом,

— Я — теж малорос! — гукнув і з надією зиркнув на них.

Старшина, військовий урядовець, і три козаки дивилися на денікінця холодно, без усміху. Вони не знали, що означає цей вираз — „малорос“.

Денікінець присів навіть на віз. — Я сам з Полтавщини, з Миргородського повіту — пояснював і наслухував жадібно. Але тільки скрипіт коліс скреготом відповідав йому.

Збентежився. — Я — малорос! — сказав ще раз. Він не розумів мовчанки.

— Чи я сказав щось недоброго? — спитався.

Так? — спитався ще раз і поволі сповз із воза.

Став мовчазний на дорозі. Дуже самітний.

А тоді туман і вогкість обгорнули його відразу. Затягнули над ним заслону. Як над Гоголівською марою.

VII.

І врешті, як прийдемо до присуду над Гоголем, як зявищем, як світоглядом.

Його український світогляд вузький, його українська моральність низька. Гоголь писав про Україну в її часах найбільш бурхливих, найбільш обнятих матеріялізмом. Не можна навіть порівняти тих часів з часами козацької Руїни кінця XVII ст., ані

навіть з монгольським лихоліттям, бо й тоді було українське почуття не таке приземне і гедоністичне.

Врешті й тоді було намагання перемогти, або хоч боротися. Часи ж Гоголя це — часи безнадійности, часи відмови від боротьби. Бажання принизити свій власний край, це досі найбільша отрута, якою частували талановиті українці — свою батьківщину. Навіть не чужинці, але в великій мірі Гоголь (і його відповідники в українстві аж досі) твердить, що Україна як індивідуальність і тепер, і в будуччині має бути погноєм для чужинців, однаково, чи з півночі, чи з заходу.

Москофіли (денікінці, бродіївці, старорусини і т. ін.) ці — люди Гоголя це тільки моральні його наслідники. А коли серед них знаходяться люди, що продають українську будуччину, торгують можливостями духа і розвою „малих цих" (гріх великий у християнстві), то поступають льоґічно. Аджеж той дух не має вартости сам в собі, — він тільки погній. І тому врешті навіть не важне кому продасться цю „душу за тютюну папушу". Може бути й Угорщина й Патаґонія з Полінезією. „Пане міністре Бродіє, ви продали свій край за три мільйони і титул барона!" — так патетично викрикують паризькі вечірні ґазети в заголовках статтей про справу того Гоголівського вихованця, що став коло колиски ще одної української держави.

Їх є більше, тих, що продають будуччину і свого національного „Ісуса за хліба куса". Ще буде багато їх, — обставини ще їх нераз прикриють. Але це вже кінець, — критерій запроданста встановлений великими роками, і освячений святою кровю. Як залізний палець Вія іде за ними ганебна назва і память ганебної сліпої дороги, вказаної Чаклуном із Хутора.

Може ненавистю до Гоголівської ідеольоґії була викликана й ненависть до „малоросіянства", до побутових елєментів українського світогляду, що так пребагато висловив Гоголь.

Чи ж можемо тепер так відкидати цей фолькльор, це „Volkstum", що був може сотні, або й пару тисяч літ перед Гоголем. Аджеж тепер, шукаючи державного змісту для відродження, чи ж власне в анальоґічній ґерманськості, чи італійськості, не знаходять народи потужні сили, що діють та провадять?

Врешті крім побутової мітольоґії, Гоголь зумів віддати й один з найсильніших українських характерів — Тараса Бульбу.

В очах чужинців Бульба нераз стає символом українців, як Джон Буль — анґлійців, чи Маріянна — французів.

С. Єфремов описав в „Раді" десь коло 1912—13 рр. свою подорож з Києва до Січеслава п. з. „Старим київським ходом". Там коло лоцманського села Чапель був маєток одного німця, повище Хортиці на лівім березі Дніпра — Алєксандрабад. Стояв він на місці якогось старого запорозького зимовника. Там були цілющі лікувальні джерела з готелем, павільонами і столітнім липовим парком. На самім березі на високій скелі стоїть памятник. Це козача постать у шапці зо шликом, при шаблі й пі-

столях: Тарас Бульба в дуже ефектовній позі гордо дивиться на води Дніпра. Він був символом української землі для чужинця.

Талант Гоголя оживляє і фолькльорні первні і деякі чисто українські характери. Тому може траплялись і протилежні випадки, що твори для неодного й свідомого українця ставали вступом до служби Україні. Згадують його і Євген Чикаленко, і Андрій Жук, і не один український революційний діяч. Адже Гоголь був сам з української раси і читання його, могли відкинути отруту Петербурзької невільничости, це все ж споживання деяких прикмет українського духа. Одначе вплив протилежний Гоголевої творчости, додатній, був куди менший, зникальний супроти неґативного, сипроти хуторянського чаклування.

Дух Гоголя зостанеться, як давні чари Хутора, але він сам, як Чаклун, як чарівник у суспільному житті, зникне.

Г. Костельник

СИНЕДРІОН І ЖИДИ

(Продовження „Розмов з Христом")

14. Синедріон.

Нехай воскреснуть ті, що судили й засудили Тебе, Господи! Нехай воскресне синедріон і нехай погляне на Твій хід шляхом історії людства!

Який маленький, який незнаний стояв Ти перед ними! Син теслі з Назарету, без науки, без документів; мерзенний в їх очах новатор-еретик, що осквернює „закон" і підкопує святу віру предків — віру і „закон", що їх сам Бог дав Мойсеєві. З Мойсеєм Бог говорив, — а той хто такий? Щоправда, простолюддя оповідає про Його чуда-знаки, але це все недоказане! — говорили вони. — „На наше домагання перед нашим критичним зором Він не міг зробити ніякого чуда, тільки викручувався з покликом на пророка Йону і намовляв нерозважну юрбу, щоб збурила нашу виличну святиню, а Він ніби відбудує її в трьох днях".

„Та якщо Він і зробив якісь чуда, то певно в союзі з Сатаною. Бо і якжеж Бог міг би бути з таким грішником, що не шанує суботи, що явно виступає проти своєї духовної старшини, називає її „лицемірами", „побіленими гробами", а святий, вибраний народ зрівнює з поганами, полюючи на дешеву світову популярність? Невже зрадник вибраного народу може бути Месією?"

„Ніколи!"

„А Він ще до того називає себе Божим Сином, роблючи себе рівним Богові. Він винен смерти! На хрест з ним!"

І засудили Тебе, Господи, розпяли як звичайну, немічну людину.

Позбулися Тебе, а самі лишилися в своїх мріях про майбутнього, бажаного Месію. Як то він визволить вибраний народ з римської неволі і створить велику жидівську державу, що покорить сусідніх поган; погани будуть невольниками, а жиди панами — на віки. І діждалися, що вже по такому часі, як вік Твого життя*), —згідно з Твоїм пророцтвом — повстали фальшиві Месії, підняли революцію проти римлян, римляни збурили святе місто, а народ то вирізали, то погнали до неволі, розсипали по світі.

Воскресніть ви, що засудили нашого Господа, як немічну людину, воскресніть і погляньте на світ, погляньте на Ісуса з Назарету тепер! Подивіться, як здійснилася дилєма Гамалиїла: чиє діло було Боже — ваше, чи Ісуса з Назарету? Хто кого переміг?

Його апостоли, півграмотні рибаки із зненавидженого вашого жидівського народу, рознесли Його Євангелію по світі — не із зброєю в руці (як Магомет свою віру), але віддаючи своє життя за нас.

І росла Євангелія, наче сонце на весні. І як тануть льоди́ на весні, так світ піддавався Євангелії. Новий вогонь, новий „квас" удомашнився у світі і зміняв людську душу та людське життя, даючи їм нову силу і новий напрям.

Ваші св. книги замкнулися, скостеніли на віки. А повстали нові св. книги, книги Нового Завіту і досі родять свої небесні овочі.

Зважте на різницю, що Будда, Зороастер, Магомет поширили свою віру по пустинях, серед диких, неосвічених народів. А Євангелія поширилася серед найкультурніших народів, що колинебудь були в тому часі: серед грецького і римського народу.

Тріюмфальний похід р о з п я т о г о Х р и с т а по історії найкультурніших народів — який це парадокс! Як ті народи могли пристати до такої віри? Хто повторить ще щось таке? А ті, що пристали до Євангелії, вже не можуть забути її, бо нічого вартіснішого не можуть найти.

Євангелія стоїть у світі не як камяна, непорушна гора, але як орґанізм, що все творить свої нові клітини, коли старі тратить.

І дивно пристосовується до ходу природи — ховається так, як усе Боже, переплітується з природою, щоб „не кидати перел перед безроги" (щоб задурно нікому не зраджувати свого божеського походження).

Тяжко мусіла змагатися Євангелія, поки воцарилася в римському царстві. А ледве що переробила на своє культурних поган, уже зявлялися нові вороги, дикуни з мандрівки народів. Їх ще не встигла перетворити, а вже зачали наступати люті магометани — довговіковий пострах християнського світу.

Але Євангелія все перемогла.

Воскресни, синедріоне, і подивися на того Ісуса з Назарету,

---

*) Христос, як приймаємо, жив 33 роки; римляни збурили Єрусалим 70. року, отже 37 років по смерті Христа.

якого Ти відкинув, як камінь, що заваджав Тобі на Твоїй дорозі, а це був фундамент будови, якої ще ніхто в світі не збудував. Воскресніть і погляньте на Його будову, на Його славу, на Його силу і значення!

Нема імени на землі понад імя Ісуса з Назарету!

О коли б ви воскресли! Ви злякалися б на смерть і впали б ниць перед Ним та благали б прощення в Нього:

„Ми думали, що Ти фальшивий, а Ти правдивий!"

„Ми думали, що Ти помилений, а то ми були помилені!"

„Ми думали, що Ти малий, а Ти перейшов усі наші міри і мрії!".

„Ах, Ти дійсно обіцяний Месія, Ти Господь і Цар!"

„Прости нашому засліпленнню, прости нашій гордості!".

15. Жиди.

Хто ж їх, жидів, держить на світі, якщо не Ти, Господи, для свого свідоцтва? Як земля має свій день і свою ніч, так і Ти маєш своє світло на світі, своїх вірних і свою тінь, жидів — Твій народ, що Тебе розпяв.

Згідно з усіма законами природи жиди давно повинні були б вигинути. Вигинули всі давні народи, що між ними жиди жили і змагалися з ними. Де ж нині ханаанські народи, геттейці, ґерґесинці, аморейці, хананейці, ферезійці, гевейці і євусейці, про яких Мойсей каже, що вони були більші й могутніші, ніж жиди? Де мадіяльці, моавитяни, амоніти, филистимляни? Де великі народи: єгиптяни, асирійці, вавилонці, старинні греки, старинні римляни? Всі вони вигинули — всі в могилі. А жиди, хоч розсипані по світі і хоч давно свою мову втратили, залишились досіль та ще розмножилися в такому числі, що Соломон у всій своїй славі навіть мріяти не смів про таку кількість свого народу.

Учені твердять, не без основи, що жидів держить на світі їх релігія. Але я так бачу, що релігія не помогла б їм, якщо б Тобі їх не треба — якщо б не Твоя сила. Вони живуть ratione Tu (задля Тебе)!

І ніде по світі вони не поширилися, як тільки там, де християни. Вони для християн наче той Сатана для Ап. Павла, що докучав йому. І хоч Апостол тричі молився до Бога, щоб відступив Сатана від нього, Бог йому відповів: „Досить із тебе моєї благодати, бо моя сила в немочі усовершується". Тоді Апостол зрозумів цілу свою ситуацію. „Щоб я не величався надзвичайними обявленнями, дано мені жало в тіло, ангела Сатани, щоб мене бив в лице".

Бив в лице Сатана Апостола, але одночасно також свідчив про його правду, бо бив його, а не міг перемогти.

Нащо ж Тобі, Господи Ісусе, жидів? Яким вони свідком для Тебе?

Ось більшовики через радіо на ввесь світ проповідують, що ніби Ісус з Назарету ніколи й не жив, що ніби це тільки міт; що в тих часах Назарет ніби взагалі не існував.

А жиди це живий свідок впродовж цілої історії, свідок найближчий і найвірніший, бо Твій найлютіший ворог; він свідчить не тільки своїм талмудом та своїм словом, але також своїм життям, що Ісус із Назарету історична особа і основник християнської віри.

Твоя Церква Тобі свідок і жиди Тобі свідок. Хто ще з давньої історії, яка особа, має такий подвійний, безпереривний ланцюг живих свідків? Тільки Ти один, Ти сам!

І хотів Ти, щоб Твої вірні в усіх віках мали живий образ того народу, що з нього Ти вийшов, що між ним Ти жив і умер.

Бачимо жидів, що вони одночасно служать двом божищам: мамоні і Єгові. Єгова в них у теорії єдиний і найвищий Бог, але в практиці мамона для них єдиний і найвищий бог, якому і Єгова цілий має віддати себе. Так це було в них впродовж цілої сторазавітньої історії, так у Твоїх часах, так завсіди.

І якже ж такий народ міг би був приймити Тебе за Месію, коли Ти проповідав: „Моє царство не з цього світу“..?

Вони бажали собі Месії в стилі мамони, в стилі золотого тельця, а не в стилі таємного Бога.

Хоч їм була дана найвища віра в старинному світі, вони щораз відступали від неї та йшли за поганськими божками сусідніх народів. „Цей світ“ був для них α та ω.

І Ти „в своє прийшов, а свої не прийняли“ Тебе, бо більше полюбили цей світ, ніж славу таємного Бога.

*

Та чому ж Ти, Господи, вийшов саме з жидівського, в цілій історії зненавидженого народу, а не з якогось іншого?

Питання перекидується далі: Чому в Старому Завіті Господь Бог вибрав саме жидівський народ, щоб йому дати обявлену віру?

На жидівському народі найкраще видно, що його віра Боже діло, а не людське.

Жиди це безмежно забобонний і безмежно себелюблий народ, забобонно жорстокий і безмежно захланний. У Старому Завіті він не витворив ніякої світської науки, а був тільки релігійно творчий. Жиди в історії були завсіди малий народ, і то саме на перехресті шляхів великих старинних народів. Недовге було їх панування, а по всяких неволях тинялися все і все попадали в поганство.

Все таки їх віра не пропала, бо це Боже діло. І сповнили жиди свою місію.

Жиди зберегли обявлену віру до Нового, Твого Завіту. Вони були вибрані перші з народів землі, вони були наче корінь обьявлення, але через Тебе всі народи стали вибрані, бо Ти свій Завіт призначив для всіх: „Ідіть і навчайте всі народи...“ Отже кому сталася якась кривда через економію обявлення?

Всі Божі діла люди залюбки розвязують прямолінійно, а в дійсності Бог компонує всякі, й несподівані, лінії в своїх ділах.

Грекам Бог дав таланту науки, римлянам — таланту адміністрації. Чи ті народи не були вже заздалегідь вибрані, щоб своїми талантами працювати для Твого Нового Завіту? Всі новозавітні книги писані по-грецьки, ціла богословська наука в перших чотирьох віках зясована грецькою мовою, а все те ділялося в рамках римського царства. І приходили нові народи до Твого Євангелія: ґермани, словяни. Всі стали вибраними народами через Тебе, а жиди опинилися поза Твоїм Завітом, як це Ти їм прирік. І стались „перші останніми, а останні першими“.

Кому ж кривда з такої Божої економії? Хто як собі заслужив, так і має.

Хто ж був відповідніший у перших початках поширити Твою нову віру, як не юдеохристіяни? Влізливі, завзятущі аж до нестями (такі жиди взагалі), розсипані по цілому тодішньому „світі“, всюди поневолені, а всюди незалежні завдяки своїй меткості, юдеохристіяни були найкращі піоніри Твоєї віри, яка мала здолу поширюватися догори, без усякого насильства і без помпи світської науки. Або ж міг зродити якийсь інший народ такого Ап. Павла? Інші народи видали фільософів, відкривників, державників, завойовників, але другого Ап. Павла ніякий інший народ не зродив.

А що ж за цю свою неоцінену жертву й прислугу одержав жидівський народ?

Усякий народ, коли прийме Твою віру, то й зміцнює тим свою національність. А юдеохристіяни розплилися в Твоїй Церкві без сліду і щораз розпливаються — мусять, враз із Тобою, поносити жертву цілковитого розриву зо своїм народом. Жидами стаються тільки Твої вороги — „жиди“.

Яка це велика Твоя траґедія і Твоїх найближчих вірних по крові!

Вже самі апостоли мусіли вилучувати себе зо свого народу і про Твоїх ворогів в Євангелії писали просто „юдеї“.

Невже Ти та Твої апостоли це представники жидів чи жидівства? Зовсім ні! Ти представник людського роду взагалі чи людства взагалі — і так само Твої апостоли.

А якщо б Ти походив з грецького, або з римського народу, чи таке Твоє і Твоїх апостолів відступлення від своєї нації було б можливе? І чи не доказували б всякі учені, що Твоя віра природно витворилася в могутньому річищі грецької фільософії?

Так мусіло бути, як сталось. Нехай не викручують хитрі учені, що ніби Ти походженням не жид, але арієць. Вони не знають, „що творять“! Ти взяв на себе „сміття“ жидівського походження, бо Ти зачинав своє діло від найнижчих позицій на землі, щоб їх усіх перемогти і щоб Твоя перемога була повна. Але Ти взяв від жидів також і ті прислуги, що їх тільки жиди могли дати, а ніхто інший.

*

Котрий народ пішов у мандрівку століть з такими обітницями і з такими погрозами від Бога, як жиди? Говорив до них Бог через Мойсея: „І зробить тебе Господь переднішим, а не останнішим; і будеш тільки вищий, а не нижчий, якщо будеш слухати заповідей Господа, Бога твого“ (V Мой. 28, 13). „Будеш позичати багатьом народам, а сам не позичатимеш ні в кого; і будеш панувати над багатьома народами“ (V Мой. 15, 6).

„Ось я нині ставлю перед вас благословлення і прокляття“ (V Мой. 11, 26).

„Якщо не будеш слухняний для голосу Господа, Бога твого, тоді прийдуть на тебе всі ті прокляття і огорнуть тебе... Проклятий будеш входячи, проклятий і виходячи... І будеш нащупувати в полудні, як нащупують сліпі в темряві; і не будуть щаститись твої шляхи; і ще будеш гноблений та шарпаний по всі дні, а не буде такого, що визволив би тебе... Приведе Господь на тебе народ здалека, з кінця землі, що прилетить мов орел, народ, що його мови не зрозумієш. Народ суворий, що не буде мати зглядy на старого, ні над дитиною не змилується... І обляже тебе в усіх твоїх брамах, аж упадуть твої мури високі й оборонні... І розторощить тебе Господь поміж усі народи, від кінця землі аж до кінця землі; там будеш служити чужим богам, яких ти не знав... А між тими народами не відодхнеш собі, ні не буде мати спочинку стопа твоєї ноги; і дасть тобі Господь лякливе серце і очі омлілі і зажурену думку. І буде твоє життя наче завішене перед тобою, і лякатимешся в дні і ночі, і не будеш певний свого життя. Вранці скажеш: Хто дасть мені вечір? А ввечері скажеш: Хто дасть мені ранок? — Через тривогу твого серця, яка нападе на тебе, і через те, на що мусітимеш глядіти своїми очима... І будуть ті кари на тобі та на потомстві твому для знаку і для чуда на віки“ (V Мой. 28, 13—67).

Чи не сповнилось усе передсказане?

„Кров Його на нас і на наші діти!“ — кричали жиди, коли Тебе розпинали. Юда увіковічнив своє імя „а п о с т о л а-з р а д н и к а“ через те, що близько стояв до Тебе. А жиди через Тебе увіковічнили своє життя „в и б р а н о г о н а р о д у-з р а д н и к а“. Супроводить їх суперечна доля: найвища на землі і найгірша. Бо несуть на собі б о ж е с ь к у Кров, але Кров п р о л и т у. Їх доля наче доля здетронізованих володарів. На цілому світі тільки жиди творять народ з відверненою складовою пропорцією.

В інших народів хмари сіл і місто; а в жидів місто без сіл — самі пани, самі міщухи. Вони всюди на світі в себе, в хаті — і ніде не в себе, бо всюди чужі. Захопили в свої руки все золото світу, всі банки, всі цінні папери — і як нікчемні раби кланяються всякій владі (всім „чужим богам“). Ніде на світі не „вросли в землю“, не мають у ній коріння — а всюди пруться „врости в землю“. Безмежно захланні, хочуть безмежно більше, ніж можна. Відкинувши правдивого Месію, самих себе оповістили за Месію („Месія — народ“), родять щораз нових псевдоспасителів світу — скажених руїнників Божого ладу, життя. Вони ненавидять усі

народи, а народи ненавидять їх. І раз-у-раз зривається проти них буря самооборони народів. І трясуться жиди, наче осикове листя, бо для „панів землі“ земля не має місця...

Відрікайся всього багатства та спасай життя, але як його спасти?

Ось вічний зразок для тих, що для мамони розпяли Бога. Шляхом жидівської долі пішов цілий модерний світ, що для мамони відпав від Бога.

Господи Ісусе! Ти —світло, а жиди — Твоя тінь. Як тільки жидам свобідніше живеться, то на Тебе йде неволя й переслідування. А коли на жидів іде тіснота, то надходить Твоя епоха.

Більша тінь — менше світло; менша тінь — більше світло.

Д-р Василь Пачовський

БИЛИНИ З ЧАСІВ ВОЛОДИМИРА ВЕЛИКОГО

(Докінчення).

Щодо оцінки билин зарисувалися в науці за чергою три підходи: спершу мітольоґічний, далі історичний, врешті порівняльний, що, розглядаючи европейський фолькльор, вказував методою Ґрімма (Буслаєв), чи методою Бенфея (Стасов) на сліди всіляких впливів західнього і східнього походження, аж знаменитий романіст Весоловський доказав їх спорідненя з літературами західньої Европи та Візантії. Наука відрізняє три відділи російської епіки: 1) київські билини, що зосереджуються коло Володимира Великого, окруженого богатирами, 2) новгородські, що оспівують вільний Новгород та його богатих гостей на дворі Володимира та 3) історичні пісні про московських царів від Івана Грозного до Петра І, які мають відмінний від билин характер.

Вчений Міллєр ділив билини на богатирські з воєнними подвигами героїв і на невоєнні сюжети на лад новель з родинного життя. Билини воєнні мають старших богатирів передісторичних часів, до яких належать Святогор, Волга Святославич, Микула Селянинович, Самсон-Сухман, і молодших витязів із часів Володимира Великого та київської держави. До них належить Ілля Муравленин, або Муромець, Добриня, Никитич, Алешко Попович, та богатирі з галицько-волинської держави: князь Роман, Михайло Потік, Дунай Іванович, Данило Гнатевич і його син Михайлик семиліток. Билини з невоєнними сюжетами з родинного життя є київські, в яких виступають: Соловій Будимирович, Чурило Пленкович, Дюк Степанович, Іван Годинович, Іван Гостів син, Ставр Годинович. А новгородські билини говорять про богатирів Садка, гостя морського царя, Хотиню Блудовича, Володимирового гостя в Києві і Василя Буслаєвича, що виступає водночас з київськими богатирами в бою над Калкою. А історичні пісні сюди вже не належать, бо вони, хоч з недостачі фантазії наслідують старинні билини, проте вони — твори рабського московського духа, що вихваляють деспотичних царів.

Багатолітній дослідник В. Міллєр відновив думку Стасова про східнє походження билин на основі боротьби зо степом. За місце творення епосу уважав він басен середнього Дніпра, його східні притоки та Галич і Волинь, чим признав основу їх южноруську (українську), хоч опісля приймає і вплив Новгороду. В III. томі свого твору*) каже: У мене витворилося переконання, яке я проводив у своїх лєкціях, що XVI. вік, особливо його друга половина, була періодом „реставрації" старих билинних сюжетів, відповідно до тогочасних історичних умовин і суспільних симпатій. Збирачі нових билин Павло Рибніков і Гільфердінґ признають, що ні олонецька, ні сибірська область не створили ніодного сюжету, але билини перейшли з кольонізацією тих земель, залежних від Новгороду, так що другу половину XVII. в. треба уважати за кінець творчости нових билин, бо тоді закінчилося існування скоморохів.

Це так більшість російських учених відсувають щораз частіше час повстання билин від XI. ст. до пізніших, передовсім до XII—XIV вв., та стверджують наверствовання. На їх думку на XVI в., тобто на часи Івана Грозного, припадає процес розцвіту, який одначе вже є періодом початкового декаденства епічної народньої творчости.

Тим часом українські вчені доказують полудневий підклад билинної традиції ось якими доказами: Билини перед виступом Володимира звязані з Вольгою Святославичем, що має риси звісного з літопису князя Олега Віщого. Замість вводити половців билини говорять про землю поленецьку і вводять ряд половецьких імен, як Кудреванко, Тугарин Змієвич, Шаркань, Тугорхан, а це доказ, що під татарською поволокою є верства мотивів, звязаних боротьбою зо степом. Імена історичних осіб, як князь Роман, Добриня, Олександер Попович, Всеслав, Батій, навіть Хотінь син Блуда, Дунай воєвода взяті з літопису української княжої держави. Вкінці постать князя Володимира, що проживає цілий час на дворі як „красне сонечко" української держави аж до перемоги над татарами. Адже історія наша крім Володимира Великого знає ще Володимира Мономаха і Володимира Васильковича з Волині з воєводою Дунаєм, ба навіть в XIV. ст. Володимира Ольґердовича, що майже 30 літ сидів на київськім престолі, коли після перемоги його батька над татарами в нас лікували рани татарської неволі. Тим самим відпадає закид анахронізму, що до виступу „красного сонечка" в боях з татарами та після їх перемоги в XIV. ст. Отже так князь Володимир, „красне сонечко", виступає в билинах як символ начальника держави від уведення християнства аж до визволення з-під татарської неволі, — на що не треба було Україні Івана Грозного.

Постать князя Володимира незрозуміла для того, хто не знає з історії і значення славних бенкетів князя „ясного сонечка", які „по вси дни" не мали на меті самої утіхи князя, бо в них брали участь державні мужі, що засідали і в раді Володимира Великого, який творив одноцільне державнотворче громадянство з різних племен і земель. В суперечності до короля Артура чи до Карла Вели-

---

*) В. Миллеръ: Очерки русской народной словесности. 3 томи (1897—1924).

кого, а ще більше до московського царя Івана Грозного билинний князь Володимир зображений, як привільний голова бенкету, який виконує публичні функції на пирах, тут він обявляє свою волю, вишукує добровільних богатирів до походу на ворога, висилає їх на війну, або на збірку данини, тут полагоджує й родинні справи. Інколи гнівається на якогось богатира, карає його вязницею, опісля випускає на волю і перепрошує, часом вирушає на лови, або відвідує окремих богатирів вдома чи на полі бою. Тимто не до вподоби він московським вченим, які не можуть дошукатися ідеального московського типу володаря в роді Івана Грозного або Петра І., і викреслюють його з карти російських народніх ідеалів. А тим дають доказ, що не розуміють духа билин, творених ґенієм українського народу, який ставить вище від волі володаря — добро загалу і волю народніх представників; ними є в билинах витязі-богатирі, як люди готові все до чину без сантименту і мякости, з почуттям обовязку служити, щоб добути собі чести, а князеві слави. Між ними все находиться такий, який на голос князя підійметься з-поміж гостей на бенкеті і візьметься добровільно за виконання діла, потрібного князеві, або його державі без деспотичного наказу князя Володимира.

Тимто дивно вражає нас висновок польського ученого Юліяна Кшижановського: він же в своїй студії про билини*) добачує схожість Володимира з московським князем Іваном Грозним, який виступає в історичних піснях як вірний портрет історичного царя, що сам гарматою й порохом розбив мури казанського царства, сам осліпив царя, його жінку постриг, а опісля убив власного сина Федора. Ще дивніше, що той польський дослідник може підо впливом сучасного московського імперіялізму, або з підхлібства Москві відмовляє билинам признане москалями наверствовання московських впливів на українську основу сюжетів, а заявляється катеґорично проти довголітнього російського дослідника Міллєра: „Ми приневолені прийняти, що в XVI. ст. наступила не „реставрація билин давніших", не наверствовання їх новими елєментами, але що вони повстали аж в XVI. стол.; ясна річ, не в Україні, тільки там у Московщині в часах Івана Грозного, які „цілком не були епохою висихання билинної інвенції", — (як це доказували російські дослідники), а, на думку Кшижановського, навпаки, були добою її наявного пульсування, добою „spotęgowania energii twórczej, jak zwykle in statu nascendi".

До такого висновку дійшов польський дослідник на основі свого жалюгідного погляду, виявленого ось якими словами: „В епіці людової Руси не зустрічаємо нічого, що свідчило б, що творці билин знали передтатарські відносини, бо з передтатарської доби залишилось тільки імя київського князя Володимира, що не має нічого(?) спільного з історичними Володимирами. В тій добі не находимо нічого, що свідчило б про докладнішу знайомість руського життя з часів неволі, образ тих часів шабльоновий, позбавлений реальних подробиць. Дані в билинах, татарська потуга, що тяжить

*) J. Krzyżanowski: Byliny, studium z dziejów rosyjskiej epiki ludowej, Wilno 1934 (Wyd. „Inst. Naukowo-badawczy Europy wsch.), ст. 109—110.

над руським життям, не є незборимою потугою, навпаки, постійно перемагають її руські богатирі. Першою особистістю, на якій модельовано інколи князя Володимира, це цар Іван Грозний, тому, що епіка того царя зображує як володаря, який зломив татарську силу.

Отже так польський учений заставляє в тих часах забитий лісами московський народ анальфабетів з олонецької та архангельської ґубернії та з сибірських тайґ творити билини з часів Володимира на основі оповідання „калік", що прийшли з Києва і бачили в Лаврі на прощі гріб Іллі Муравленина. Цей одинокий факт дає понуку анальфабетам творити аж 24 типи богатирів, а 16 типів поляниць, що увиваються коло князя красного сонечка, вискакуючи здебільша з літописів просто в голову творчого московського анальфабета, який не тільки не вміє ні писати ні читати, хоч має память нічим незаписаної душі, але взагалі не знає, що в світі діється. Адже в Сибірі найдено недавно села, які не знали, що була світова війна XX. ст. і що повалено революцією царя з престола, а в XVI. ст. той анальфабет мав знати героїв, записаних в літописах, яких не знали визначні діячі московської держави, бо не вміли ні читати, ні писати. Адже московські „історичні пісні", що виславляють царів, відносяться так до київських билин, як Задонщина, або „Сказаніє о Мамаєвом побоищѣ" до українського „Слова о полку Ігореві". Хоч москалі не розуміли деяких українських висловів у „Слові" і потворили з них „темні місця" — та це не перешкоджає їм уважати „Слово" за шедевр „русскої", а не української літератури.

Так само не розуміють вони українських слів в билинах і мусять пояснювати те, що українець знає із щоденного життя, а що живцем перенеслось на північ і збереглось завдяки поглядові, що „в пісні слова зміняти не слід". Цілі фрази і конструкція речень у всіх билинах доказують українське походження, не кажучи вже про світогляд, який зовсім чужий і незрозумілий рабському світоглядові москаля, що на ньому вибито довічне тавро татарської неволі. Цей український світогляд відбився і в новгородських билинах, бо Новгород Великий це була провінціональна волость київської держави; тимто і новгородські билини це витвір республіканського духа, а не московського цареславного холопства, зображеного в історичних московських піснях від Івана IV. до Петра I. Та не зважаючи на те, московські руки загребущі не тільки загорнули цілу спадщину билин, як загорнули всі княжі літописи, бо московські очі завидющі уважають все, що писане кирилицею, за власність Москви. Тимто московська наука нагинає особливо тепер дійсність під диктат брехливих накручувань в імя московської доґми, яку уважає за святішу від правди.

Тому не слід польській науці йти за московськими болотними вогнями, хіба що й вона хоче українців позбавити традиції для спільного інтересу з Москвою. Та сьогодні серед зростаючої свідомости українців щодо старовинности і вартости своєї культури вже запізно вертатися до „минулих стовпів". Український народ збирає всі плоди своєї творчости серед тисячоліття своєї історії, і відбере від Москви загарбані твори свого ґенія. Як відібрав вже історичні

постатті та літературні й мистецькі твори княжих часів, так відбере і витязів-богатирів, що скаменіли у боротьбі з ворожою ордою. Але прийде час, що вони воскреснуть в українських поколіннях, які на руїнах теперішнього СССР ставитимуть свою державу „красного сонечка".

Микола Кочубей

НАРИСИ В СПРАВАХ ДЕРЖАВО-БУДІВНИЧИХ

(Продовження).

III

Концепції, що випливають з імперського принципу, оперують реальними — живими сукупностями — їх органічним розвитком та співвідношенням, а тому все залишаються в області органічних функцій і впливів. Тут катеґорії думання стають мультілятеральними — універсалістичними. Звідсіль ці концепції намагаються охопити ті різнородності, що дійсно існують, та знайти реальне значення кожної з них в обставинах місця і часу. Коротко кажучи, ці концепції все мають на увазі живий орґанізм, кровобіг і обмін річовин в загальній сукупності соціяльного тіла та окремих його складових частин. Тому імперські концепції можуть відрізнятися поміж собою тільки формою; по суті ж вони будуть завжди тільки одним типом.

Не маємо наміру доказувати, або зачинати спір, котрий з наведених трьох типів кращий, або чому однорідно-державну форму зустрічаємо частіше, ніж імперську. Тут відмітимо тільки загальне.

Історія знає різні періоди, коли домінувало унілятеральне відношення до речей і унілятеральне думання. Знає теж періоди, коли, навпаки, перевага була по боці мультілятерального думання. Один з найяскравіших прикладів унілятерального мислення, це історія жидівського народу. Ця унілятеральність просякла його і в релігійній області та виявилася надзвичайною здібністю до абстрактної, чисто сектанської спекуляції. Христос приніс на землю основи розвитку мультілятерального відношення до людей. Цим мультілятеральним відношенням, одержавши свій вираз в мультілятеральному думанні перших христіян, запліднила Христіянська Церква европейські народи і ввесь христіянський світ. Але з найрізніших причин ця перемога не стала остаточною. Одна ж з причин, і може найважніша, це те, що по своїй природі мультілятеральне відношення до речей і мультілятеральне думання не можуть припинити свого розвитку. Унілятеральне думання може ставати мертвою рутиною і з цієї рутини черпати сили. Для мультілятерального відношення до речей і мультілятерального думання р у т и н а ц е с м е р т ь. І якщо ми тепер живемо в деякому занепаді мультілятерального мислення*), то це тому, що воно дало себе випередити унілятераль-

---

*) Один з наймаркантніших прикладів — наука: через унілятеральне думання загубила вона звязок поміж окремими дисциплінами настільки, що тепер уже важко уявити собі науку як сукупність знання, але як щось занатомізоване і розпилене.

ним мисленням в багатьох ділянках людського життя, а особливо в питанні розвитку соціяльного тіла і політичних форм (взагалі нації). Тому і нема чому дивуватись, що тепер панує унілятеральність, під час коли універсалізм знаходиться в тому стані, що для його відродження треба якоїсь Великої Ідеї і Великої Дії та не меншого, ніж вони, Пляну — все не вистарчального і все недосконалого, але конечно потрібного, щоб у процесі розвитку людства не втратити здібности жити на землі серед дійсно існуючих людей, їх потреб і рівня, мір та умовин часу.

Служити відродженні універсалізму частинно припадає і для України. Виконати свій обовязок зможе Україна тільки з відкритими очима. А це вимагає пізнання себе, а в даному конкретному випадку і відповіді на питання: котрий з вище наведених принципів для України природний, себто котрий з тих принципів витворював би з України настільки повно розвинену особовість, що вона ставала б здібна сама писати книгу свого Буття?

Першу ясну і чітку відповідь на те, яка природна істота українського народу, дав в українській історіоґрафії (та взагалі в історіоґрафії) Вячеслав Липинський.

До нього феномен своєрідности України, хоч і постійно відмічали, проте був він незрозумілий. З одного боку блискуче державне минуле Київської Держави, такі величезні культурні потуги, як та, що зукраїнізувала Литовське Князівство, а також глибокий і багатогранний героїчний етос, в якому ніби відбивалася вся душа народу в шуканні свого місця у всесвіті! З другого боку якась самозагубленість, спазматичність і рефлєксійність дії, відсутність тяглости потуг, що намагались би виявити свою своєрідність в своєрідних же формах! Якийсь глибокий зміст, що все не знаходить собі виходу, ані розуміння. Якась постійна боротьба своєї душевної правди з хвилевими психольоґічними настроями, або боротьба прищеплиних неправд з тенденціями визволитись від них...

Все те було незрозуміле і штовхало на те, щоб Український Народ вважати за емоціонального неврастеніка, що для нього однаково нормальне — скаржитися постійно на свою хворобу, а потім знову знаходити змисл свого існування в тій же самій хворобі.

Вячеслав Липинський перший дав ясну реальну відповідь: „Не в народі треба шукати за ключем, щоб відкрити той феномен, а в провідній верстві, що втратила свій ідеал і тим самим і змисл свого існування".

Народ, що втратив свій ідеал, бо втратила його провідна верства — ось історична і наукова діяґноза Вячеслава Липинського.

Але він не задоволявся сконстатуванням факту. Він став шукати і за самим ідеалом і за ліками та засобами відродити його так ясно і чітко, щоб сама *присутність духа цього ідеалу*, що символізує українську життєву ідею, була здібна стати началом *великого служення*, яке було б здібне відродити і дух і кровобіг та обмін річовин у всьому українському соціяльному тілі та видвигнути наверх провідну верству, що просякла б духом тієї життєвої ідеї. Він ясно зрозумів, що відповідь на його шукання не в області тільки тверджень, подібних до тих, що „український народ синтезує в собі дві

культури — східню і західню", або, що „Україна природно належить до окциденту, а культурно до орієнту".

Інтуїція диктувала йому щось зовсім інше. Вона повела його в глибину може найменш „популярної" серед українців доби, яку все оцінювали не з погляду її реальної цінности, а з погляду зовсім чужих їй концепцій про цінність взагалі, і тому одні уявляли собі її як знущання над революційною потугою народу, а другі як зраду проти того самого народу.

І в цій інтуїтивно вибраній добі *став він жити* серед тих людей, що їх імена відмітили ту епоху. Він намагався просякнути *їхніми* психольоґічними наставленнями, *їхнім* способом думання, *їхньою* цілесвідомістю. Словом, він намагався зрозуміти їх духові настрої та їх дію з погляду їх самих, а не з погляду нашої доби та інших концепцій.

Тут, у переломі умовин епохи, він і *віднайшов самого себе*, знайшов і потвердження правдивости того ідеалу, до якого він з природи рвався, знайшов ясні дані, ясну „теорію" і ясні катеґорії. І ці ясні дані, ясна „теорія" і ясні критерії виявили всю *науковість* його підходу і методи.

І в цьому нашому нарисі хочемо, з малими нашими силами, піти слідами Вячеслава Липинського — хочемо увійти в ще глибшу історично епоху, щоб зрозуміти психольоґічні наставлення людей, які в тій *своїй епосі жили*.

Провідним же початком буде для нас заложення, що, згідно з даною людям свобідною волею, вони можуть ставати — відповідно до елєментів своєї природи — тим, чим вони хочуть бути*).

А виходячи з того заложення, ми вже тут запитуємо: Чому не припустити, що люди селилися на середущому бігу Дніпра, на небезпечній межі з диким полем тому, що духові їх відповідало здобути собі мечем такі землі, де життя їх вязалося б з усім знаним їм всесвітом? Запитуємо стисло: Чому не припустити, що ті люди *хотіли стати серцем і центром всього знаного їм всесвіту?***).

Ставлячи це питання, не претендуємо до того, щоб науково вичерпати його вповні в короткому нарисі. Обмежимося тільки до накреслення точок наукового досліду.

IV

Про те, що люди, які оселилися на сьогоднішніх українських землях, зробили це не випадково, та що не випадок поставив Київську Українську Державу на перехрестя шляхів з півдня на північ і з заходу на схід, надзвичайно яскраво свідчить одно літописне

---

*) Чи не бувало так з усіма народами? Чи не так стали москвини і новгородці тим, чим вони є? Чому ж українці мали б бути вийнятком, особливо в тих епохах, коли вони себе найміцніше і найбільш непохитно проявили?

**) Чи не діляться в дійсності типи імперіялізмів так: Один, брутальний і кількісний, має на меті покорити під нозі всякого ворога і супостата; другий ставить собі за ціль опанувати світ своїм „грошем"; і нарешті третій імперіялізм не має на меті ані підбити для себе світ, ані собі його купити, але бажає стати його серцем — пупом — центром. Історично, перший імперіялізм був імперіялізмом московським, другий новгородським. Третій же був наш український природний імперіялізм — якісний і прикметний. З тих імперіялізмів і виросла та фундаментальна різниця, яку ми спостеріґаємо поміж *служивою* Москвою, *торговельним* Новгородом *і консервативним* Києвом.

оповідання; воно теж підкреслює, що люди, які поселилися понад Дніпром, шукали собі такого центрального місця на те, щоб врости в землю там, де вони могли під охороною свого меча мати не відрубне, а звязане з усім тогочасним світом життя. (Що ті люди були войовники, свідчить вже те, що близькість диких степів не жахала їх).

Згадане літописне оповідання відносилося до однієї з перших історичних постатей — князя Святослава. Завоювавши Болгарію, він рішився залишитися в ній раз на завжди. Ось як, згідно з літописом, висловився він: „Хочу жити в Переяславі Дунайському — там середина моєї землі, там збираються всякі блага: від греків золото, ткані, вина і садовина; від чехів та угрів срібло та коні; з Руси шкури, мед, віск і риба". *(Платонов:* Російська Історія, ст. 24 — підкреслення *М. К.).*

Тут не так важне, чи Святослав справді так якраз висловився, як сама думка, висловлена в літописі. Ще більшого значення набирає вона, коли пригадаємо собі, що в тих часах торговельні звязки були еквівалентом культурних, і коли крім того звернемо увагу, що речення те вложене в уста типового володаря-войовника (не торговця), войовника фантастичного, який на сході завоював вятичів і розбив хазарів, ясів, касогів, черкесів на Кубані в Тамарласі та камських болгарів на Волзі.

Так, як думав Святослав, мусіли думати його попередники і сучасники та нащадки, бо „врости в Землю, володіючи мечем, та вязатись постійно і тісно з усесвітом" — це прикмети, які постійно знаходимо в історії Київської Держави.

З прийняттям християнства і розвитком культури ці основні риси розвиваються далі. Починають яскравіше виступати риси світовідчування і світогляду та взагалі з ними психольоґічні наставлення.

Потреба „врости в Землю" стає гнучкою і елястичною. В одному місці на здобутій зброєю Землі осідають і вростають в Землю князі та їх дружини, подібно як Вільгельм Завойовник; в других, теж мечем здобутих, землях залишають князі на своєму місці наслідників; в третіх залишаються старі природні володарі. Але все це іде під знаком імперської орґанічної єдности — „одного діда онуки".

Володіння мечем стає тут основою *орґанічної асиміляції, асиміляції до вищої культури і вищих форм орґанізації життя.* І на тлі цього ж володіння мечем виховується аристократична традиція, а її ознакою стає звязання авторитету з незалежністю, єрархічности з правом ради — словом: на підложжі Плуга і Меча виростає ціла складна і своєрідна культура*).

Ось так Плуг і Меч*) стають ґварантом того, що такий великий торговельний центр, як Київ, не затруївся торговельним імперіялізмом, який обертає меча в срібло, а землю в факторії**).

---

*) В дальшому розвитку історії Москва знаходить собі ціль в нищенні якраз тієї культури.

*) Коли кажемо „Плуг", то хочемо цим образно виявити тенденцію, а не факт.

**) Треба все мати на увазі: ми не хочемо твердити, що Київська Держава була просякнута нібито сучасними концепціями. Сучасна наша термінольоґія

Потреба вязатись з цілим світом помалу проходить в область релігійно-універсалістичну, а також і в область орґанічну — родинні звязки з чужинцями. Що може бути яскравішим прикладом цього останнього, ніж одруження Святослава Мудрого зо шведською королівною Інґіґердою, трьох його синів з дочками німецьких володарів і трьох його дочок з королями французьким, угорським і норвезьким! В тогочасних умовинах це найліпше свідоцтво культурного рівня і надзвичайної динамічности його розвитку підо пливом християнства***), що стало вихідною точкою перетворення природних прикмет і психольоґічних наставлень в нову універсалістичну імперську культуру та перетворення самої Руси в КИЇВСЬКУ ІМПЕРІЮ****).

Отже зерно християнства неначе запліднило природні прикмети. Про якість тих прикмет можемо набрати поняття з двох дуже яскравих фактів. По перше, створення рівноваги поміж духовним і світським, себто поміж владою духовною і світською — рівноваги, що мала таке велике значення для цілого розвитку Київської Імперії, а по друге, сама Церква, яка неначе дала життя новій універсалістичній культурі, сама в тій культурі знаходить той глибокий і своєрідний вираз, що ним стала Українська Церква з її глибокою гуманітарною і просвітною діяльністю, за яку між ін. шанують авторитет Церкви малі і великі. А це можна пояснити тільки одним. Імперське думання це не тільки світоглядове сприйняття речей, але і світоглядове виявлення їх в нових творчих і своєрідних формах*).

Так Україна стала під знаком християнства немов символом імперського принципу — виявленням того примітивного імперського думання, яке випливало як із світогляду так і з побутово-життєвих потреб, що повстали з психольоґічного наставлення.

Тому прямування до мультілятерального сприйняття і мультілятерального виявлення себе в межах кожночасного рівня було, є і буде, хоч би і несвідомою або підсвідомою, але все постійною прикметою Нашої Землі і наших людей. Буде такою, хоч би вона

опреділює явища і речі в їх теперішності і анальоґії. Щоб зрозуміти самі речі і явища, треба ще перенестись в тогочасні обставини, себто в обставини тогочасного рівня культури і всього укладу життя. Всі роди імперіялізмів однаково притаманні всім людям, а домінування кожного з них залежить від питань світоглядових і темпераменту. І в кожному рівні культури та цивілізації, і в кожному побуті можна їх знайти у відмінних зверхніх формах, що відповідають даній культурі і побутові. Тут напр., в даному випадку в княжій добі, той же самий імперіялізм виявився інакше, ніж в пізнішій добі Хмельниччини. Але дійсно змінилась не суть, а форма виявлення психольоґічного наставлення, з якого випливає самий імперіялізм.

***) І це менш ніж двісті літ після першої появи Руси під мурами Царгороду.

****) Леґенда про заходи Володимира Вел. щодо прийняття християнства — дуже цікаве свідоцтво, бо підкреслює два моменти: 1) потребу очистити і скриталізувати свої природні ідеали у вищому ідеалі і 2) потребу шукати за таким ідеалом, що був би вищий не тільки від своїх, а вищий і супроти інших. Що це, як не виявлення природної потреби прямувати до духової якісности?

*) Ту своєрідність зрозуміла та відчула пізніше і Римо-католицька Церква. Якщо б так не було, то не могла б була повстати і повна своєрідного змісту Церква Греко-католицька.

віками — з огляду на внутрішні і зовнішні обставини та відсутність здібности виявити її в нових творчих формах — і не була помітна назверх.

Маємо повне право це твердити не тільки на підставі блискучого виявлення її в дії-духу в часах київських і в таких моментах, як наприклад асиміляція Литви до української культури, або часи Богдана Хмельницького, але і на підставі того блискучого виявлення її в слові-духу *Вячеславом Липинським.*

В слово „Держава" вкладає Вячеслав Липинський повний імперський зміст*). І коли він цього не зазначив і не ужив слова „Імперія", то не зробив мабуть тільки тому, що — подібно як в часах Богдана Хмельницького — ще і вчора слово „Імперія" було б просто незрозуміле. Але тільки завдяки Вячеславу Липинському ми можемо ужити в надії на правдиве зрозуміння нашого імперіялізму та розуміння природного для нас образу — УКРАЇНА.

Коли зрозуміли ми цей імперський києво-український принцип, в історії все неначе стає на своє місце, стає зрозуміле.

Як згадано, в словянському морю витворилися три центри: імперський, аристократичний України-Руси; республікансько-торговельний (в сьогоднішній термінольоґії: ліберально-демократичний) в Новгороді і його факторіях; та служиво-охльократичний (абсолютистичний) в Москві-Росії. Боротьба між ними була неминуча. Вона тяглася в найрізніших формах в кожній добі і ведеться підсвідомо і по сьогодні.

Активно і пасивно, несвідомо або підсвідомо, в часах миру і війни впродовж цілих століть, виповнених руїнами, а часто і пануванням чужих ідеалів та чужих впливів — у всіх тих часах десь глибоко в побуті, в побутовій своєрідності залишалася жива наша українська природна життєва ідея в її побутовому, примітивному переломленні. Щó, як не ясне відбиття української імперськости — а її підложжям було розуміння єрархічности і природности порядку речей та розуміння орґанічних форм обєднання ані не як примусового злиття, ані не як добровільного обєднання суперечностей, а як спільної єдности в різности кожного — є оте таке близьке серцю кожного українця поняття найбільшого українського національного Ідеалу? Усвідомити собі те поняття, значить усвідомити собі українську імперську універсалістичну традицію та намітити шляхи відродження України-Руси.

Щó, як не відгук нашої стародавньої аристократичної традиції, вирослої з володіння мечем, є той факт, що селянський козачий стан зберіг і до наших часів аристократичний свій тип духово і фізично настільки, що найліпшими вояками російської армії були українці, та що з них комплєтувалися провідні частини російської ґвардії?

Щó, як не відблиск колишньої окремішности Української Православної Церкви, яка просякла собою українську своєрідність в області реліґійній, моральній і етичній, є той факт, що у всіх статистиках Російської Держави зайняла Україна зовсім виключне місце — найменший процент пиянства і найменший процент вене-

*) Щоб це зрозуміти, досить зазнайомитись із зредаґованим статутом У. С. Х. Д.

ричних хворіб? Чим міг зберегти себе Український Народ і фізично, як не тим, що в побуті — для якого своя віра була не лише релігією, але і у к л а д о м ж и т т я — залишилося живе зерно етики і моралі, посіяної Церквою? Та і запитаємо себе, чи присвятив би був Вячеслав Липинський свою „Україну на переломі" нікому невідомому Левкові Зануді, і чи присвятив би був він свої „Листи" братам хліборобам, якщо б він не знав і не вірив, що традиція наша українська все ще живе в побуті, та тільки нема майстрів, які виявили б її назовні в життєвій ідеї?

Але якщо і живе десь в глибинах нашого єства і єства нашого народу наш український природний принцип, то з того ще зовсім не виходить, що відродити його річ легка. Чи можемо ми сподіватися, що сформована в часах руїн і занепадів провідна верства легко зрезиґнує зо своїх упереджень та усуне клейно, яке наклали на неї довгі часи нашої духової безособовости: чи можуть знайтися майстри серед окремих, випадково лише ідельоґічно звязаних поміж собою, людей?

Доля потуги Вячеслава Липинського та покалічення її адептами „українського анархізму" ясно підкреслює велику безнадійність спроб такого правдивого відродження.

І перед тими, що хочуть будувати не на конюнктурах, а на реальному рості і розвою сил та енерґій, — стоїть дуже важне завдання.

Перебороти всякі речі можна тільки в один спосіб: ясністю напрямку, тяглістю і послідовністю потуги. *І ця ясність, тяглість і послідовність потуги* мусять стати *начальним знамям часу*, а не міркування про те, чим і як час скоротити. Отже треба робити сьогодні те, що можна, і завтра те, що с т а н е можливе.

Тоді може в якімсь моменті запалає яскравим полумям збережена в глибині єства і побуту нашого народу іскра нашого природного імперіялізму. І при світлі того імперіялізму стане видко, що відродження *маєстату* України неподільно звязане з відродженням *достоїнства* кожного, та що шлях відродження починається в імперському принципі, а само відродження може знайти собі тільки один правдивий вираз — *в Україні...*

(Докінчення буде).

Петро Ісаїв

НА СТЕЖКАХ КУЛЬТУРИ Й НАУКИ

З ПРИВОДУ 10-ЛІТТЯ БОГОСЛОВСЬКОЇ АКАДЕМІЇ

(Докінчення)

По світлім розвою українських богословських наук в Могилянській Академії (XVII. в.) на православній основі, занепадають вони враз із занепадом української державности. Новий їх пляновий розвій, вже в греко-католицькій Церкві, починається знову властиво аж зо вступленням гр. Андрея на Митрополичий Престіл. Щоправда, вже в II. пол. XIX. в. маємо декілька глибоко вчених греко-кат. теольоґів. До нині ще напр. читаємо з подивом для широкого світогляду, інтеліґенції й ерудиції автора „Geschichte der Union",

чи „Пастирське богословіє” Єпископа Пелеша, ще довго не втратить свого значення „Типик” о. І. Дольницького та інші його повні знання й солідности обрядові й літурґічні писання, ще й сьогодні не зовсім перестарілись богословські підручники (деякі з них взагалі перші у нас) о. Ол. Бачинського, ще й тепер проповіди о. І. Бартошевського не бояться критики. Одначе це були тільки одиниці. Не було тоді ще плянової розбудови богословських наук. Так напр. ще в 90-тих роках у львівськім Духовнім Семінарі не вчили, не зважаючи на рішення тридентського собору, літурґіки й обрядів як окремого предмету, на що жалується М. Попель*) в своїй „Литургиці”... та взагалі пастирської богословії від о. Скородинського аж до оо. Костека й Бартошевського вчили люди, що не дуже то знали цей предмет**). Питомців зовсім не підготовляли до наукової праці. Не було ніяких наукових семінарів, наукових богословських гуртків чи товариств. За перший прояв зорґанізованого зацікавлення питомців наукою треба вважати їх переклад „Суспільного питання” Бідерляка, вид. 190? р. Плянове й систематичне наше наукове богословське життя та звязання його з іншими ділянками наук і цілим нашим культурним життям, бачимо аж від часу Митрополита Андрея.

Митрополит Андрей вже з дому виніс велике замилування і любов до науки. Його батьки мали велику пошану для вчених людей, книжок і старовинних памяток. Наші визначні вчені, як о. проф. О. Огоновський, крил. Петрушевич і інші, бували частими ґістьми в домі Шептицьких. Небуденні здібноші, рідка память і великий запал до науки, бібліотеки й музеї помагали йому придбати всебічну освіту. До того дружні звязки з професорами краківського, монахійського і бреславського університету, далі з проф. Антоновичем, фільософами Соловйовом, Моравським і ін. впровадили його в наукове життя.

Один наш визначний вчений сказав раз, що якщо б Митрополит був залишився далі професором доґматики й моральної теольоґії, то ми мали б нині знамениту історію візантійського й українського мистецтва та поважні теольоґічні підручники. „Та не зважаючи на те, можна твердити, — як говорив о. Рект. Д-р Й. Сліпий в своїй мові на відкриттю памятника Богословської Академії для Митрополита — що наш Митрополит зачав щойно жити для науки, коли став Єрархом. Бо не тільки той кладе заслуги, що пише сам учені книжки, але й той, що дає змогу працювати іншим. І справді від самого початку свойого єпископства в Станиславові аж до нині консеквентно й неугнуто намагається він розбудовувати українські богословські науки і тій справі віддав львину частину своєї архиєрейської праці. Бібліофіл від молодечих літ, він призбирав багато книжок та рукописів і 1901. р. передав 4000-томову бібліотеку на власність Станисл. Капітулі. З того приводу написав він такі памятні слова: „В пересвідченню, що наука для духовенства це майже найважніший засіб для сповнення важких обовязків, я від першої

*) Маркил Попель: Литургика... Львовъ 1863, ст. IV.
**) о. Др. Й. Боцян: о. І. Дольницький, Львів 1933, ст. 35.

хвилі, коли став Стан. Владикою, постановив собі заложити у Станиславові бібліотеку, яка могла б стати огнищем більше розвиненої наукової праці між клиром. Через два роки від хвилі номінації я старався зібрати багато книжок, бодай розпочати мною задумане діло"***). І від тої хвилі аж досі змагає Митрополит в тім напрямі, доки врешті не вдалось йому справді створити українське богословське наукове огнище — Богословську Академію. Подібна передача ОО. Студитам 10.000-томової бібліотеки, основання Національного Музею, висилка здібніших одиниць на вищі студії і наукові подорожі, розділ стипендій між них, спроваджування загpаничних вчених, щоб посвятилися нашій науці, промови в галицькім Соймі і в Палаті Панів у Відні в 1914. р. з рішучим домаганням створити український університет у Львові і призначити на ту ціль прегарну площу коло св. Юра, систематичне переписування і збирання документів до нашої історії в римських, віденських і інших архівах, що зберігаються тепер в Національнім Музеї, переклади грецьких Отців, заклик в 1908. р. окремим посланням до цілого духовенства, щоб воно вибрало спеціялістів для наукової праці над Церковним Зєдиненням та виховувало молодь в замилуванні до науки, врешті думка оснувати високу богословську школу — це все етапи в пляновій розбудові українських богословських наук.

Створення огнища укр. богословських наук без відповідної попередньої старанної підготови було неможливим. Основання Богосл. Академії в 1928. р. попередили шість літ важкої підготовної праці в тім напрямі. Для зреалізування свого великого задуму призначив Високопреосвящений Митрополит о. Д-ра Й. Сліпого, що знаменито сповнив своє завдання. З початком 1923. р. розпочав о. Д-р Й. Сліпий видавати науковий теольоґічний журнал „Богословія", а з кінцем того року оснував „Богословське Наукове Товариство", що стало власником того журналу. Говорити щонебудь про Богосл. Академію, не знаючи нічого про журнал „Богословію" і Богословське Наук. Т-во, неможливо. „Богословія" і Бог. Наук. Т-во виконали саме ту підготовну працю. Вони обєднали і згуртували біля себе визначніших наших вчених — богословів, дали доказ, що в нас є потрібні для Богословської Академії сили, вони намітили шляхи, якими нашим богословським наукам слід іти, вони — це початок здійснювання великої мрії Митрополита Андрея в тім напрямі, а водночас нова карта в історії наших богословських і звязаних з ними світських наук.

За згодою Митрополита відбув о. Д-р Й. Сліпий кілька подорожей по Европі, щоб зазнайомитися з устроями західньоевропейських високих шкіл та випрацювати статути. За оснуванням Б. Академії заявилося Богословське Наукове Товариство на своїм святковім засіданні (11. XI. 1927), а також Митрополича Консисторія (24. XI. 1927). — 22. лютня 1928. р. Митрополит скористав зо своїх історичних прав, затвердив статути Б. Академії та видав грамоту її оснування. Рік 1928/29 був роком безпосередньої підготови та реалізації статутів. Тому довершити святочний акт відкриття міг Митрополит аж 6. жовтня 1929. р. Оснування Богословської Академії

***) Див. промова о. Рект. Д-ра Й. Сліпого, „Дзвони" 1932, стр. 681/2.

повітали дуже прихильними статтями як свої так чужі часописи й журнали. Основано Богословську Академію саме в пору, як у цілому світі намагались зреформувати і двигнути на вищий рівень університетські студії.

Щоб зясувати докладніше 10-літній розвій Б. Академії, треба б писати цілий том. Зрештою здобутки й осяги тієї високої інституції зображені у звітах Б. Академії, видаваних, згідно зо статутом, що три роки. Та все ж, для загального образу праці тієї важної установи, наведу звіт о. Мітрата і Ректора Д-ра Й. Сліпого, безпосереднього реалізатора великих наукових задумів Митрополита Андрея. На урочистій інавґурації нового академічного року в 10-ліття існовання Б. Академії говорив о. Ректор між ін. таке:

„Одною з найбільш незаперечних заслуг, які поклало християнство для людства, а зокрема для українського народу, було ширення освіти і здвигнення шкіл.

Наша Академія — це нове свідоцтво повищого твердження і вияв християнського творчого духа в часах всенародньої скрути. Хай короткий погляд на 10-ліття важкої праці нашої Академії утвердить нас у цьому переконанні. Не стану шукати красноріччивих слів, щоб зобразити діяльність Академії, — але самі діла й числа хай говорять за себе.

Розбиті всесвітньою війною, ми не могли і не вільно нам було створити свою високу школу; лише католицька Церква дала нам цю спромогу. Під її омофором зорґанізував наш ВПреосв. Митрополит, на зразок існуючих уже на Заході католицьких університетів, Богословську Академію з двома виділами: фільософічним і теольоґічним. У ній викладало впродовж десяти літ крім ВПреосв. Митрополита 8 звичайних професорів, 6 надзвичайних, 6 доцентів і 18 заступників професорів, разом 39 сил.

В першу чергу мушу з вдячністю згадати тих, які сповнили свій обовязок і відійшли від нас у вічність: о. Д-р Діонисій Дорожинський (1930) і Д-р Роман Ковшевич (1930), професори канон. права, о. Д-р Спірідон Кархут (1931), проф. церк.-слов. мови, о. Д-р Іван Фіґоль (1933), проф. проповідництва, проф. Іван Бабій (1933), лектор грецької мови і 8 студентів: Витвицький-Січка Степан, Снилик Лев, Барановський Августин, Кирилович Теодор, Мурій Борис, Мельник Омелян, Костів Володимир і Гринчук Ярослав. Вічна їм память.

Переведено іменування звичайних професорів: о. Д-ра Теодосія-Тита Галущинського, ЧСВВ, о. Д-ра Йосифа Сліпого, о. Д-ра Тита Мишковського (1928), о. Д-ра Спіридона Кархута (1929), о. Д-ра Ярослава Левицького, о. Д-ра Василя Лаби, Д-ра Миколи Чубатого (1932), о. Д-ра Миколи Конрада (1936). Далі, переведено іменування надзвичайних професорів: Д-ра Миколи Чубатого (1929), о. Д-ра Діонисія Дорожинського, о. Юліяна Дзеровича (1930), о. Д-ра Андрія Іщака (1932), Д-ра Володимира Залозецького (1936), Д-ра Константина Чеховича (1935). Доцентами іменовано, по переведенні габілітацій: о. Д-ра Сп. Кархута (1928), о. Д-ра Яр. Левицького, о. Д-ра В. Лабу (1931), о. Д-ра А. Іщака (1932), о. Д-ра Льва Глинку (1933), о. Д-ра М. Конрада. Покликаними надзвичайними професорами були: Д-р Роман Ковшевич, Д-р Іляріон Свєнціцький,

Д-р Олександер Надраґа, Д-р Іван Крипякевич. Покликано теж доцента українського університету в Празі Д-ра Ярослава Пастернака. Заступниками професорів були: Преосв. Д-р Іван Бучко, о. крил. Леонід Лужницький, о. Д-р Ігнат Цегельський, о. Степан Рудь, о. Йосафат Скрутень, ЧСВВ, о. Д-р Сампара, о. Д-р Іван Фіґоль, о. Д-р Володимир Максимець, о. Д-р Богдан Липський, Д-р Мирон Вахнянин, Д-р Юрій Полянський, Павло Зимак, Д-р Михайло Соневицький, Д-р Борис Кудрик, о. Д-р Іван Чорняк, о. Д-р Іван Гриньох.

Ректором ввесь час був о. проф. Д-р Йосиф Сліпий, проректором о. проф. Д-р Тит Мишковський, деканами: Теольоґічного Виділу о. Д-р Т. Галущинський, о. Д-р С. Кархут, о. Д-р Т. Мишковський, опісля о. Д-р Яр. Левицький і о. Д-р Вас. Лаба; на Фільософічнім Виділі спочатку деканат провадив о. Ректор, а згодом був деканом о. Д-р М. Конрад. Секретарем Академії був о. Петро Хомин, а Квестуру провадив о. Петро Козіцький.

Фільософічний Факультет, як конечну вимогу, поставлену Папською енциклікою „Deus scientiarum Dominus" відкрив ВПреосв. Митрополит у 1932. р.

Програму викладів оповіщувано друком, тому про виклади ширше не згадуємо.

Зокрема треба підкреслити діяльність десяти семінарів, а саме: доґматичного за проводом о. Ректора, біблійного (о. Галущинський і о. Чорняк), правничого (Д-р Ковшевич і о. Д-р Л. Глинка), історії Унії (Д-р М. Чубатий), гомілетичного (о. Д-р Ів. Фіґоль і о. Д-р А. Іщак), катехитичного (о. Юл. Дзерович), історії України (Д-р Ів. Крипякевич), мистецтва (Д-р Вол. Залозецький), соціольоґії (о. Д-р М. Конрад) і церковно-словянського (Д-р К. Чехович). На них виготовлено багато праць: деякі з них були оповіщені друком і нагороджені Ректоратом Академії. Також оголосив був Ректорат конкурс на музичні твори. Крім того дуже багато статтей і розвідок поміщували студенти в часописах „Мета", „Діло", „Христос Наша Сила", і ін., та в місячниках „Нива", „Богословія", „Пресв. Богородице" та ін. Деякі семінарі почали свої окремі видання, як історичний „Архів семінара історії", церковно-слов. семінар — журнал „Слово".

Наукову діяльність, крім викладів, зазначила Академія 21 томами „Праць Гр.-Кат. Богосл. Академії у Львові". Про їх наукову вартість і нашу наукову зрілість та працездатність висловлювалися польські і заграничні вчені з найбільшим признанням.

Слухачів майже з усіх наших єпархій було в першому десятилітті 2.718 звичайних і 33 надзвичайних, з того 415 абсольвентів, а саме в р.р. 1928—31 — 116, в 1932—34 — 63, в р. 1935. — 49, в 1936 — 60, в 1937 — 66 і в 1938 — 61.

Як конечне доповнення повстала при Академії бібліотека з науковою робітнею. Бібліотека має тепер 5939 томів. Нею завідує м-р Ярослав Чума. Помагали в бібліотеці абсольвенти Роман Литвин, Омелян Гадзевич, Володимир Харина і Маріян Войновський. Фреквенція в науковій робітні дорівнює фреквенції в нашій найбільшій бібліотеці Наук. Т-ва ім. Шевченка.

Як дальший осяг Академії треба назвати Музей, який, за управою Д-ра Михайла Драґана, має 1321 експонатів. Він виповняє 5

саль і великі коридорі, а своєю вартістю дорівнює іншим нашим музеям.

Адаптовано і розмальовано салі з приборами. Розмальовували артисти: Ковжун, Музикова і Гординський. Технічним співвиконавцем був Дм. Якимович.

Назовні Академія брала участь на зїздах у Велеграді, Пинську, Відні, Сольногороді, на конґресах славістів у Варшаві і візантольоґів у Римі та на Унійнім Зїзді у Львові.

З вдячности здвигнула Академія свому Основникові величавий памятник 5 м. висоти, долота різьбара А. Коверка, — перший у Львові український памятник.

В 1934. р. вітала Академія Апостольського Візитатора о. Івана Гудечка, що висловився дуже прихильно про нашу установу.

Невпинні старання в Римі за право надавати докторати не увінчалися успіхом, тільки з огляду на політичні відносини.

Цей короткий огляд кінчу словом бельґійського вченого, що назвав нашу академію „magnifique réalisation scientifique dans l'Orient catholique. En ces quelques années, l'Académie de Lwow s'est elevée au niveau des meilleures facultés théologiques de l' Europe" („величавою реалізацією католицької науки на Сході. В тих кількох роках Львівська Академія піднеслася на рівень найкращих теольоґічних факультетів в Европі). І дійсно, Академія здобула собі в наукових колах славу поважної наукової установи.

Зокрема хочу доповнити ще звіт за 1937—8. рік. Ректором на 4-те трьохліття іменований знову о. Д-р Йосиф Сліпий, проректором о. Д-р Т. Мишковський, деканом на Теол. Факультеті о. Д-р В. Лаба, на Фільос. Фак. о. Д-р М. Конрад. В Професорськім Зборі не зайшли зрештою ніякі зміни. Підготовлено дві габілітації, що будуть переведені в наступнім році. Унормовано також справу іспитів і створено комісію для східнього права.

З видавництв випечатано 30 аркушів II. частини Історії Семинарії, видано XIX. том „Праць Академії" (Д-р Б. Кудрик: Огляд історії української церковної музики) і XX. та XXI. том (о. проф. Юліян Дзерович: Катехизи). З нових семінарів повстав соціольоґічний, що його провадив о. Д-р М. Конрад.

Бібліотека мала прибутку 2509 томів, а Музей 138 предметів.

Абсольвентів було 61, слухачів у зимовім семестрі 287, у літнім 280.

До цих сухих фактів і цифр за перше десятиліття не буду додавати ніяких пояснень.

З благословенням Високопреосвященного Митрополита і з оцим своїм дотеперішнім дорібком вступає Академія в друге десятиліття своєї праці — дай Боже ще успішнішої, ніж досі". (Див. „Мета" з 16. X. 1938.).

Цей короткий статистичний звіт о. Ректора з десятьлітньої праці слід би доповнити образом діяльности Богословського Наукового Т-ва. Бо хоч воно є окремою установою, через що не взято його в звіті під увагу, то проте більшість його членів це професори Б. Академії, його основник, орґанізатор та постійно вибираний голова — не хто інший, як довголітній Ректор Б. Академії, а наукові видання того Т-ва заповняють здебільша своїми працями професори

та студенти. Якраз найінтенсивнішу діяльність проявило Богословське Наукове Т-во в ділянці наукових публікацій. Від 1923. р. видає воно правильно науковий тримісячник „Богословію” (досі XVI томів по 4 книги річно), далі видало воно XII томів своїх „Праць”, а крім того 23 книжки „Видань Богословії”, в яких появляються наукові розправи і зо світських ділянок, що цікавлять не тільки теольоґів та мають велике значення і для світської української науки, як напр. „Бібліоґрафія української бібліоґрафії” Є. Ю. Пеленського, „Коротка археольоґія західньоукраїнських земель” Д-ра Я. Пастернака, „У століття „Зорі” М. Шашкевича” (2 т.) М. Возняка чи „Нарис історії старинної фільософії” (3 ч.) та „Основні напрямки новітньої соціольоґії” Д-ра М. Конрада, тощо. Взагалі Б. Н. Т-во гуртує при собі багато українських світських учених, зрештою, не тільки українських. У його виданнях співпрацюють і такі представники світової богословської науки, як проф. Ляндґраф, проф. Шмаус, о. Каралевський і ін.*).

Б. Н. Т-во має найкращу у нас фахову богословську бібліотеку, зложену з 10642 томів, 121 рукописів, 236 стародруків та багатьох наукових і фахових часописів. — Члени Т-ва працюють в окремих секціях, саме біблійній, фільософічно-доґматичній, практично-богословській та історично-правній.

На окрему згадку заслуговують улаштовувані Б. Н. Т-вом відомі Академічні Вечорі, що довершили великих перемін у поглядах української інтеліґенції та зміцнили серед неї здоровий християнський світогляд. В найближчім році мають їх перемінити у систематичні курси вищої реліґійної освіти.

Богословська Академія впливає на українське громадянство не тільки Академічними Вечорами. Дуже стисло звязана з нею чи з її чільними діячами вельми поважна громадянська орґанізація Український Католицький Союз та різні видання, як літературно-науковий місячник „Дзвони” (9-тий річник), що згуртував при собі багато визначних письменників, публіцистів та вчених, Бібліотека „Дзвонів” (29 книжок у двох серіях: белєтристики та наукових розправ), тижневик для інтеліґенції „Мета” (9-тий річник), тижневик для народу „Христос Наша Сила”, місячник для народу „Пресвятая Богородице”, Бібліотека „Християнська Книжка” (4 книжечки річно), щорічний великий обємом калєндар, тощо. — Це все шляхи, якими промінює світло Правди з тої наукової і культурної твердині на українське громадянство.

Подібно і католицьке студентське Т-во „Обнова” втримує з Б. Академією помітний звязок, маючи від неї нераз підтримку та будучи в її мурах частим гостем.

Окрему сторінку в історії Б. Академії мусітиме майбутній історик присвятити о. Мітратові і Ректорові Д-рові Й. Сліпому. Він — душа й рушій тієї високої школи та всіх безпосередньо чи посередньо звязаних із нею установ і видань. Йдучи за вказівками і плянами Високопреосвященого Митрополита, зорґанізував він усі ділянки богословського наукового життя, урухомив різні установи та

---

*) Як прихильно пишуть чужі і свої про видання Б. Н. Т-ва, див. про те статтю д-ра М. Струтинської: „Чужі і свої про „Богословію” та її видання”, „Дзвони”, 1934, ст. 179.

кермує ними досі від самих початків, будучи водночас редактором всіх видань Б. Н. Т-ва та „Праць Б. Академії". З його ініціятиви та поради в великій мірі користають теж видання й установи, що звязані з Укр. Кат. Союзом і кооперативою „Мета". Реалізуючи великі задуми Князя Церкви, спрямовує він зусилля наших вчених у відповідне річище та своїм особистим впливом і своєю волею приневолює їх до інтенсивної праці. Зате іменує його Високопреосвящений Митрополит Ректором Б. Академії вже впродовж чотирьох трьохліть з черги та висловив йому своє признання окремим письмом, відчитаним Єпископом Никитою на урочистій інавґурації теперішнього акад. року, — подібно як Загальні Збори Б. Н. Т-ва вибирають його постійно головою тієї установи.

Коли вдумуватись у прояви діяльности Б. Академії, зарисовується нам кілька основних ліній її розвою і росту. Її науковий рівень з кожним роком помітно підноситься. Щораз то більше кваліфікованих професорських сил, що поглиблюють свої виклади й досліди, а в наукових семінарах працює все більше студентів (1). — Б. Академія росте не тільки в глибину, але й обсягом у ширину, розбудовуючи фільософічний виділ, як підбудову теольоґічного, і творячи на нім нові катедри (2). — Одночасно стає вона осередком, що до нього починає ґравітувати та довкруги нього ґрупуватись українська наука в Польщі, бо багато вчених з-поза Б. А. друкують свої праці в її виданнях, вписуються в члени Б. Н. Т-ва та взагалі хочуть зближитись до Б. А. Це явище надзвичайно корисне, бо воно спинить усякі вільнодумні напрями у нашій науці та серед громадянства (3). — Взагалі Б. А. починає впливати на громадянство як Академічними Вечорами так і через популярні видання (4). — Подібно має вона звязок і з українським студентством, зорґанізованим у католицькім Т-ві „Обнова" (5). — Б. А. втримує контакт не тільки зо своїм громадянством, але і з чужинною наукою, як за поміччю обміну своїх видань і співпраці закордонних учених, так і за посередництвом делєґатів з рефератами на різні зїзди (6). — Ректорат Б. А. звертає пильну увагу не лише на науку богословів, але й на їх виховання, студіюючи та поліпшуючи виховні методи й засоби (7). — Врешті Б. А. поширює в своїх мурах та серед свого довкілля мистецьку атмосферу, плекаючи мистецькі почуття, що знаходить свій вислів у артистичних розмальованнях каплиці та деяких саль, у скуповуванні цінних образів великої вартости (напр. Новаківського), у створенні власного музею та у плеканні хорового співу й музики.

Вступаючи в друге десятиліття свого існовання, буде мабуть Богословська Академія продовжувати ті основні лінії дотеперішньої праці, творячи щораз то нові духові вартості, відкриваючи й поглиблюючи великі Правди — aere perennius — та складаючи їх для грядучих поколінь у віковічних скарбницях, де „mortui vivunt et muti loquuntur".

П. І.

† СЕРГІЙ ШЕЛУХИН
(* 1864 — † 25. XII. 1938).

Сергій Шелухин це один із найстарших та найбільш заслужених громадян, публіцистів та вчених Наддніпрянщини.

Походив він з дуже свідомої родини, що дбайливо й завзято плекала українські традиції і національного духа навіть у найтяжчих часах „обрусітельства".

Вже в молодості живо зацікавився Покійний національним рухом і як студент почав писати поезії і робити різні переклади. Його перші літературні спроби під псевдонімом Сергія Павленка розкинені по численних українських журналах (з галицьких у „Зорі", „Правді", „Літ.-Наук. Вістн." за ред. І. Франка). Деякі його твори увійшли до популярної у свій час антольоґії „Розвага", що її зредаґував О. Коваленко.

Почав він університетську науку в 1883. р. як студент-математик, одначе скоро взявся за правничі студії. Скінчивши їх, став слідчим суддею, а далі прокуратором в одеському суді, згодом почесним суддею і членом Окружного Суду. Був одним з найліпших знавців права (особливо карного) та сповняв дуже солідно свої обовязки. За те нагородили його ґенеральським чином, одеською адвокатурою в 1918. р., вищою прокуратурою та маґістратурою. Зокрема за підписом 80-тьох правників різних національностей надано йому золотий жетон і альбом з емблємою, що символізує вірність законності та національній ідеї. Як першорядний юрист читав лєкції з правознавства кандидатам на судові посади для кращої підготови після університетських студій, як також учив того предмету у трьох одеських ґімназіях та визначно співробітничав в юридичнім журналі „Право".

Сповняючи зразково обовязки свого фаху, знаходив все час на національно-громадянську і політичну працю. Редаґував „Єлисаветград. Вѣстн.", а згодом місячник „Пчеловодство", головуючи водночас в Т-ві Бджолярів — (Пасічництво було його приємною розривкою, в якій став першорядним знавцем. Його меди — обовязково з українською наліпкою — славні були по різних хуторах і домах в Україні). Водночас співпрацював як публіцист в „Українській Хаті" (київський журнал), „Раді", „Світлі" й ін., обороняючи права українського народу, її мову, назву, культурний та політичний розвиток. Його реферат в одеськім університеті на святковім зібранні в честь Гоголя мав великий відгомін у різних кругах. В Одесі зорганізував „Просвіту" з літературною, концертовою і науковою секцією. Він перший виступив з доповіддю українською мовою на науковім зїзді істориків і археольоґів в Чернігові 1908. р. враз з Ящуржинським і Даниловим. Голова зїзду, графиня Уварова, попередила його, що за українську мову готують йому демонстративний скандал. Шелухин надів тоді судовий одяг і розпочав доповідь. Замість скандалу зробили йому овації, а один із головних забіяк, коли Шелухин порівнював московські похоронні плачі з українськими і передав тільки до половини плач матері українки за дочкою, той не

видержав і розплакався сам. Між іншим тоді казанський проф. Троїцький хотів показати, що українською мовою не можна навіть відразу відповісти на його завваги. Проф. Шелухин зараз доказав, що він помиляється.

Був проф. Шелухин членом партії українських соціялістів-федералістів. В часі революції 1917. р. вибрали його в Одесі головою українського революційного виконного комітету, де йому довелося прочитати понад 60 лєкцій з українознавства. Згодом увійшов в склад Центр. Ради і став ґенеральним суддею, далі двічі міністром судових справ (раз у кабінеті В. Голубовича), членом Найвищого Суду (Сенату) і головою мирової конференції в переговорах з більшовицькою Росією 1918. р. Як сенаторові довелось йому дістати велике признання, коли до нього прийшла делєґація понад 100 людей, уповноважнених від Селянського Зїзду, з поздоровленням, привітанням та проханням, щоб він ніяк не кидав урядування, а продовжав працю так, як її вів. Шелухин одинокий з усіх мав честь приймати таку делєґацію. В Сенаті за Гетьманщини москалі і перевертні з петербурзького сенату хотіли усунути українську мову та ввести московську як державну, одначе Б. Кістяківський, Шелухин та І. Кістяківський дали їм таку відсіч, що оборонили всі права перед кацапським наступом. У 1919. р. виїхав Ш. в складі дипльоматичної місії УНР на мирову конференцію в Парижі як радник-юрист. Тут заступав зовсім правильний і глибоко обоснований міжнароднім правом погляд, що перед Францією та Англією для оборони прав України на самостійність не треба покликуватися на берестейський мир, а просто виповісти, згідно з історичною традицією, державну унію України з Московщиною з 1654. р. Осівши від 1921. р. в Празі, написав для пропаґанди української справи цілий ряд науково-інформаційних книжок та брошур французькою й англійською мовою, де вияснює назви Русь, Україна, підкреслює все окремішність українського народу, його право до самостійного життя та вказує на всі ворожі зазіхання на українські права. Одна з останніх його книжок з тієї ділянки, дуже характеристична для нього, це „Pour la défense des droits du peuple Slave Ukrainien“, Imprimerie „Politika“, Prague, 1930. З тієї причини виступали проти нього гостро московські вчені. Супроти москалів, як щирий український патріот, скрізь різко зазначував свою національну ворожнечу та раз-у-раз приневолював їх призадумуватися над українською справою ще за царських часів.

Проф. Шелухин був не тільки великим правником і визначним та дуже рухливим національно-політичним діячем, але водночас і глибоким ученим европейської міри з вельми широким науковим горизонтом і кругом заінтересовань, про що може свідчити понад 100 важніших його поважних праць із різних ділянок, призбирання воликої кількости цінних матеріялів до численних проблєм та членство цілого ряду наукових товариств. Наукову працю зачав від дослідів над „Руською Правдою”, друкуючи першу свою розправу „Татьба по Рус. Правді”. Над тим цінним памятником нашого законодавства працював з великими перервами ціле життя, завершуючи свої досліди знаменитою, незрівняною книжкою „До вивчення Руської Правди”, уривки з нарисів, Прага, 1930. Знайомість народнього

побуту дозволила йому пояснити незвичайно влучно неодне темне місце, яким різні вчені присвятили так багато уваги, не даючи задовільної відповіді. Ще в часі університетських студій працював над складанням українського словника враз із 26-тьма товаришами студентами за проводом відомих фільольоґів: Науменка, Житецького, Мищенка й ін. (цей словник появився потім під іменням Б. Грінченка) — і від тоді зацікавився фільольоґією. При зорґанізованій собою одеській „Просвіті" створив згадану вже наукову секцію, а її реферати читали навіть в університетськім Істор.-фільольоґ. Т-ві. Досліди над Гоголем, українською піснею і народньою творчістю, німецькою кольонізацією в Україні, земельним питанням, міщанським поселенням, над походженням тризуба та назви Русь і Україна, над історично-правними підставами української державности, походженням Києва, над юридичною аналізою переяславського договору, над низкою стисло правничих питань з права карного і міжнароднього, а врешті його основна праця, багата в реверляційний матеріял, „Звідки походить Русь", Прага 1929 і остання обємиста книга з численними ілюстраціями й давніми мапами „Україна — назва нашої землі з найдавніших часів", Прага 1936—7, 8° 248 стр. — це все етапи його рухливої наукової діяльности. Зокрема зробив проф. Ш. велику прислугу українській науці своєю сміливою й ориґінальною кельтійською теорією походження Руси, бо — без уваги на те, чи її прийде остаточно наука — спрямував він досліди в тій справі на нові шляхи, дорешта повалив норманську і взагалі північну теорію та випередив тих учених, що почали шукати початків української державности над Чорним морем (див. ближче про те „Дзвони", 1933, стр. 536). Завдяки своїй науковій праці, став проф. Ш. членом численних наукових товариств: Кіевс. Юрид. Общ. при Унів. св. Влад., Истор.-филол. Ѳ-ва при Новорос. Унив., Одесского Общ. Ист. и Древн., Одесс. Юрид. Общ. (1-го), Одесс. Библіогр. Общ. і Київського Правн. Т-ва. — В 1921. р. іменовано його професором правничого виділу українського унів. в Празі, де згодом став деканом та проректором, а крім того головою Українського Правничого Т-ва.

Проф. Шелухин був також дуже визначним співпрацівником і нашого журналу та ставився до нього з великою прихильністю. Ось його статті в „Дзвонах": в річнику за 1933. р.: Про Укр. Енциклопедію, Про конечну потребу нових пояснень „Кобзаря", Слова і факти, † Проф. К. В. Лоський; в річн. за 1934. р.: Новознайдена карта України XVII. ст., Недостачі Укр. Заг. Енц. (про назву Русь, Україна і IV. універсал), Хто і коли переіменував грецькі назви укр. річок; в річн. за 1935. р.: Критика історії України Д. Дорошенка, Памяті † Проф. Д-ра Ст. Дністрянського, Що таке „Галици" в „Слові о полку Ігореві".

С. Шелухин мав майже енциклопедичне знання правно державних документів нашого минулого та нашої історії. Його погляди часто були наскрізь ориґінальні та вникливі й бистроумні.

Одною з найбільших прикмет С. Шелухина був його криштальний характер. Дуже характеристичне було відношення до нього В. Липинського. Останній своїм ідеольоґічним противникам у полеміці, яких уважав за безсумніву чесних і характерних людей, поси-

лав свої полємічні відповіді перед друком в рукописі до прочитання. Саме до таких нечисленних вибранців належав і проф. С. Шелухин, який також до В. Липинського, хоч не його однодумець, ставився з найбільшою пошаною, як про це свідчать між іншим і Шелухинові листи до нашої Редакції. Ненавидів він усяку нечесність та безхребетність і виступав проти всіх, що кривили душею. З тим вязалась і його принципіяльність та непримирність у засадничих справах.

Сергій Шелухин — це справді великий Громадяний-Патріот, великий Учений і великий Характер. Перед ним з глибокою пошаною хилимо своє чоло.

ХРОНІКА

† О. ПРОФ. Д-Р ТИТ МИШКОВСЬКИЙ

Почесний крилошанин, проректор, декан і професор Богословської Академії у Львові, основник і голова Біблійної Секції Богосл. Наукового Т-ва, його дійсний член і основник, б. професор теольоґії львівського університету, упокоївся в Бозі 4. лютня с. р.

Покійний уродився 4. X. 1861. р. в Перегримці, Перемиської Єпархії як син о. Івана й Іванни з Дуркотів. Ґімназію скінчив у Перемишлі, богословію студіював у Відні, де одержав докторат богословії 1889. р. Крім того студіював 8 семестрів на фільософічному виділі віденського університету. В 1885. р. був рукоположений на священика в Перемишлі. В 1892. р. прийняли на богословському відділі львівського університету його габілітаційну працю на доцентуру біблійних наук, але доцентуру одержав він аж 1899. р. Надзвичайним професором іменовано його 1903. р., звичайним 1908. р. Обовязки професора біблійних наук на львів. університеті сповняв аж до 1918. р. В 1920. р. став професором біблійних наук і деканом в Гр.-Кат. Духовній Семинарії у Львові. В 1928. р. іменовано його звичайним професором Богословської Академії. Був деканом теольоґічного виділу і проректором Богословської Академії.

З його наукових праць найважніші: Chronologica historica introductio i Novum Testamentum, 1892; De ratione litterarum A. T. in Cantico Mariae conspicua, 1901; Двѣ науки — истина едина. Въ отвѣтъ на статію: „Двѣ науки" з журналу „Живая мысль" 1904; Isaiae liber in versionibus Graeca LXX et Latina Vulgata et Palaeoslovica exhibitus et explicatus, 1907; „Нашъ обрядъ и облатиненіе его". 1913; Изложеніе цареградской литургіи (св. Василія Великого и св. Іоана Златоустого) по ея древному смыслу и духу". 1926 р. Крім того Покійний писав статті та записки в журналах „Богословскій Вѣстникъ" (1900—1902) і „Церковный Вѣстникъ" (1911—1914). Видав „Требник", довгі літа редаґував „Церковний Устав".

Дня 7. ц. м. в церкві Успення Преч. Діви Марії о. Мітрат Д-р Й. Сліпий в асисті ОО. Професорів Богословської Академії та численного Духовенства відправив заупокійну Службу Божу і похоронні обряди та проводив похороном на Личаківський цвинтар. У похороні взяли участь питомці Дух. Семинарії та хор студентів-богословів.

В особі Покійного втратила наша богословська наука визначного вченого і знавця церковного обряду, людину чесного характеру та доброго серця.

Вічна Йому Память!

ЛІТЕРАТУРНІ НАГОРОДИ УКРАЇНСЬКОГО КАТОЛ. СОЮЗУ.

Жюрі, покликане Головною Радою Українського Католицького Союзу для призначення літературних нагород, уважає за найбільшу українську літературну подію 1938. р. закінчення трильоґії Уласа Самчука „Волинь" (III. том „Батько і син"), — одначе з уваги на деякі, зрештою нечисленні, фраґменти в III. томі, нагороди тому творові не могло признати.

Кермуючися постановою Головної Ради Українського Католицького Союзу брати на увагу літературні твори, які „вносять позитивні вартості з християнського й національного погляду", Жюрі не признало першої нагороди нікому.

Другу нагороду признало по половині Юрієві Липі за збірку віршів „Вірую" та Іванові Керницькому за збірку оповідань „Мій світ".

Третю нагороду признало Василеві Королеву-Старому за збірку оповідань „Милосердний Самарянин".

Львів, дня 20. лютня 1939.: о. д-р Г. Костельник, в. р., голова Жюрі, д-р М. Гнатишак, в. р., м-р П. Ісаїв, в. р., м-р Ю. Редько, в. р., о. П. Хомин, в. р.

Головна Рада Українського Католицького Союзу прийняла до відома рішення Жюрі для літературних нагород за 1938. р. і призначила такі грошеві нагороди за відзначені твори: Юрієві Липі й Іванові Керницькому по 200 зл., а Василеві Королеву-Старому 150 зл.

Львів, дня 21. лютого 1939. Головна Рада Українського Католицького Союзу: Модест Каратницький, в. р. — голова; о. м-р Олександер Буць, в. р. — секретар.

ЛІТЕРАТУРНІ НАГОРОДИ ТОПІЖ-У.

Члени жюрі, вибрані Радою Т-ва Письменників і Журналістів ім. І. Франка для призначення трьох літературних нагород за найкращі твори, видані у 1938. р., на своїх засіданнях 17. і 19. січня 1939. р. порішили одноголосно відзначити Дарію Ярославську за її повість „Полин під ногами", і третьою Івана Колоса за збірку поезій „Молоді мої дні".

Крім цього одноголосно рішило жюрі вирізнити дві збірки Святослава Гординського „Сновидів" і „Вітер над полями", збірку Ростислава Кедра „Пінистий келих" та Івана Керницького „Мій світ". — Василь Щурат — голова, М. Матіїв-Мельник, Є. Ю. Пеленський, В. Радзикевич, М. Рудницький — члени.

Рада Т-ва Письм. і Журн. ім. І. Франка на засіданні 20. І. ц. р. прийняла до відома постанову жюрі та рішила згідно з проголошеним правильником виплатити призначені грошеві премії. — Львів, 20. І. 1939. — За Раду Т-ва: Р. Купчинський — голова, В. Софронів-Левицький — літературний референт.

РЕЦЕНЗІЇ

В. Королів-Старий: МИЛОСЕРДНИЙ САМАРЯНИН, оповідання, з передмовою П. Ісаєва. Львів 1938, 8⁰, стор. 126. Вид. „Українська Бібліотека" число 63.

Збірка має 8 оповідань — усі про життя д і т е й, та притім виринають також характери старших осіб і їх життєві комплікації. В двох оповіданнях („Милосердний Самарянин" і „Мистецтво моделювання") автор описує життя священичих родин в Україні з-перед світової війни. Робить він це з великою симпатією, вводячи нас у благородне, внутрішнє „тепло" тих родин, яке випромінює в світ. Старий священик бере на виховання сироту хлопця, що його вітчим виганяє з хати, а пес приймає в зимі до своєї буди. Іронічно це той пес „Милосердний Самарянин", а в дійсності той старий священик. Взагалі автор, хоч для реальної вірности зображує і дитинячі „дурниці" (як напр. те, що синок учителя, свідомого українця, назвав свого песика „Панахида"), через які їх батьки мусять терпіти, дає благородні синтетичні образи, що мають бажану виховну вартість.

А мистецький бік оповідання В. Королева-Старого? Один критик закинув їм, що ніби вони „безбарвні і наївні". Наївними вони цілком певно не є, бо автор тонко аналізує психіку дітей і глибоко бере життя. А їх „безбарвність"? Це може бути тільки „оптична злуда", якщо хтось бере наш наймодерніший белетристичний стиль аля Самчук — Косач (огнистий, вульканічний) за єдино пригожий і правильний.

Та невже якийсь даний стиль, якась дана белетристична школа має монополь на артизм? Правильно треба так думати, що мірилом артизму є не школа, тільки те, наскільки якийсь твір д о в е д е н и й д о в е р х н і х с т у п н і в цієї чи тієї школи.

Стиль В. Королева-Старого спокійний, „передвоєнний", одначе він, відповідно до вимог своєї школи, живий та причепурений. Ось зразок стилю В. Королева-Старого:

„Він уявив собі, як сидітиме поперед бігунців, розчепірившн ноги, а в руках уже чув міцні, добре напнуті віжки. Відчував так „навсправжки", що аж почав уже цмокати губами на уроєну кобилу. Таж раптом наскочила на першу друга думка, наскочила на неї, як шуліка на голуба, і вмить забила першу, тільки в ріжні боки полетіло з неї піря.

А, як же хлопці?... Ця думка штовхнула його „кісткою" просто в серце й щільно-щільно затулила всі шпарки, куди б могла просочитись перша. То — він, зовсім притишивши ходи, млявими кроками помалу посувався вперед, готовий вже повернути до хати, — але тепер, зворушений гострим почуттям образи своєї гідности, швидко, що було сили, залопотів уперед по вогкій лісовій стежці" (стор. 84—85).

Невже треба ще живіших малюнків? Ось бачите перед собою того хлопчину і цілу його душу.

Не думаю, щоб Жюрі для літературних нагород Українського Католицького Союзу за високо піднесло ці оповідання В. Королева-Старого, коли признало їм третю нагороду.

о. Г. Костельник.

Святослав Гординський: ВІТЕР НАД ПОЛЯМИ. Поеми. 1935—1938. Львів 1938. Стор. 48, 16⁰.

Не поеми, а скоріш збірка рефлексійної лірики, в якій головну ролю грають мотиви психічного росту й розвитку поета, його захоплення ідеєю й динаміка душевних переживань. Книжка безумовно глибша, ніж недавній „Сновидів" того ж автора. Може найхарактеристичніший, а водночас і найліпший вірш — це „Вітер над полями":

Поля замовклі сплять, отави обважніли,
Набухли вогкістю прогнилі кучми стріх,
Спливає пара з них і, поскладавши крила,
Промоклі ворони спинилися на них;

Прорізуючи млу, пливуть їх крики хриплі
Крізь монотонний шум безкрайого дощу,
Злий вітер раз-у-раз зривається, не вщух,
В дерева різко бє, з галуззя краплі сипле,

І далеч подувом пройма звитяжним,
Зриває на шляхах листки з берез та кленів
З острішків на полях своїм крилом шаленим
Розкидує, мете снопами пізніх жнив.

. . . .

Проходиш за село. Там сіре пасовище,
Худоба, у рядно закутаний пастух,
Схиляється верба, а десь на сході, нижче,
Надобрійна стяга — затертих кілька смуг,

Що в сірині імли нічого й не розрізниш —
Світ в собі замкнутий, і навіть дальній шлях,
Що пробіга кудись, мов чорна риса близни,
Прорізана на цих розгублених полях,

Нікуди не веде, у балці зупинився,
Що й не доглянеш де — скрутився він і щез
У недокошених, побитих вітром вівсах,
У близькій далині заімлених безмеж...,

Там стій, ковтаючи зневіру з чорним болем,
Пючи свідомости отруйної напій,
Що тут не зміниться нічого, і ніколи,
Що завжди простір цей, до жаху мовчазний,

Стоятиме отак, незмінний, і даремно
У дарі кинуло б ласкаве сонце жмут
Живущих променів на цю траґічну землю —
Сценар безрадісний той самий завжди тут

Залишиться, нехай і світлістю ясною
Замаєний — і що ж? І чим утишиш ти
Бурунну каламуть твойого неспокою,
Невстоялого в днях задуми й самоти?

Отак висловивши типово „галицький" настрій безнадії і зневіри, — поет безпосередньо після того ударяє в траґічно-бадьорий тон:

— А все ж, а все ж таки, блукаючи імлою,
Ти їй не віддавай свойого серця; вір,
Що встануть ці поля знов площиною бою,
Розхилить пащу знов ненаситний простір,

І знову зареве він поривом голодним,
І що, протявши млу пробуджених безмеж,
Перейдуть знову дні в нещадному поході,
Потопчуть на полях коноплі, льон, овес,

Стіжки незвезені і картоплиця вбога —
Щоденний марний хліб, важкого труду плід —
І, глибоко, до ос, встрягаючи в дороги,
Колеса ковані нестертий лишать слід.

Але на закінчення, у висліді — автор шукає розвязки не у вірі в майбутнє, а в безнадійному й безплідному прокляттю й гніві:

Вертаєшся. І знов в обличчя мокра хляпа,
Болото бризькає, захлиснуте дощем,
А в серці сумніви, які ти сам роздряпав,
Нестерпні: ну — і що? Коли ж? І кілько ще

Боїв тих, поривань, що їм прогуркотіти
По цій землі? І що — як не повстане знов,
Як знову прошумить даремно хоругов,
Як знову прошумить безгучно хижий вітер,

І все залишиться так, як давно було?
— Де знайдеш ти слова, одне хоч слово, рівне,
Щоб висловити ним своє прокляття гнівне,
Яке б твою любов даремну прокляло?

Недостача сильних духових, етичних основ цієї quasi — бойової лірики, недостача правдивого, щирого патосу — ось головна хиба книжки Гординського, книжки, щоправда, в поетичному огляді непересічної. Переконає нас про це ось хоч би кілька перших з краю висловів: „Слотою загнані в хати задушні, діти змарніле квіття чол (тулять) до шиб“ (39), „Хапаючись за тин, чагайкаєш босоніж: щенятами з-під ніг болото дзявкотить“ (40), „Оголена стерня кінчається без сенсу у просторі“ (44), „Бє пульсу гнівного ямбічний маятник“ (45) і ін. Разять лише в поета тієї кляси, що Гординський, деякі непотрібні промахи. Після лексичних і флексійних недотягнень у „Сновидові“ — тут бачимо деякі, щоправда нечисленні, промахи в наголосах, такі як напр. до́дна (45), або лаштунки́ (42).

М. Гнатишак.

Дарія Ярославська: ПОЛИН ПІД НОГАМИ. Повість. Львів 1938. Бібліотека „Діла“ ч. 29. Стор. 224, 8⁰.

Є в літературі речі, які дасться радніше тільки підсвідомо відчути, ніж розумово сформулувати. До таких нюансів належить м. ін. також цей інтуїційний критерій, за поміччю якого відрізняємо дійсно літературні твори — від так само нераз бездоганних і так само цікавих творів напів-літературних, творів скоріш фейлєтонового характеру. „Чогось“ їм недостає до того, щоб зачислити їх до дійсної літератури. І цього несхопного „чогось“ недостає також обговорюваній повісті Ярославської. Нема в цьому творі нічого, що дискваліфікувало б його в літературному огляді. Цей факт мабуть теж здезорієнтував членів того жюрі, яке вважало можливим відзначити цей твір другою літературною нагородою. А все таки — ця повість, на нашу думку, не виходить поза рамки фейлєтоново-белетристичної продукції, якій не місце серед дійсних літературних творів.

Повість Ярославської не в одному нагадує твори Ірини Вільде. Але коли Вільде, стоячи на грані між літературою й фейлєтоном, усе таки, завдяки своїй інтеліґенції й тактові, уміщує свої твори в скромному куточку літературного пантеону — то Ярославська, як епіґонка Ірини Вільде, мабуть саме ізза недостачі того мистецького такту знижується до сензаційно-мельодраматичних сцен в роді історії з вуйком Бурильцем (стор. 209—210) і т. ін., а через те стягає свою, зрештою непогану, повість поза межі правдивого письменства, та уміщує її радніш посеред ефемерної ґазетної продукції.

А шкода. Бо деякі моменти вказують, що в Ярославської є непересічний талант і що вона могла б стати поважною письменницею. Хто потрапить у шабльоновій любовній історійці в стилю Елєонори Ґляйн зрезиґнувати з кінцевого мельодраматичного ефекту, хто потрапить знайти для такої історійки розвязку без морфія, без спазмів і без сліз — цьому направду шкода розмінювати свій талант на дрібну монету фейлєтонізму. Бо ось послухаймо: жінка „його“ приходить купувати капелюх до моднярського сальону „її“. „Він“ теж входить до склепу. Стара, забута любов на мить оживає. І ось — читаємо —

„— Добре? — спитала Муковська, приглядаючись собі в дзеркалі. Витягає волосся на боках лиця, ховає його.

— Добре — відповів з очима зверненими в очі Анночки. На одну мить щось близьке та рідне зависло над ними, як тоді у живці чи в Горниках і облило теплою хвилею. Непомітно всміхнулися одне до одного і відвели очі.

— Як кажеш, що добре, то нехай буде цей. Тільки цю крису прошу мені підігнути. Якщо ви мені добре зробите, то я завжди буду вашою замовницею — говорила Муковська, натягаючи свій капелюх. — На другий тиждень буде готове, правда? Не можна швидше? В такому разі хіба чоловік його відбере. Ходімо, Бодю, бо Олег і Дарочка вже десь побилися з нудьги! До побачення!

— До побачення! — промовив Муковський і ще по дружньому, тепло глянув на неї від дверей.

Двері за ними зачинилися і хоч у крамниці їх уже не було, але щось висіло ще у повітрі.Анночка поволі підійшла до виставового вікна і, раптом відчинивши його, почала поправляти щось на виставі. Брала одне, клала друге. Муковські стояли на протилежному пішоході боком звернені до неї та нараджувалися над чимось. Анночка неслідно приглядалася їм

крізь шибу. Їй, потім йому, знов їй. Вони всміхалися, поважніли, знов всміхалися, як люди, що розуміють одне одного та мають багато спільних справ. Анночка зачинила виставу та хвилину задумалась на віконній рамі. Потім перейшлася поволі по крамниці, заглянула до дівчат і вернулась до дверей.

Годинник над плоскою, довгою шафою цокав голосно та бадьоро і наближувався до 12-ої години. Слухальце телефону зачорніло в її очах".

Анночка взяла в руку слухальце і зателефонувала до доброго й симпатичного чоловіка, в якого ще не залюблена, але якого з часом напевно полюбить. Зателефонувала на знак, що не відмовить йому руки. Цим меланхолійним, але духово здоровим акордом благородної резиґнації, оповитої оптимістичною вірою в буденне щастя людини, кінчає авторка свою слабу повість. Шкода, що задум і виконання цілости далеко не дорівнює оріґінальному чарові цього високо-літературного закінчення малолітературної повісти.

М. Гнатишак.

Юліян Тарнович: ЛОВИ НА ЛЕМКІВСЬКОМУ БЕСКИДІ. Бібліотека Лемківщини ч. 14., Львів 1938.

...„Наш Бескид завжди перед моїми очима. Як рідна мати... Кожну хатчину бачу, стежечку, камінчик памятаю; прийде свята неділенька — серце щемить до нашої церківці... Я ввесь лину в рідні сторони і слухаю далеку пісню нашого бору"...

Ось і ґенеза тієї книжечки, що називається „Лови на лемківському Бескиді". Це „пісня лемківського бору", що вчувається авторові крізь гамір міського життя. На її зміст складаються чотирнадцять окремих нарисів, чи скоріш поезій у прозі, наскрізь ліричних, а при тому малярських. Тарнович не описує — малює природу, а кожний малюнок його живий, наділений душею.

Хоча книжка має назву „Лови", то проте справжніх ловів автор нам не описує. Він залюбки вибирається з рушницею в ліс, але не на те, щоб убивати, а радніше, щоб підглядати життя природи й будуватися її величною красою. В природі автор виразно вичуває всемогутність та всюдиприявність її Творця, Якому природа кориться, молиться та живе згідно з Його законами.

Великою ніжністю й любовю до природи надиханий кожний нарис, кожний малюнок, чи це буде зимовий досвіток, коли „журавлі ще не скрипіли при керницях", чи тиша зимового дня, коли „груші в саді, мов старці по тяжкій праці, позвішували вділ пальчаті конарі під мякими пеленами", чи такий день, коли то „малярі повиходили на небо" та „вітряними пензлями прибирають баранчиків над горою й бором у пишні кожушки". „Перших, що пливли на верхівях бору, багряними чередами, вгощали калиндерева ягодою.... З далекого моря сизих хвиль голубим пером краску приносили... І хмаркам стелили стежку: квітчаним килимом фіялок, незабудьки, волошків... А тих, що розбрились поміж шпилями двох гірських копиць — присипали золотим пухом... Сивою зозулею виводили на квітчасту леваду небесні баранчики; павиним оком, лебединим пухом і райдужнім відблиском"...

Ці цитати дадуть поняття про оріґінальний стиль наскрізь симпатичного дебютанта. Може слово „дебютант" не зовсім на місці у відношенні до Ю. Тарновича: він автор великої кількости нарисів та оповідань (здебільша лемківським говором), розсипаних у часописах та журналах. Крім того дав цілу низку популярно-наукових праць про Лемківщину, її історію та побут. Одначе „Лови на лемк. Бескиді" — це його перша збірка. Оцінюємо її наскрізь позитивно, а це повинно заохотити автора до дальшої літературної праці.

Книжечка видана дуже дбайливо, прикрашена гарними ініціялами та рисунками М. Левицького, що доповняють щасливо гарну цілість.

Юар

Dr. Leon Felde: VILFREDO PARETO. W piętnastoletnią rocznicę śmierci Szefa Lozańskiej Szkoły Ekonomiczno-socjologicznej, 1938 r. Geberthner i Wolf, Warszawa. стор. 20 вел. 8⁰ з портретом В. Парета.

В 1938. р. минуло 90 літ від дня народження і 15 літ від дня смерти одного з найвизначніших економістів і соціольоґів — маркіза Вільфреда

Парета. Український читач мав змогу зазнайомитися з головними соціольоґічними поглядами цього вченого завдяки пок. В. Липинському, що в часі своїх передвоєнних студій у Женеві займався автором відомої теорії про постійну віднову і невпинне кружляння еліт та пізніше покликувався на нього у своїх „Листах до Братів Хліборобів". Таким чином теорія В. Липинського про аристократію в розумінні активної меншини, що постійно орґанізує пасивну більшість, виростає із поглядів цього великого італійського вченого, що поміж своїми учениками мав також в 1904. р. і нинішнього диктатора Італії — Муссоліні.

В. Парето, відомий як соціольоґ і економіст, почав свою життєву карієру як інженер. По черзі займав місце у дирекції залізниць в Римі та становище директора великих залізних гут у Валь Дарно коло Фльорентії. Побіч практичних справ, звязаних зо своїм інженерським фахом, Парето займався фільософією, літературою і суспільною економією. Таким чином його наукову діяльність попередила доба великого практичного життєвого досвіду. Справжньою наукою став Парето займатися аж майже у 45-ому році життя, коли в1892. р. університет у Льозанні покликав його на катедру суспільної економії, що її досі займав відомий на Заході економіст Лев Вальрас, творець математичної методи у дослідах над суспільною економією і основник „Льозанської Економічної Школи".

В. Парето пішов шляхами, вказаними Вальрасом, і незабаром перевищив свого попередника й учителя. Крім цього Парето одночасно досліджував суспільне життя і поруч величезних творів з ділянки суспільної економії дав не менш вартісні праці з обсягу соціольоґії. За словами італійського економіста проф. Пантальоні, досліди Парета стали омеґою для економічного напрямку, створеного ще Вальрасом, і альфою для соціольоґії, що завдячує йому ж дуже багато зо свойого розвитку.

Головні твори Парета — „Курс політичної економії", „Трактат про соціольоґію", „Соціялістичні системи" — появлялися французькою і італійською мовою.

Польська брошура д-ра Фельде, що її ось тут обговорюємо, подає список головних джерел для дослідів над тим великим мислителем і вченим, що його вплив так сильно відбився на суспільно-політичних течіях повоєнної Европи і якого таким визначним учеником, учеником гідним свого великого учителя, став наш земляк пок. В. Липинський. Вся вартість цього біоґрафічного нарису д-ра Фельде в цьому, що він вказує стежку до творчости Парета, без знання якої не має справжнього зрозуміння сучасної нам дійсности. **М. К.**

З ПРЕСИ І ЖУРНАЛІВ

В **„Меті"** (ч. 10, з 12. III. с. р.) появилася стаття найвизначнішого нашого католицького критика, а водночас фільософа й письменника, о. д-ра Г. Костельника, п. з.: „В боротьбі за традицію літературного Жюрі Українського Католицького Союзу". Погоджуючись зовсім з тими думками, передруковуємо ось тут ту статтю в цілості, додаючи до неї кілька своїх уваг.

„На нарадах кожного літературного жюрі виринають труднощі при оцінюванні **артистичного** ступня та вартостей бодай деяких розгляданих творів. Відомо з історії ріжних літератур, що деякі першорядні твори привітали визначні літературні критики як безвартісну ґрафоманію, чи як там. А деякі дійсно безвартісні „сочиненія" привітано з ентузіястичними похвалами. Індивідуальні підходи до творів, смаки, наставлення всюди приходять до виразу.

Крім того роду труднощів, Жюрі Українського Католицького Союзу для призначення літературних нагород завсіди досі мало ще й **своєрідні** труднощі, тяжчі від тих, що згадані на вступі. Те наше жюрі має від свого манданта директиву, щоб нагороджувати тільки такі літературні твори, які **„вносять позитивні вартості з християнського й національного погляду"**.

Ясна річ, ціль Українського Католицького Союзу — причинитися до розбудови такої української белєтристики, з якої віяв би християнський дух і виховував у тому дусі (бо дурне говорити, що белєтристика не має виховувати, тільки давати артистичні пережи-

вання — адже всяке переживання одночасно нахиляє душу в свій бік, себто: виховує).

Та як це перевести в практиці, в застосовуванні до окремих, конкретних творів? Одні з членів Жюрі будуть **більше вязатися чисто артистичними вартостями** розгляданих творів — не тільки через своє індивідуальне, що так скажу, „почитання“ тих вартостей, але й з огляду на інших заступників літератури, бо що вони скажуть про наше **літературне** Жюрі, коли ми нагородимо менше артистичні твори, а поминемо більше артистичні? При такій психічній ґравітації, очевидно, треба натягати виразну директиву мандаНта до її скрайніх меж у напрямі до мінімума.

Але де те „мінімум“? Інші члени Жюрі будуть стояти на становищі, що наше Жюрі не може видавати оцінки виключно на основі своїх **індивідуальних** ґравітацій, але мусить видати таку оцінку, **яку видав би його мандант,** коли б йому виложити всі артистичні та світоглядові характеристики даного твору. А що мандант свої християнські світоглядові вимоги ставить на **чільне місце,** то тільки такий твір буде гідний його нагороди, який **щонайменше** (це те „мінімум“) **ні в чому не прогрішується проти християнської віри та моралі.**

Противна сторона Жюрі буде доказувати, що **властиво** в даному творі деякі відхилення від директиви манданта не мають значення для **цілости** твору, що при буквальному стосуванні директиви манданта **властиво** можна б нагороджувати тільки твори без артистичної вартости й т. ін. без кінця.

Те становище виложив д-р М. Гнатишак у „Меті“ ч. 8 з ц. р. під заголовком: **„У боротьбі за добро і красу. — Завваги на марґінесі літературної нагороди“.** Більшість членів нашого Жюрі погоджувалася в тому, що в творі У. Самчука під наголовком **„Волинь“,** а саме в III. томі під наголовком **„Батько і син“,** деякі місця наглядно йдуть у розріз із директивою манданта Жюрі: відношення автора до християнської релігії не **є наскрізь** позитивне (не є вільне від пантеїстичних медитацій), а дотого є там деякі сцени розпусти, що їх автор ні в якій формі не осуджує. Якщо б Жюрі нагородило такий твір, хоч він під артистичним (і національним) поглядом високо стоїть, то не сповнило б совісно свого обовязку, що його прийняло від Українського Католицького Союзу; а якщо б счинилася боротьба, то могло б скомпромітуватися і навіть наразити цілу інституцію літературних нагород Українського Католицького Союзу на засистування.

Проти тих рацій д-р М. Гнатишак видвигнув ось таку арґументацію (цитую з його статті):

„В таких випадках повинна рішати світоглядова тенденція твору для цілости, а не окремі, рідко розсіяні, дрібні недостачі, що їх, до речі, легко було б у дальших виданнях навіть зовсім усунути без ніякої шкоди для твору“.

Але ж Жюрі мусіло б взяти відповідальність за такий твір, **який він дійсно є,** а не за гіпотетично вирадируваний! Ось тому Жюрі не могло признати нагороди тому творові У. Самчука.

Про другу книжку, про яку йшли суперечки в дебатах Жюрі, пише д-р М. Гнатишак:

„Те саме, що тут сказано про Самчукову „Волинь“, можна б, мутатіс мутандіс, пристосувати напр. і до далеко слабшої, але все таки замітної літературної спроби А. Чекмановського п. н. „Віки пливуть над Києвом“, яка і своїм мистецьким рівнем і своїми загальними тенденціями, як цілість, безперечно заслугувала б на скромне виріжнення серед минулорічної нашої літературної продукції — але знов же ж має в собі деякі окремі речення, що не дозволили санкціонувати її як вповні беззакидну з християнського становища“.

Я випишу з тої книжки ті інкриміновані деякі окремі „речення“:

„А все ж я до попів не маю довіря... Я ще не бачив і не чув, щоб нашого попа за козацьку справу на паль посадили... Які попи не були, але про такого не чув... Чи побачу того, чи того, все не свій... Ще наші попи не народились!““. — „Що?! Батьківщина... Віра для Батьківщини, а не Батьківщина для віри... ...Зле тільки, що мало хто це розуміє...“ (стор. 66).

Це, як з самого тексту виходить, не якийсь собі „ляпсус“, але **загальна, вповні виразна тенденція.** Можливо, що автор зле висказав те, що хотів, бо зрештою він у всіх своїх оповіданнях розвиває нитку, яка питома тільки християнській вірі, але жюрі мусіло брати книжку під увагу так, **як у ній написано,** а не в якійсь гіпотетичній формі, де ті місця були б перестилізовані. І якщо б Жюрі нагородило ту книжку, то дало б собі „свідоцтво вбожества“.

Зрештою не було згоди між членами Жюрі також щодо **мистецького рівня** тої книжки А. Чекмановського. Я вважаю, що ті оповідання під **психольоґічним** поглядом не є виведені до мистецької висоти.

Про оповідання В. Королева-Старого, яким Жюрі признало третю нагороду, д-р М. Гнатишак твердить, що вони **„безбарвні“** і **„наївні“**. А мені ті оповідання під кожним поглядом дуже подобалися. Щоправда автор пише в них про **наївний світ**, про дітей, але ж він не пише наївно і безбарвно. Він тонко аналізує переживання дітей і розвиває чимале багатство тих переживань. Щоправда його стиль ще „передвоєнний“, а не наймодерніший (стиль Самчука та Косача) — спокійний, а не вогнистий, вульканічний. Одначе Королів гідно видержує міру того стилю, а при модерному „вульканічному“ стилі в оповіданнях про дітей дуже легко можна поховзнутись та попасти в пережитий бомбастицизм.

Якщо маю бути щирий, то мушу признати, що властиво тільки твори Н. Королевої на цілих 100% підходили під міру, яку поставив Український Католицький Союз для своїх літературних нагород (саме ті твори й дали привід до заснування тих нагород). Все таки між членами нашого Жюрі були великі „торги“ в справі признання нагороди творам Н. Королевої. Чому? Бо жюрі ще не мало своєї **виробленої традиції,** яка згори управильнювала б його дебати та влекшувала його вирішення.

Члени останнього нашого Жюрі радо згодились на те, щоб одна і друга його „сторона“ виложила свої погляди явно, в часописах. Нехай заінтересований загал знає, з якими труднощами наше Жюрі мусить боротися при признаванні літературних нагород, і нехай той загал також причиниться до того, щоб **витворилася ясна й тверда** традиція, яка згори має нормувати дебати й вирішення Жюрі Українського Католицького Союзу“.

До цієї статті додамо тільки таке: Д-р Гнатишак, редактор „Мети“, завважує в нотці, що інкриміновані місця з Самчука випливають, на його думку, скоріш з намагання автора якнайточніше змалювати дане середовище, ніж зо свідомої тенденції. В дійсності Самчук змальоване поступовання свого героя Володька не тільки ніде не осуджує, але й виразно з ним погоджується. Напр. герой повісти, Володько, сповнивши гріх проти шостої заповіді, роздумує над тим і доходить до висновку: „Але так мусить бути“ (стр. 214). Взагалі в III. т. „Волині“ відчуваємо дух своєрідної „вільної любови“. Самчук виявив до тих справ засвобідну поставу, подібно як і у своїм іншім творі „Марія“. Натомість можна б сперечатись, чи у творі Чекмановського висловлений погляд на відношення релігії до нації — це думки тільки самого Ґонти, чи й автора. Одначе коли певности нема, а справа та у нас актуальна і дразлива через пропаґанду деяких кругів у тому напрямі, та коли ще й твір не відзначається помітнішими літературними вальорами, то зовсім слушно поступило жюрі, не даючи йому нагороди.

Щодо твору „Милосердний Самарянин“, то д-р Гнатишак дійсно не зумів відрізнити тематики, взятої інколи з наївного дитячого світу, від самого дуже глибокого та тонкого психольоґічного підходу автора, що на тому тлі розвязав вельми поважні психічні проблєми також з життя дорослих. Тим більше не можна закинути тому творові безбарвности, як це доказує о. д-р Г. Костельник в окремій рецензії на той твір у цьому ж числі. Д-р Гнатишак оцінив оповідання Королева несправедливо і кривдяче та проявив завелику самопевність як супроти 60-літнього письменника, що має за собою 40 літ помітної літературної праці, так теж і супроти інших членів жюрі, що вважали той твір за гідний нагороди. Католицький критик повинен куди уважливіше ставитись до того роду літературних появ, з яких

кілька оповідань напевно увійде до шкільних підручників через свою виховність, клясичність у деякому огляді та ориґінальність. Наша думка не відокремлена. Подібно прихильно оцінює твір Королева також рецензент у „Новому Часі“ та багато поважних читачів.

Празька „Neděla“ з грудня 1938 помістила переклади оповідань Н. Королевої: „Ірод“ і „Центуріон“ із її книжки „Во дни они“ і „Інакший світ“.

Феррі-Пізані, кореспондент відомого французького тижневика **„Ґренґуар“**, відвідав Барсельону після її зайняття національними еспанськими військами і зясував свої враження у великій статті, поміщеній п. з. „У визволеній Барсельоні“ в 535. ч. цього ж часопису з 9. II. 1939. р. Автор тієї цікавої статті пише, що на просторі понад 300 км., від Лєріди до Барсельони не побачив ані однієї священичої ряси. Еспанські комуністи вимордували понад 85% духовенства у Катальонії. Зо світських червоні вигубили на території Катальонії 70 тисяч людей. Жертвою червоного терору на всіх областях, зайнятих республіканським урядом, стало 470 тисяч людей. Інші часописи принесли заяву крилошанина Санабре, члена барсельонської капітули, що у самій Катальонії червоні розстріляли і замучили поверх 2 тисячі священиків та монахів. У самій Барсельоні згинуло 318 священиків і понад 400 монахів. Знаменитий знавець еспанських справ Шарль Лєска подає на сторінках тижневика **„Же Сві Парту“** з 10. II. ц. р., що жертвою червоного терору в Червоній Еспанії стало 14 тисяч священиків і монахів та 10 єпископів. До того ще треба додати архиєпископа Барсельони Мануеля, вбитого — за словами згадуваного о. Санабре — у грудні 1936. р. та єпископа Теруелю, що його тіло — за останніми вістками преси — найшли вояки національної армії недалеко французької границі.

Еспанські комуністи зорґанізували жахливий терор за зразками і при діяльній допомозі більшовиків. Еспанська Чека діяла під назвою „С. І. М.“ — „Військова (!) Інформаційна Служба“. Про її методи та про спеціяльні жахливі уладження, пороблені еспанськими більшовиками у Барсельоні, пише Феррі-Пізані у названій вже статті та відомий провідник бельґійських рексистів Лев Деґрель, що у **„Ґренґуарі“** з 23. II. ц. р. ч. 537. помістив репортаж: „Коли Барсельона була російською“. Щоб мучити арештовані жертви, еспанські більшовики побудували цілу низку келій з різними улаштуваннями. І так, на першу чергу ішла келія така низька, що замкнений не міг встати, але він також не міг і сісти, ані положитися, бо долівку зробили з цегол, покладених гострими кантами до гори. Друга келія була так улаштована, що з усіх стін постійно спливала вода, так, що вязень, замкнений в одязі, все плавав у воді. Щоб ті терпіння від холоду і темноти збільшити, приладили окремий апарат, гнаний електрикою, що постійно стукав об стіни камери. Інших знову мучили за поміччю світла: вязня саджали до маленької деревляної клітки, так що він міг тільки сидіти з головою, встромленою в діру, спеціяльні мідяні обручі закладали на очі, щоб їх не можна було замкнути і пускали світло з рефлєктора на 250 свічок. Інших замикали у келіях, освітлених крізь один малий отвір, зо стінами, вкритими дивовижними колами, еліпсами, лініями, що викликувало у мученій жертві галюцинації і привиди. Ще інший спосіб видумали у т. зв., „громових камерах“, побудованих з заліза, освітлених сильним електричним „оком“, що по їх стелі спеціяльний апарат качав сталеві кулі, які видавали згук, подібний до грому. Після опису тих усіх жахливих тортур, обидва автори — і Феррі-Пізані, і Деґрель — однозгідно заявляють, що тепер вже знаємо, чому то обжаловані у московських процесах так навперейми признаються до всіх найбільше нісенітних провин...

Кілька днів після визволення Барсельони, Лев Деґрель відвідав ґен. Франка у його військовій кватирі у глухому катальонському селі. Тій зустрічі з вождом-переможцем присвятив Деґрель прегарний репортаж у **„Ґренґуарі“** з 16. II. ц. р. ч. 536. п. з. „Віч-на-віч з Франком“. Мало хто так гарно змалював простору, скромність і глибоку застанову Франка, як Деґрель. Яка це різниця між тим малим, скромним і вдумчивим вождом (поеспанськи — кавдільйо —) і між тими іншими позерами та демаґоґами, що

тут і там вхопили вождівські віжки! В своїй цікавій розмові з Деґрелем Франко — між іншим — сказав, що помиляються всі ті закордонні католики, які без розбору кидають в один мішок всі націоналізми: і ті, що, шанують духове життя, і ті, що є поганські. „Ми матимем сильну державу — говорив Франко — але ми знаємо межі держави. Ми не є всім. Ми не змагаємо до цього, щоб підпорядкувати політиці те, що Боже. Наша Еспанія задивує Европу, таку скору все змішувати".

Побіч суспільних і політичних питань Франко підкреслив у тій розмові з особливою вагою значення питання моралі. „Червоні — казав Франко — зогидили Еспанію. Найповажніші проблеми завтрішнього дня — морального характеру. Червоні збезчестили родину. Ті нещасні спрофанували тіло і душу тисячей жінок і молодих дівчат". Деґрель, зворушений і захоплений таким підходом Франка до пекучих питань еспанського життя, викликує з подивом: „Той вожд, що його величезна армія після прориву фронту зо співом іде вперед, не думає ані про славу, ані збройні успіхи, але про жінок і про дівчат, що своєю чистотою повинні відбудувати край. Він так до мене говорив у самому розгарі боротьби, на самому вершку своєї офензиви. Його журби звертаються у бік душ, у бік притаєних терпінь...".

Величезна більшість світової преси, опанованої жидами, масонами, лібералами (релігійними!) і „демократами" поставилася від самого початку вороже до національного еспанського повстання і ґен. Франка. Становище тієї преси і тепер мало змінилося. Після визволення Барсельони й Катальонії та преса писала, що свої блискучі успіхи в останній кампанії Франко завдячує тільки і тільки італійським військам. Заперечення цього твердження вийшло не від кого іншого, тільки від французького ґенерала Діваля, автора знаменитої книжки „Наука з еспанської війни", що тричі побував на території Національної Еспанії (останній раз від 5. — 14. II. ц. р.) і на сторінках тижневика **„Кандід"** з 22. II. ц. р. ч. 780. помістив велику статтю „Еспанія для еспанців". У ній читаємо: „Це суперечне з правдою твердити, немов еспанська армія завдячує свою силу і свої успіхи італійському континґентові. Це навіть дурниця. Під сучасну пору є понад 15 еспанських дивізій, з цього одна італійська".

„Ґренґуар" з 23. II. ц. р. наводить слова кардинала Бодріяра, ректора католицького університету в Парижі і члена французької Академії, що так висловився про відношення до Національної Еспанії: „Як французи, як католики ми повинні піддержати Національну Еспанію".

Ядром воєнної сили червоної республіканської Еспанії та одиноким заборолом проти національних військ були т. зв. „Міжнародні Бриґади", складені з фанатиків, авантюристів, пройдисвітів, безробітних і обманців всіх націй, цілого світу. Моральний рівень старшинського корпусу тих бриґад найкраще характеризує подія, що 16. II. ц. р. перед французьким судом у Сере стало 76 обвинувачених старшин з Міжнародньої Бриґади Лістера, приловлених при переході границі з великою кількістю золота і дорогоцінностей. Суд французької республіки, тієї самої, що до тих бриґад на своїй території вербувала, їх в себе орґанізувала і озброювала, засудив 71 старшин на кару вязниці від 1 місяця до 2 літ. Це справді іронія долі!

У швайцарській та італійській пресі **(„Куріє де Женев" та „Італія")** появилися цікаві вістки про розвиток комунізму в Зєдинених Державах П. А. Саме тепер комуністична акція дуже там посилилася. Кермує нею — за офіціяльними даними — 77 тисяч активних аґентів-керманичів, що мають за собою тисячні маси симпатиків. Комуністична партія З. Д. П. А. опанувала „Уеркер Елєнс" з 800 тисячами робітників та „Інтернешенел Уеркер Одер", що має 130 тисяч членів і предсідника комуніста. Самі членські вкладки в 1938. р. дали ком. партії З. Д. 250 тисяч долярів. Орґан партії „Сандей Уеркер" розходиться у 100 тисячах примірників тижнево. 55 спеціяльних книгарень продає комуністичні писання. Існують спеціяльні пропаґандові курси, де викладають теорію і практику комунізму, доктрину про боротьбу кляс, вміння впливати на маси, техніку революції. В одному тільки

Ню-Йорку є таких 15 курсів. На останньому засіданні Центрального Комітету ком. партії З. Д. провідник американських комуністів Бравдер сказав: „Католицька Церква це найкраще на світі зорґанізований ворог до боротьби з комунізмом“. На цьому ж зібранні обговорювали нову тактику, що має замінити „народні фронти“ і спирається на викликуванні штрайків, заворушень та всякого роду заколотів, які спинювали б нормальне діяння комунікації і военного промислу у буржуазійних державах.

Ціла Бельґія мала, має і ще матиме велику сензацію: у Брюсселі арештували д-ра Імянітова, сіру еміненцію бельґійського політичного і громадянського життя, що складав і вивертав кабінети міністрів, кермував міністерством здоровля, суспільної опіки та освіти, реформував сексуальне виховання молоді та взагалі був одною з тих небагатьох невидних пружин, які рішають про все. Тільки тут і там тишком-нишком хтось згадав про те, що той „невидний володар“ походить з російських жидів, або про те, що він грає велику ролю серед масонерії. Але назагал д-р Імянітов втішався непохитним авторитетом: він сам подавав себе за лікаря з англійським дипльомом, за члена „Британської Королівської Академії“, за автора багатьох фундаментальних медичних праць, за комбатанта з часів світової війни, який за геройство, проявлене під Пашендале, дістав дорогоцінну шаблю від англійських офіцерів. В почекальні д-ра Імянітова висіла та шабля, а поруч неї почесний дипльом від „Британської Академії“ та письмо від през. Рузвельта. Хто хотів лікарської поради д-ра Імянітова, той мусів заздалегідь записатися на листу на кілька тижнів наперед. Імянітов ординував у справах, що підходять під компетенцію психоаналізи, приймав багаті пані, брав величезні гонорарі. І хоч і сфери лікарські і батьки шкільної молоді виступали з критикою сексуальних реформ Імянітова, становище його було далі сильне. Соціялістичні тузи — Де Ман, Ван Зелянд, Спак — були його близькими друзями. Аж кампанія, що її підняли у 1937. р. неспокійні і метушливі рексисти, виявила крок за кроком, що Імянітов не був ніяким лікарем, бо ніколи не студіював медицини, не був членом „Британської Академії“, не дістав шаблі від англійських офіцерів, з початком світової війни мав тільки 16 літ і не служив у війську, ніколи не видав тих медичних книжок, що на них покликувався. Одиноку його книжку про сексуальне виховання молоді, видану за гроші мін. здоровля, лікарський світ скваліфікував як мішанину самих нечуваних дурниць — а суд признав, що вона суперечить з загальноприйнятим добрим обичаєм. Ввесь 1938. р. бельґійські соціялісти боронили, як могли, свого співпартійника, але в 1939. р. навіть їх всемогутність не врятувала Імянітова перед вязницею. Ліквідація його впливів і значення це заслуга католицького часопису „Лібр Бельжік“ та цілої преси рексистів з „Пеі Реель“ на чолі. Справа Імянітова — подібно як стара вже справа „бельґійського Ставіського“ Бармата, який натягнув державний банк Бельґії на величезні гроші, — вказує, що рексистівський рух виріс орґанічно з бельґійського ґрунту, де була можлива Імянітовщина.

НОВІ КНИЖКИ

ПОЕЗІЇ

О. Лятуринська: **Гусла.** Поезії. Вид. „Дністрові Пороги“. Прага 1939, 16°, 56.

І. Ірлявський: **„Голос срібної землі“.** Збірка віршів І. Прага 1938. Книгозбір. Пробоєм. Ст. 32.

Д. Свіченко: **„Квіти й коралі“.** Збірка поезій. Л. 1939. В-во Пісня, ст. 32.

о. М. Кравчук: **Голосіння Пророка Єремії.** Віршований переклад із грецького тексту. ЧСВВ, Жовква 1938, 16°, 24.

БЕЛЄТРИСТИКА

Е. Мацелюх: **Тернистий шлях.** Повість з переслідування Церкви в Мексику. Вид. Укр. Книжка. Жовква. 16°, 88.

М. Романишин: **Занедбана земля,** повість з передм. Нигрицького. Укр. Бібл. Л. 1938. Вид. І. Тиктор. 16°, 126.

В. Бірчак: **На нових землях.** Повість (з еміґр. життя Чехосл.). Бібл. Діла. Л. 1939, 8°.

Оповідання прадіда. Переклад і вступна стаття М. Возняка.

Укр. Бібл. Л. 1939. Вид. І. Тиктор. 16°, 122.

Старовинна казка про суддю Шемяку. З рос. нар. казки переробив С. Д. Бібл. „Всього потрохи". Накл. С. Даушкова. Кремянець 1938. 16°, 30.

ДРАМА

Л. Українка: **Твори,** т. IV. Драматичні поеми. Л. 1939, 16°, 278.

ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА

Т. Курпіта: **Отець із золотим серцем.** Картини з життя св. І. Боско в 50-ліття смерти. „Моя книжечка". Вид. „Наш Приятель". Л. 1938. 16°, 30.

К. Конарський: **Соняшні оповідання.** Збірка. Переклав С. Крилач. Ілюст. Бутовича „Діточа Бібл.". В-во „Світ Дитини". Л. 1938. 16°, 100.

В. Гнатюк: **Народні байки для дітей.** Збірка. З образками О. Кульчицької. Вид. II. Світ Дитини. Л. 1939, 16°, 64.

Р. Леонтович: **На відлюдді.** Цікаві пригоди хлопця й дівчинки в дуже давніх часах на Україні. Бібл. „Нашого Приятеля". Обгортка й рисунки Я. Гніздовського. Л. 1938, 8°, 88.

В. Атаманюк: **Материна сльозинка.** Різдвяна пєса-казка на 3 дії. Вид. II. Діточа Бібл. 1938. 16°, 32.

РЕЛІҐІЯ — ТЕОЛЬОҐІЯ

О. Т. Лежогубський: **Проповіди та промови.** Посмертне вид. Том II. Вип. І. Вид. ЧСВВ в Жовкві. 1939. 8°, 228.

У цьому випуску поміщені екзорти для молоді середніх шкіл на цілий шкільний рік. Всіх екзорт 46. Таким чином цей випуск, що творить для себе окрему цілість, стане необхідним підручником у першу чергу для всіх катехитів.

Проф. М. Чубатий: **950 літ християнства в Україні.** Бібліотека „Дзвонів" Л. 1938. 8°, 16.

О. П. Білон: **950-літні роковини хрещення Руси-України.** Накл. друкарні „Дніпра". Філядельфія 1938. 16°, 24.

О. М. Марисюк ЧСВВ: **Вільнодумці й вільнодумство.** Бібл. реліґ. освіти, Жовква 1938. 16°, 32.

Чому я знову став католиком? Катол. читання, ч. 17. Жовква 1939, 16°, 16.

О. Я. Брода, ЧСВВ: **Чому світ переслідує св. Церкву?** Бібл. Реліґ. Освіти 1939. ЧСВВ у Жовкві. 16°, 28.

Сектанти. Зладив о. Ст. Демко. II. вид. катол. читання, Жовква 1939. 16°, 24.

П. Білон, свящ.: **Похідна Церква 6. стріл. Січової Дивізії, Брацтво св. Покрови і В-во „До світла"**. Варшава 1938. (Відбитка з „За Державність", зб. 8). 8°, 24.

Марійський Ювілейний Календар альманах „О спомагай нас, Діво-Маріє!.." на 1939 р. Річник І. Опрацював с. В. В. В., ЧНІ. Львів — Станиславів. Накл. Архибрацтва Божої Матері Неустанної Помочі. в. 8°, 135. Календар робить дуже добре враження.

Марійський Календарець на 1939 для почитателів Божої Матері і членів брацтв Б.М.Н.П. II. Річник. Львів — Стан. 1938. Вид. Чина Нсв. Ізбавителя. 32°, 32.

Календарець Пресвятого Ісусового Серця на 1939. Річник IV. Зладив М. Ф. ЧСВВ. Жовква 1938. 32°, 64.

Душпастирський Календар на 1939. III. річ. Зладив о. П. Кисіль ЧСВВ. Накл. ЧСВВ у Жовкві. 16°, 150.

ПУБЛІЦИСТИКА

М. Галій: **Україна і Москва.** Боротьба укр. народу проти москов. імперіялізму большевиків. Сусп.-політ. бібл. „Перемоги". В-во „Батьківщина". Л. 1939. 8°, 84.

В. Мартинець: **Жидівська проблєма в Україні.** Льондон 1938. 8°, 24.

М. Островерха: **Від Піємонту до Італії.** (Кавур). Кварт. Вістника, Л. 1939. 16°, 80.

І. Давидяк: **Сила чи розум?** Про те, чи в суспільному житті повинно обовязувати право сили, чи розум і справедливість. Накладом автора. Львів, 1938. 16°, 96.

В. Винниченко: **Перед етапом.** (Наші позиції). Накл. Краєв. Коміт. Укр. Партії Незалеж. Соціял. Коломия, 1938. 8°, 40.

С. Будко: **Українське небо повниться.** Укр. Родина. Прага 1938, 35 ст.

Св. Бояринч: **Чому ми називаємося українці.** Деш. Кн. 16°, 32.

Н. Іванина: **Про громадянське виховання.** В додатку: С. Гординський: До мети (вірш); В. Ковальчук: 70 років тому; В. Багатий: Треба освіти. Вид. „Просвіта" 1938, 16°, 48.

В. Босий: **Монтреал під знаком України.** Опис прийняття Гетьм. Сина Данила в Монтреалі 1937. Вид. „Укр. Робітник“ у Торонті, Онт. 1938. 8°, 50.

СПОМИНИ

О. В. Сивак: **Між молотом і ковалом.** Спомини военно-полоненого (1918—1920). Том II. Жовква, 1938. Накл. автора. 16°, 138.

О. Іван Ісаїв: **Кілька споминів про Ліски.** Відбитка з „Мети“. Накл. читальні „Просвіта“ в Ліскахх. Львів, 1938. 16°, 24.

НАУКА

Слово, журнал словянської фільольоґії, кн. 4. Редаґує К. Чехович. Вид. Семинара слов. фільольоґії при фільос. факультеті Укр. Богосл. Академії. Накл. У. Б. Академії, Л. 1938, 8°, 160.

Катальоґ видань Укр. Наук. Інститут. в Варшаві. 1930—1938. Праці Укр. Наук. Інст. Варш. 1938, в 8°, 42 ст.

Звіт Укр. Наук. Інституту (13. III. 1935 — 15. I. 1939). Укр. Наук. Інст. Варшава, 1939, в. 8°, 18.

М. Мочульський: **Іван Франко.** Студії та спогади, Л. 1938. Т-во „Ізмараґд“. 8°, 212.

М. Пшепюрська: **Надсянський говір.** (З мапою). Праці Укр. Наук. Інст. Варшава, 1938, в. 8°, 86.

О. Лотоцький: **В Царгороді.** Праці Укр. Наук. Інст. Варшава, 1939, в. 8°, 176.

І. Борщак: **Войнаровський.** З 3 ілюстр. Вид. „Хортиця“. Л. 1939, 16°, 160.

Украiнa. Народ. Историiа. Привреда. Култура. Политика. Б. Лука. 1939, 8°, 16.

Проф. інж. В. Іванис: **Сільсько-господ. технольоґія.** В-во Учнів Рільн. Ліц. в Черниці 1939, 316.

І. Нікольсон: **Назустріч сонцю.** РСУК, Л. 1938, 16°, 72.

Г. Смольський: **Українське мистецтво.** Накл. „Самоосвіти“. Л. 1938.

РІЗНЕ

На власних силах. Звідом. Гол. Управи Р. Ш. про працю і стан Т-ва „Рідна Школа“ (1. IX. 1937 — 31. VIII. 1938) Л. 1939. 16°, 194.

Звідомлення держ. ґімназії-філії у Львові за 1937-38 шк. р. (Додаток: Іспит зріл. 1912—1937). Накл. Батьківського Кружка, Л. 1938, 8°, 104.

Календар для всіх, альманах „Нового Часу“ на 1939. 8°, 142. Ред. М. Струтинський, обгортка і прикраси Е. Козака. Вид. І. Тиктор.

Зусилля й успіхи. Читанка для молоді. Уложив А. Гаврилко. Кооп. Бібл. Л. 1938. 8°, 24.

Повний курс шевського крою зладив Я. Булка. Прак. Бібл. Л. 1939. Вид. „Батьківщина“. 8°, 40.

НОВІ ЖУРНАЛИ

Сьогочасне й минуле. Вісник українознавства. Видає Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові. І. 1939. Львів.

Говерля, місячник культури. Ч. І. за січень 1939. Карпатська Україна.

БІБЛІОТЕКА ДЗВОНІВ

Досі появилися оці книжки:

ч. 1. *В. Миропільський:* ҐАБОР КОСТЕЛЬНИК 1932, 8⁰, 16 ст. (Вичерпане).
ч. 2. і 14. *Улас Самчук:* ВОЛИНЬ І. Роман-хроніка. 1. і 2-ге вид. 1934 і 1936, 8⁰, 216 ст. — Ціна нового видання 4 30 зл.
ч. 3. *О. Лодж:* ЗВЯЗОК МІЖ ЖИТТЯМ І МАТЕРІЄЮ. З англійського переклав др. В. Левицький. 1932, 8⁰, 16 ст. Ціна 40 сот.
ч. 4. *Мр. Є. Ю. Пеленський:* Бібліоґрафія української бібліоґрафії. 1932, 8⁰, 198 колюмн. Видано спільно з Богословським Науковим Товариством.
ч. 5. *О. Мицюк:* ТАДЕЙ РИЛЬСЬКИЙ ЯК ХЛОПОМАН І ЕКОНОМІСТ. 1933,
ч. 6. *С. Смаль-Стоцький:* УКРАЇНСЬКА МОВА, її початки, розвиток та характеристичні її прикмети. 1933, 8⁰, 16 ст. Ціна 40 сот.
ч. 7. *П. Йордан:* КВАНТОВА МЕХАНІКА ТА ОСНОВНІ ПРОБЛЄМИ БІОЛЬОҐІЇ І ПСИХОЛЬОҐІЇ. З німецького переклав др. В. Левицький.
ч. 8. *Др. М. Гнатишак:* НОВА УКРАЇНСЬКА ЛІРИКА В ГАЛИЧИНІ. 1934,
ч. 9. *Наталена Королева:* „1313". Повість із середньовіччя. 1935, 8⁰, 116 ст. Ціна 2.30 зол.
ч. 10. *Улас Самчук:* ВІЙНА І РЕВОЛЮЦІЯ (Волинь II). Роман-хроніка. 1935, 8⁰, 271 ст. Ціна 4.50 зол.
ч. 11. *Наталена Королева:* ВО ДНИ ОНИ. Нариси. 1935, 8⁰, 40 ст. Ціна 1.20 зол.
ч. 12. *о. др. Йосиф Сліпий:* ВІРА І НАУКА. 1935, 8⁰, 24 ст. Ціна 70 сот.
ч. 13. ПІСНЯ НАД ПІСНЯМИ. Переклав із грецької мови *о. М. Кравчук,* 1936, 16⁰, 40 ст. Ціна 80 сот.
ч. 15. *о. др. Йосиф Сліпий:* ПОДОРОЖ ДО АНГЛІЇ. Вид. Кооп. „Мета". 1936,
ч. 16. *Наталена Королева:* ІНАКШИЙ СВІТ. Екзотичні оповідання. 1936, м. 8⁰, 184 ст. Ціна 3.80 зл.
ч. 17. *Наталена Королева:* БЕЗ КОРІННЯ. Життєпис сучасниці. 1936, 8⁰, 120 ст.
ч. 18. *Богдан Ігор Антонич:* КНИГА ЛЕВА. Поезії. 1936, 8⁰, 64 ст. Ціна 2 зл.
ч. 19. *Д-р Ярослав Гординський:* ЖІНОЧЕ ПИТАННЯ В ПОВІСТІ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ. 1937, 8⁰, 44 ст.
ч. 20. *Д-р Володимир Залозецький:* ХРИСТІЯНСЬКА РЕЛІҐІЯ І КОНСЕРВАТИВНА ІДЕЯ. 1937, 8⁰, 16 ст.
ч. 21. *Джемс Джінс:* СУЧАСНІ ПРОБЛЄМИ АСТРОНОМІЇ. Перекл. *Д-р Володимир Левицький.* 1937, 8⁰, 12 ст.
ч. 22. *Юрій Косач:* ЧАРІВНА УКРАЇНА. Історичні оповідання. 1937, м. 8⁰, 142 ст. Ціна 3 зл.
ч. 23. (Помилково на кн. подано 22). *Наталена Королева:* ПРЕДОК. (З анналів і леґенд). Повість. 1937, 8⁰, 144 ст. Ціна 3 зл.
ч. 24. *М. Гнатишак:* ЛІТЕРАТУРА І СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЯ. 1938, 8⁰, 16 ст.
ч. 25. *Д-р Володимир Залозецький:* УКРАЇНСЬКА НАУКА ПЕРЕД НОВИМИ ЗАВДАННЯМИ. 1938, 8⁰, 12 ст.
ч. 26. *М-р Петро Ісаїв:* НА ПЕРЕКРОЮ ДВОХ ЕПОХ. Найновіші світоглядові напрямки. 1938, 8⁰, 44 ст. Ціна 70 сот.
ч. 27. *Проф. М. Чубатий:* 950 ЛІТ ХРИСТІЯНСТВА В УКРАЇНІ. 1938, 16⁰, 12. Ціна 40 сот.
ч. 28. *Проф. М. Грушевський:* УКРАЇНСЬКА ШЛЯХТА В ГАЛИЧИНІ НА ПЕРЕЛОМІ XVI. і XVII. В. 1938, 8⁰, 14. 70 сот.
ч. 29. *Ю. Липа:* ВІРУЮ. Вибрані вірші. 1938, 8⁰, 64. Ціна 3 зл.

Крім того як відбитки з „Дзвонів" появилися:

Василь Кучабський: ЗНАЧІННЯ ІДЕЙ ВЯЧЕСЛАВА ЛИПИНСЬКОГО. Вид. „Дружина". 1935, 16⁰, 32 ст. Ціна 50 сот.

о. Г. Костельник: СПРАВЖНЄ ДЖЕРЕЛО АТЕЇЗМУ. Накл. автора. 1935, 8⁰, 48 ст. Ціна 70 сот.

Д-р Константин Чехович: ДО ПРОБЛЄМИ НАРОДНІХ РИТМІВ У ШЕВЧЕНКА. 1935, 8⁰, ст. 119—136.

Д-р Константин Чехович: ПОСТАТЬ МОЙСЕЯ В ТВОРЧОСТІ І. ФРАНКА. 1936, 8⁰, 16 ст.

Д-р Микола Гнатишак: ТАРАС ШЕВЧЕНКО Й РЕЛІҐІЯ. 1936, 8⁰, 20 ст.

М-р Маріян Козак: КЛЯСОКРАТИЧНА ІДЕЯ ТА КРИЗА СУЧАСНИХ ДЕРЖАВНИХ СИСТЕМ. 1936, 8⁰, 10 ст.

о. Д-р Лев Глинка: РОДИНА І ДЕРЖАВА В СВІТЛІ КАТОЛИЦЬКОЇ НАУКИ. 1936, 8⁰, 22.

М-р Богдан Казимира: СПРОБА СУСПІЛЬНОЇ ОБНОВИ: РЕКСИЗМ ДЕҐРЕЛЯ.

Є. Ю. Пеленський: „РУСАЛКА ДНІСТРОВА". МАТЕРІЯЛИ ДО БІБЛІОГРАФІЇ. „Книгознавчі записки", ч. 2. 1937, м. 16⁰, 24.